

TC
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

FOKLORCU KİMLİĞİYLE MEHMET TEVFİK
ÇAYLAK
ESERLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALUK EMRAH YILDIRIM

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. ÂDEM BALKAYA

KARS-2013

ONAY FORMU

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Haluk Emrah YİLDİRİM'a ait **Folklorcu Kimliğiyle Mehmet Tevfik –Çaylak-Eserleri**
Üzerine Bir Araştırma konulu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/
Anasanat Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında/ Sanatta Yüksek Lisans/ Doktora tezi
olarak oy **birliğiyle**...kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

Doç. Dr. Ali Osman ENGİN

Yrd. Doç. Dr. Adem BALKAYA (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL

.....

.....

İmza

.....

.....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../200 tarih ve
..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum, "Folklorcu Kimliğiyle Mehmet Tevfik Çaylak Eserleri Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2013

Adı Soyadı: Haluk Emrah YİLDİRİM

İmza:

PLAGIARISM

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results are not original to this work.

...../...../2013

Name Surname: Haluk Emrah YİLDİRİM

Signature:

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	2
I.BÖLÜM	2
DÜNDEN BUGÜNE FOKLOR.....	2
1. Halkbilimi ve Folklor Kavramlarının Ortaya Çıkışı.	2
1.1. Dünyadaki Folklor Çalışmalarına Genel Bir Bakış.....	8
1.2. Türkiye’de Yapılan Folklor Çalışmaları.....	11
1.3. Tanzimat Kuşağının Folklor ile İlişkisi.	14
1.4. Diğer Folklorcular.....	26
II. BÖLÜM.....	29
MEHMET TEVFİK’İN HAYATI VE ESERLERİ	29
2.1. Mehmet -Çaylak-Tevfik’in Hayatı (1843–1893).....	29
2.2. Mehmet – Çaylak-Tevfik’in Eserleri	32
2.2.1. Letaif-i İnşa(1284–1285 / 1867-1868).....	34
2.2.2. Nizamü’l Âlem Li-Cenab-i Akhisari(1287 / 1870).....	35
2.2.3. Letaif-i Hikayet ve Garaba-i Rivayet (1288–1289 / 1871-1872).....	45
2.2.4. Kafile-i Şu ’ara (1290–1293 / 1873 – 1877)	52
2.2.5. Meşahir-i Osmaniyye Tercim-i Ahval-i Kapudan-ı Derya Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros (1293 / 1876).....	57
2.2.6. Yedigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han (1294).....	62
2.2.7. Asar-ı Perişan (1297 / 1879).....	69
2.2.8. Nevadirü’z Zaraif (1299 / 1881).....	71
2.2.9. Letaif-i Nasreddin (1299 / 1881)	78
2.2.10. İstanbul’da Bir Sene (1299–1300 / 1881-1882)	80
2.2.11. Bu Âdem (1299–1301 / 1880-1881).....	88
2.2.12. Tahric-i Harabat (1300 / 1882)	93
2.2.13. Tarih veya Sene 1171 Cinayetleri (1302)	95
2.2.14. İki Gelin Odası (1301–1302/ 1882-1883).....	96
2.2.15. Hazine-i Letaif (1302-1303 / 1884-1885).....	100
2.2.16. Usul-ü İnşa ve Kitabet (1307–1308 / 1889-1890)	103
2.2.17. Levamü’n Nur (1308 / 1891)	104
III. BÖLÜM	105
MEHMET TEVFİK VE FOKLOR.....	105
3.1. Folklorcu Kimliğiyle Mehmet Tevfik.....	105

3.2. Çeşitli Yönleriyle Mehmet Tevfik(Çaylak)	113
3.2.1.Toplumsal Yönü	113
3.2.2. Edebi Yönü:.....	114
3.2.3. Dini Yönü.....	116
3.2.4. Tarihi Yönü	117
3.2.5. Mizahi Yönü	118
SONUÇ	121
KAYNAKLAR.....	122
ÖZGEÇMİŞ	127

ÖZET

Başlı başına bir disiplin halini almış olan folklor önce sözlü kültürde hayat bulmuş sonrasında her disiplinin geçirdiği aşamalar gibi diğer başka disiplinlerden etkilenmiş bazen de ilgili olduğu alanı etkilemiştir. Folkloru amatör de olsa ilk hizmet edenlerden birisi Tanzimat Dönemi gazetecilerinden olan ‘Çaylak’ lakaplı Mehmet Tevfik’tir. Düzenli bir eğitim ve öğretimden geçmediği halde fikra ve sosyal hayat üzerine yapılan folklorik çalışmalar, derlemeler, tarih ve edebiyat üzerine ortaya koyduğu eserler, mecmua ve gazetelerde yazmış olduğu yazılar, Mehmet Tevfik üzerine bir tezi zaruri kılmıştır.

Türkiye’de folklorun başlangıcıyla ilgili çalışmalar II. Tanzimat dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde İbrahim Şinasi’nin Osmanlı atasözleri olarak bilinen ‘*Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*’ adlı eseri, Ziya Gökalp ve M. Fuat Köprülü’nün makaleleri, akla ilk gelen kaynaklardandır. Ancak Tanzimat kuşağından olup folklor adına çalışmalar yaptığı halde ismi anılmayan folklorculardan biri de Mehmet Tevfik’tir. Bu tezin amacı, bahsi geçen bu kişiliği biraz daha gün yüzüne çıkarabilmek, yaptıklarıyla yeri ve önemi gözden kaçırılmış bir emektarın, emeklerini ortaya koymaktır.

ANAHTAR KELİMELELER: Folklor, Çaylak, gelenek, kimlik, mizah.

ABSTRACT

Folklore, that came out to become a discipline in itself, found life in oral cultures first. Afterwards, it was transformed into a discipline which affects and is affected by other disciplines and related fields. One of those who first served folklore during the Tanzimat Period is amateur journalist Mehmet Tevfik, nicknamed “the Rookie”. Folkloric studies and compilations he performed on anecdotes and social life, his works on history and literature and articles he wrote in journals and newspapers, made this thesis on Mehmet Tevfik obligatory.

First folkloric studies in Turkiye goes back to the Tanzimat Reform Era. The work of İbrahim Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye* and the articles of Ziya Gökalp and M. Fuat Köprülü, which is also known as “*the Ottoman proverbs*”, are of the first resources that come into mind. However, there are those from the Tanzimat generation, like Mehmet Tevfik, who performed folkloric studies yet are not known enough. The aim of this study is to unearth this valuable character and his works and efforts.

KEY WORDS: Folklore, Çaylak, tradition, identity, humor.

ÖNSÖZ

Her ulusun kültürel kimliğinde hayat bulan folklor, Türkiye’de özellikle II. Tanzimat döneminde boy göstermeye başlamıştır. Ulusların kimliklerini inşa noktasında folklor esas alınmıştır. Yahya Kemal’in deyimi ile ‘*kökü mazi de olan bir ati*’ anlayışını savunanlar halka, halkın içinde olana meyletmişlerdir. Sözlü her ürünün içinde varlık göstermiş olan folklor ulusların kimliğini belirleyecek kadar güçlü, etkin kültürel bir boyut kazanmıştır. Folklor çalışmalarında bahsi geçen isimler arasında Mehmet Tevfik yer almamaktadır. Mehmet Tevfik ile ilgili, en geniş bilgi Ömer Faruk Akün’ün hazırlamış olduğu Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisinde yer almaktadır. Akün’ün verdiği bilgilerden hareketle eserlerin orijinal nüshalarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca eserlerin bulunduğu kütüphanelerdeki kayıtlı olduğu diğer nüshalarında demirbaş kayıtlarına ulaşılmıştır. Eserler künyesi ile birlikte verilmiştir. Bu eserlerin genel itibariyle orijinal dili Osmanlıca Türkçesi olup bazı eserler de Arapça ve Farsça kaleme alınmış ve Mehmet Tevfik tarafından sadeleştirilerek günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca Mehmet Tevfik’e ait olduğu iddia edilen bazı eserlere de ulaşılamamıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde folklor kavramını ortaya çıkışı buradan hareketle dünyada ve Türkiye’deki folklor çalışmaları ve Tevfik’in döneminde yaşamış olan folklorcular hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Mehmet Tevfik çeşitli yönleriyle ele alınarak, tanıtılmaya çalışılmıştır. Çaylak Mehmet Tevfik’in ortaya koyduğu ulaşabildiğimiz eserlerin tercüme ettirilerek eserlerin içeriği hakkında bir takım tespitler ve tahliller yapmaktır. Bu tezin amacı Mehmet Tevfik’in halk edebiyatı alanından hareketle folklorcu kimliği üzerinde durmaktır. Mehmet Tevfik hakkında bir bürün olarak bir şeyler ortaya koyabilmek için eserlerin Osmanlıca Türkçesinden tercüme edilmesini gerekli kıldığından aldığım yardımlara geçmeden önce ilgi ve alakalarını her daim esirgemeyen başta danışmanım Yrd. Doç Dr. Âdem Balkaya’ya, Mehmet Tevfik ismini hafızama ilk yerleştiren Doç. Dr. Cengiz Gökşen’e medrese eğitimi almış İstanbul’da vaizlik yapan amcam Medet Yıldırım ve Ürdün de lisansını tamamlamış oğlu Menduh Yıldırım’a minnetarım.

GİRİŞ

Tanzimat Döneminde birçok alanda olduğu gibi edebiyat alanında da eski yeni çatışması yaşanmıştır. Dönemi itibariyle bir geçiş sürecine tanık olan Çaylak hem eski geleneklerin yavaşça terk edildiği hem yeni inkılâpların inşa edilmeye çalışıldığı bir dönemin tanığı olmuştur. Latife ve hikâyelere olan ilgisi onu toplumun içinde olan biten olay ve olguların mizahi bir tarafına vurgu yapmaya itmiş olacak ki mizah basınının ilk kurucularından gazetecilik mesleğinin de ilk duayenlerinden kabul edilmektedir.

Mehmet Tevfik hakkında en geniş bilgi Ömer Faruk Akün'ün hazırlamış olduğu Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisindeki makaleden alınmıştır. Başka kaynaklarda, Akün'ün ortaya koyduğundan farklı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Mehmet Tevfik'e ait olan eserlere ulaşabilmek için başta Atatürk Üniversitesi İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Milli Kütüphane, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumuna ait kütüphanelerden ve Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz'dan yardım aldım. Elde ettiğim nüshalar, genel itibariyle Osmanlıca Türkçesinden oluşmaktadır. Bunun yanında başka yazarlara ait olup orijinal dili Arapça ve Farsça olan ama sadeleştirilip, kısaltılan eserler de mevcuttur. Bu eserlerin bazılarının nüshaları eksik olarak ele geçmiştir. Daha önce bazı eserler tercüme edilip kitap veya makale şeklinde yayıma sunulmuştur. *'İstanbul'da Bir Sene (1299–1300)* ve *Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han (1294)* kitap şeklinde Nevadirü'z Zeraif (1299) ise makale şeklinde yayımlanmıştır. Ayrıca *Hazine-i Letaif (1302–1303)* adlı eser üzerinde hem Osmaniye Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi. Doç Dr. Cengiz Gökşen tarafından basılmıştır. Ayrıca Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Münire Kevser Baş'ın da çalıştığı ve eserinin basım aşamasında olduğu bilgisine sahibim. Bu bilgiler dışında Mehmet Tevfik ve eserleri üzerinde ciddi bir çalışma mevcut değildir. Bu çalışma genel itibariyle Mehmet Tevfik eserleri ve hayatı üzerinden folklorcu kimliğine işaret etmek için hazırlanmış bir çalışmadır.

I.BÖLÜM

DÜNDEN BUGÜNE FOKLOR

1. Halkbilimi ve Folklor Kavramlarının Ortaya Çıkışı.

Halk kelimesi, zaman ve mekân olarak belirli bir coğrafyada yaşayan insanların belirli ortak paydalar altında toplandığı, bünyesinde birtakım unsurları barındırdığı cemaat, kavim, topluluk olarak adlandırılan bir kavramdır. Dundes bu kavramla ilgili "*Halk terimi en az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktörün -ortak meslek, dil veya din olabilir- ne olduğu önemli değildir. Bu faktörden daha önemli olan nokta ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendine ait kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır.*"¹ şeklinde ifade etmektedir. Yazar; bu tarife göre bir grubun en az iki kişiden oluşabileceğini, ancak halk biliminin incelediği halk grubunun ise çoğunlukla daha fazla kişiden oluştuğunu söylemektedir. Dundes'e göre, kendi tarifine uygun bir halk grubu bir millet kadar geniş olabileceği gibi, bir aile kadar da küçük olabilmektedir. Halk, kavramının anlamı ve sınırı çizilirken ortak kabul edilen unsurlara baktığımızda dil, din, adet, gelenek, görenek, yani kültür vardır. Kültür, içinde her şeyi barındıran bir kavramdır. Bu kültürün taşıyıcısı da halktır.

Ayrıca Erhan Aktaş '*Mehmet Fuat Köprülü'de Folklor ile Halk Edebiyatı Algısı ve Bunlar Üzerine Yaptığı Çalışmalar*' adlı makalesinde Nevzat Gözaydın'ın folklorun ortaya çıkışıyla ilgili bazı ifadelerine yer vermiştir. '*Folklor teriminin ilk olarak kim tarafından kullanıldığı tartışmaları iki cephelidir. İlkinde genel kanaat olarak William John Thoms'un 22 Ağustos 1846 tarihli Atheneum dergisinde popüler antikite veya popüler edebiyat terimlerini bünyesinde taşıyan disiplin için bu ifadenin kullanıldığı belirtilirken folklor araştırmacısı Nevzat Gözaydın'ın Folklor Sözcüğü Üzerine başlıklı yazısında bahsettiği ve İngiliz araştırmacı Thoms'tan daha önce Almanya'da 1810 yılında eserinde 1809 yılında ise Literarischen Anzeiger*

¹ Metin Ekici, 'Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri' Geleneksel Yayıncılık, 2007, s.6

*adlı dergide Friedrich Ludwig Jahn'ın volkstum (halk varlığı) ve volkstumkunde (halk varlığı bilimi) şeklinde karşıladığı terimlerdir*²

İlk başlarda 'Halk' kavramına farklı sosyal ve siyasi bir takım manalar yüklenmiştir. Bu kavram belli bir kesimi, sınıfı, daha doğrusu bir tabakayı temsil eden sınıf farklılığına dayanmaktadır. Metin Ekici'nin deyişiyle: *Avrupalı medeni, aydın, şehirli ve seçkin ile bu özelliklere sahip olamayan, ilkel-vahşi olarak adlandırılan kesim arasında yer tutan okuma-yazma bilmeyen, taşralı, henüz medeniyeti her yönüyle elde etmemiş, köylüleri ifade etmektedir.*' Bu görüşten anladığımız kadarıyla 'Halk' kavramı modern bir yaşamdan, planlı bir eğitim ve öğretimden uzak; ama kendine has bir takım adet gelenek ve göreneklere sözlü kültürü olan, kendi içinde yerel unsurlar taşıyan az gelişmiş bir topluluk şeklinde kabul edilebilir.

Osmanlıda halk kavramına karşılık gelen ve çoğunluğu meydana getiren bilinçsiz bilgi seviyesi az olan; ama kendince ibadetlerini yapabilen inanan insanlara 'Avam' denilmiştir. Avrupa'da folklor ve halk kavramları ve uygulamaları başlarken yayılırken kendi mecrasında akarken, yani köy ve köylü hayatı etrafında incelenme sahası teşkil ederken; bizde bazı farkı algılanmalara sebep olmuştur. Yani Anadolu'da hala folklor denince akla ilk gelen; belirli figürlerden ve hareketlerden oluşan halk oyunlarıdır. Metin Ekici, bu yanlış algılanmayı dönemin bıraktığı problemler arasında saymaktadır. Ayrıca, halk terimini seçkinlerin tezadı olan ilkeller şeklindeki sınıf ayrımı tarifine karşı çıkmaktadır. Marksist halk bilimcilerinin, halkın tarifine 'proletarya' yı da dâhil etmeleri, halkın hem şehirli hem de köyü olabileceklerini, halk bilgisini sadece bir sınıf protestosunun bir silahı olarak kabul edilmesini eleştiren Dundes'e de gönderme yaparak, demokratik toplumlarda baskı altında tutulmayan grupların da halk kavramına dâhil olduklarına değinmiştir.³

Bu bakış açısı; Tanzimat Dönemi'nde bir takım yanlış anlaşılma ve uygulamalara sebep olmuştur. Osmanlı'da da yöneten elit-seçkin yani yöneten askeri kesim ve yönetilen reaya sınıfı şeklinde ayrılmıştır. Bu ayrım Osmanlı'nın çeşitli sebeplerden dolayı gücünü yitirdiği dönemde yöneten kesim ile yönetilen halk arasında sosyal-siyasi ve kültürel açıdan uçurumlara sebep olmuştur. Batı'nın

² Erhan Aktaş, 'Mehmet Fuat Köprülü'de Folklor ile Halk Edebiyatı Algısı ve Bunlar Üzerine Yaptığı Çalışmalar' Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XIII/1 (Yaz 2013), s.152

³ Ekici, 'Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri, s. 2

üstünlüğünün kabulüne razı olunan dönemde bir takım aydınlar tamamen Garp'a yönelirken bir takım aydınlar ise bu üstünlüğü kabul etmiş ancak Şark'a, Halk'a yönelik hareketinin de meşalesini de yakmışlardır. Halk'a doğru hareketine geçmeden önce *Halk Bilgisi-Halk Edebiyatı* ve *Folklor* kavramlarını tanımlamak ve bizdeki anlam ve sınırlarını çizmek, konuyu mahiyeti açısından isabetli olacaktır.

Bir gruba halk olma özelliği veren unsurları ve gelenek çevresinde oluşturulan halk bilgisinin sınırlarını Dan Ben-Amos şöyle çizer: *Kendi kültürel çevresinde Halk Bilgisi bir şeylerin derlenmesi değil, bir işlem veya olgu, tam olarak da nakletme esasına dayalı bir olgudur. Halk Bilgisi belli bir zamanda meydana gelen artistik bir harekettir. Halk bilgisi yaratıcılık ve estetik kaygıyı içine alır ve bunların her ikisi de kendiliklerinden sanat formlarında birleşmeye yüz tutarlar.*⁴ Bu anlayışa göre *Halk Bilgisi*, sanata ait anlatım yoluyla oluşan karşılıklı bir sosyal etkilenmedir. Bu iletişim konuşma ve mimikle yapılan hareketlerin diğer tarzlarından farklıdır. Halkbilgisi dediğimiz yaratmalar, gelişigüzel ortaya çıkmış ürünler olarak kabul edilmemektedir. Bu anlayış insanların bir araya gelerek ortaya koydukları malzemeler, ürünler vb. materyallerin belirli sınıflandırmalara ya da tasniflere ayrılmasının *Halk Bilgisi* olarak adlandırılmayacağını vurgulamaktadır. Yani eskiye ait ne varsa halkbiliminin içinde yer alır anlayışına karşı çıkmıştır. Bu hareketin, bu bilimin içinde yer alan unsurların ortaya çıkması gelişigüzel olmamıştır. Bu unsurlarda bir estetik değer, bir keşif, bir var olma yeniden yaratma esası vardır. Bu esas insanları öğrenmeye iten merak duygusudur. Öğrendikçe paylaşılır, paylaştıkça tecrübe ve pratikler, nesilden nesile aktarılır. Bu aktarma da şüphesiz sözlü kültürle olur. Jest ve mimiğin ötesinde bir anlam kazanır. Haliyle estetik ve yaratıcılık sözlü kültürün mihenk taşı olunca ortaya eski olan ama tarihe kaynaklık eden, birçok ilmin karanlık noktasını aydınlatan bir bilgi çıkmaktadır ki bu bilgi de şüphesiz Halk Bilgisi'dir.

Uzun bir geçmişe sahip olan folklor terimi denilince akla ilk gelen kavramlar, üreten köylü, üretim, saf, temiz, orijinal ürünlerdir. Folkloru ezelden beri akıp gelen bir ırmak gibi görüldüğüne değinen M. Öcal Oğuz, *zamanla bu ırmağın suyunun bulandığına, yatağının değiştiğine ve kaynağının kurduğuna işaret etmiştir.*⁵ Bu durumun sebebini de üreten köylünün üretmemeye, gelişen ve değişen

⁴ Ekici, Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri, s. 3

⁵ M.Öcal Oğuz, 'Çukurova Türkoloji Folklor ve Kültürel Mekân', www.millifolklor.com, 05Aralık 2012

dünyaya köylünün de ayak uydurduğuna, haliyle teknoloji ve kentleşme süreciyle eskinin artık yenileştigiine bağlamaktadır.

Folklor kavramı esas anlamına kavuşmadan önce farklı manalarda kullanılmıştır. Almanya'da 'halk' sözcüğünün çok yönlü yorumlanmasının ve kullanılmasının tehlikeleri, en keskin hatlarıyla 2. Dünya savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Kavram bağlantıları ve türevleri dâhilinde bu sözcük daima hitap edilenlere, 'savaş, rekabet, devrim, sınıf savaşı, kitle hareketi, kulüp kuruluşu, girişim, seçim veya sadece tüketim için ihtiyaç duyulduğu andaki anlamda kullanılmıştır.⁶

Eski, asil bir sözcüğün kötüye kullanılması, halk bilimsel çalışmaların Nasyonal Sosyalizmin ideolojik mekanizması için dejenere edilmesi, bu sahanın tümünden revizyonunu gerekli kılınması noktasında çeşitli görüşlerce dile getirilmiştir. Bu görüş hakkında yapılan eleştiriler haklı bulunmuştur. Yani; Almanya'daki halkbilimciler hemen savaştan sonra dilci ve etno-sosyologlarla, iktisat ve tarihçilerle ortak metodik bir çatı altında bir araya gelediklerine bağlanmıştır. Uluslararası bağlayıcılığı olan henüz kabul edilmiş 'folklor' kavramının, yalnızca efsane, masal türkü vs. gibi halk anlatmalarının bir özetini ifade eden dar bir kavram olarak görmüşlerdir. Bunun yerine Almanca 'Volkkunde' teriminin daha geniş bir komplekse sahip olduğunu kabul ederek, 'Folklor' kavramını kabul etmemişlerdir.⁷

Bu sözcük dönemin siyasi ve sosyal çatışmaları etrafında şekillenmiş, kimi için ideolojik bir silah olarak kullanılmış, kimi için dar anlamda tüketim geniş anlamında sözlü kültür, kimileri içinde sözlü kültürle birlikte halka dair anlatmalar, vb. ürünleri içine alan bir kavram olarak kullanılmıştır. Ayrıca modern bilimlerin, folklor gereken hassasiyeti göstermesi bir kenara folkloru yersiz, kısır tartışmalarla baskı altında tutmuşlardır.

Folklor kavramına farklı bir açıdan bakan Filozof Michel Foucault'nun folklor kelimesinin tanımını yaparken, iki nedenden dolayı hassasiyet arz ettiğine dikkat çekmiştir. Bir yandan *çok anlamlılığa*, diğer yandan *kullanım esnekliğine* işaret etmiştir. Çok anlamlılık (*Polyseemie*) Fransızcada 'Folklore' kelimesi aynı anda hem nesnelere, hem de nesnelere hakkında yapılan araştırmaları belirtir.⁸ Bu

⁶ Ingeborg Weber-Kellerman ve Anders C. Bimmer, 'II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Halkbilimi' 'Dünya Halkbilimi Çalışmaları, Çevirmen: Ali Osman Öztürk Milli Folklor Yay. Ankara 2003 s. 16

⁷ Öztürk, II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Halkbilimi', s.17

⁸ Öztürk, II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Halkbilimi, s. 18

bakış, en azından folklor kavramının gereksiz anlamlardan sıyrılıp hak ettiği anlama kavuşmasında önemli bir tespit olmuştur.

Nebi Özdemir'in folklor doğuşu ile ilgili Richard M. Dorson'dan yaptığı çeviriye göre Stith Tompson'un "*Folklor'un Babası*" olarak bilindiği ve hatta bu deyimden birçok yazar tarafından kullanıldığı bilgisi Dünya'daki Halk Bilimi çalışmaları açısından ilk temele alınması gereken noktadır. Şöyle ki: '*Folklor'un Babası*' deyimini onun bilimsel kariyerini özetlemektedir. Elbette ondan önce de Avrupa'da Folklor çalışmaları vardı. Grimm kardeşler bu sahanın kurucuları olarak kabul edilmelidir. 19. Asrın sonu ve 20. Asrın başlarında Amerika'da Kızılderililerin mitolojisi, zenci şarkı ve hikâyeleri, yöresel ağızlar, halk türküleri ve Pensilvanya Alman gelenekleri ile ilgili farklı, müstakil derleme ve incelemeler, bazı kişilerin ve akademisyenlerin dikkatini çekmiştir. Fakat hiç kimse folkloru bir bilim dalı olarak kavramamıştır. Tompson'un buradaki rolü, folklorun meşruluk kazanmasına İndiana Üniversitesi'nde yer verilmesine ve böylece kendi çalışması ile genç meslektaş ve öğrencilerinin milli sınırlar içinde ve uluslararası alanda tanınmalarına zemin hazırlamıştır.⁹ Bu bilgi, folklorun dünyada bir bilim dalı olmasında, akademik anlamda bir kürsüye kavuşmasında Stith Tompson'un ortaya koyduğu çalışmaların yer aldığı gerçeğidir.

Folklorun akademik anlamda bir kürsüye kavuşması için yapılan çalışmalar beraberinde bir tanımlama ve sınırlama sorununa sebep olmuştur. Fancis Le Utley'den yapılan çeviriye göre Folklor 'un sistematik anlamda bir tanımını yapabilmek için antropologlara ihtiyaç duyulduğunu belirten Özkan¹⁰, folklor ile iç içe olan bilim dallarının folkloru reddetmemesi gerektiğine ve ilgili bilim dallarından ayrılmasının gerekliliğine değinmiştir. '*Sözel olarak aktarılan edebiyat*' tanımının yetersizliği, folklorun kendi içinde fiziksel koşullarına uygun olarak incelenip araştırılmasına sebep olmuştur. Neyin folklorun içine girdiği, neyin dışında kaldığı bilgisi, kültür taşıyıcılarının potasında bulmak bir anlamda çerçeveyi belirlemek açısından mümkündür. *Her milletin belli bir geleneği ve taşıdığı kültürel bir mirası vardır. İşte bu kültürel mirasın içinde baskın olan kültürün, her zaman alt kültürü yok etme eğiliminde olduğunu* belirten Özkan,¹¹ bu baskı karşısında atalar kültürüne dönenlerin ayakta kaldığına vurgu yapmıştır. Ayrıca halkı bir alt kültür olarak

⁹ M. Öcal Oğuz 'Dünya Halkbilimi Çalışmaları' Milli Folklor Yay. Ankara 2003, s.

¹⁰ Fancis Le Utley, 'Folklorun Tanımı' Çev: Tuba Saltuk Özkan, Millî Folklor, 2005, Yıl 17, Sayı 65 s. 130

¹¹ Özkan 'Folklorun Tanımı', s.131

tanımlarken onun kesinlikle küçümsenmemesi gerektiğine ve bilimsel bir bakış açısı söz konusu olduğunda folklor ürünlerinin de abartılmaması gerektiğine de değinmiştir.

Esasen folklorun tanımlarında temele alınan ağızdan ağza sözcükler yoluyla yayılan sözlü gelenek anlayışı, yazıya aktarılmayan tarafa vurgu yaptığı için yetersiz görülmektedir. Bu farkındalık, folklor üzerine yapılan çalışmaların belirli bir sistematığe ve sınıflandırmaya tabi tutulmasını elzem kılmıştır. Ayrıca, bir folklor araştırmacısı tarihi ve coğrafi bilgilerle donanmış olması gerektiğine değinen Özkan araştırmacının '*Freud'un merhametine, Jung'un arketip hassasiyetine, Marks'ın ekonomi ile ilgili ince düşüncesine sahip olmalıdır*'¹² anlayışıyla, bu bilimin taşınması gereken kriterleri de belirlemiş olmaktadır.

Türk Edebiyatı, zamanında bazı medeniyetlerin, Arap, Fars gibi tesiri altında kalması bağımsızlığına düşkün olan Türk milletinin kendine has bir edebiyatın olmasına sebep olmuştur. Halkın içinde gelişen bir edebiyatın adının Halk Edebiyatı adını alması en doğal bir olgu ve algıdır. Saim Sakaoğlu, '*kendine has ve hususi bir yer ihtiva eden bir dal bu; Âşık, Tekke, Anonim Edebiyatları veya Halkbilimi-Folklor olsun kendi varlığını tam olarak ortaya koyamamış vb. bilimler olsun, hepsinin Halk Edebiyatı çatısı altında incelenmesi, işin kolaylığına sığınmak olarak adlandırılabilirdiğini* vurgulamıştır.¹³ Tabi, neyin Halk Edebiyatı içine girdiği neyin girmediği ayrıca bir tartışma konusudur. Ancak bir çerçeve olarak belirlenmeyen bir edebiyatın mahsullerine Halk Edebiyatı demek-*ne bulduysan at torbaya!*- işin içinden çıkılmaz bir hale getirecektir. Nitekim '*Nerede ne zaman bulunursanız oradaki sözlü gelenek folklor'dur*'¹⁴ diyen anlayışla, halkın içinde olduğu ama her olanın folklorun içine girmediğini savunan anlayış kısmen de olsa çatışmıştır.

Halk, Halk Bilimi ve Folklor kavramlarının ortaya çıkışlarını özetledikten sonra dünyadaki halk bilimi çalışmalarına kısaca değinmek konuyu layıkıyla kavrayabilmek açısından önem teşkil etmektedir.

¹² Özkan 'Folklorun Tanımı', millifolklor.com

¹³ Saim Sakaoğlu, 'Halk Edebiyatı Kavramının Sınırlarını Nasıl Çizebiliriz?' Çukurova Türkoloji Makale Bilgi Sistemi. 06.Aralık.2012

¹⁴ Sakaoğlu, Halk Edebiyatı Kavramının Sınırlarını Nasıl Çizebiliriz?

1.1. Dünyadaki Folklor Çalışmalarına Genel Bir Bakış

Folklor, tarih ve edebiyat gibi malzemesi ile bağlantılı bir bilim dalıdır. Bunun için de çeşitli milletlerin folklor malzemeleri gerek nitelik gerek nicelik açısından farklılık göstermektedir. Kültürün niteliğine göre bazı unsur, madde veya olgular çok gelişmiş, bazıları ise az gelişmiş durumda durumdadır. Bu farklılık toplumların dünya görüşlerinde bakış açıları, sosyal ve kültürel tercihlerindeki farklılıklarından kaynaklanmaktadır. İtalyan folklorunda plastik sanatların ve halk şarkılarının, İskandinav ülkelerinde anlatım türlerinin İspanya’da müzik, dans-kostüm bağlantılı birikimin çok gelişmiş olması bu kültürlerin temel dinamikleriyle ilgilidir. Avrupa’nın folklorlara olan ilgisinin Amerika’nın keşfinden sonra ortaya çıktığına değinen İsa Sarı¹⁵, Avrupa’nın kendinden önce Amerika yerlilerinin adetlerini törenlerini öğrendiklerini belirtmiştir. Ayrıca Sarı, ‘*Türk folklorunun plastik sanatlar dışındaki alanların hemen hepsinde olağanüstü gelişmiş tecrübe ve birikime sahip oluşu ise Orta- Asya’da başlayan hayatın, diğer milletlerde olduğu gibi tek boyutlu tarih ve coğrafya yerine üç kıtaya yayılarak kendi içinde çeşitlenerek ve yenilenerek süregelmesini sağlayan sebeplerle aynı olmalıdır.*¹⁶ diyerek bu çeşitliliğin sebeplerini ortaya koymuştur.

Halkbiliminin 19. Yüzyıl başlarında bağımsız bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıkışı birçok ulusun kendi kültürlerinin derlenip toplanmasına vesile olmuştur. Bu bilgileri Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi adlı ortak bir çaba sonucu oluşturulan eserle dikkat çekmek husus en gerekmektedir.

Amerika’da folklor, uygarlık tarihini inceleyen sosyal bilimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Belçika’da folklorun amacı, halk sınıflarının yaşayışlarına ve uygarlıklarına ait olan her şeyi toplamak, inceleyerek, açıklamaktır. Folklor insanlık zihniyetinin geçirdiği çeşitli aşamaları incelerken ve bunları her gün karşılaşılan benzer aşamalarla karşılaştırma amacını gütmüştür. İngiltere’de folklor, gelenekler bilimi olarak kabul edilmektedir. Bu arada folklor, yazılı belgeleri değil; atalardan gelen geleneklerin etkisi altında inanılan ve yapılan şeyleri incelerken sözlü kültürden etkilenmektedir. Bugün yaşayan fakat bugünün ve zamanımızın olmayan fikirleri, gelenek ve tarihleri, eski halklardan kalanları toplayarak karşılaştırmaktadır.

¹⁵ İsa Sarı, ‘Halk Edebiyatı Ders Notları’, Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2005-2006

¹⁶ Frances Gillmor, ‘İspanya’da folklor Çalışmaları’, Dünya Halkbilimi Çalışmaları, Çevirmen: Umay Günay. Milli Folklor. Ankara 2003 s. 47-48

En nihayetinde folklor, halkın efsane, gelenek ve inanışları ile düşünsel yapısını oluşturan her Şeyi incelemektedir.

İspanya'da folklorun başlangıcını 1580 yılında İspanya kralı II. Philip İspanyol sömürgelerine soru listeleri göndermesiyle başlatmıştır. Yenid nyanın her köy ve kasabasından gelen cevaplar bu soru listesine göre bölümlere ayrılmış ve dikkatle numaralandırılmıştır. Bölgenin İspanyol fethinden önceki hayat tarzını hatırlayan yaşlılardan edinilen bilgiler *'The Relaciones Geograficas'* vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Yenid nyanın coğrafi özellikleri, sosyal örgütlenmesi, adetleri, efsaneleri, ilaç yapımında kullanılan otlar ve sözlü tarihi II. Philip'e gönderilen cevaplardan edinilen bilgilerle sağlanmıştır.¹⁷

İtalya'da 1800'lerden önce de folklor malzemelerini derleyen ve inceleyenlerin bulunmasına rağmen folklor ilmi bir disiplin olarak 19.yy'da başlamıştır. Halka duyulan hayranlık, halkın kültürüne saygı ve merakı doğurmuştur. Bunun sonucu olarak meraklı araştırmacılar halk Şarkıları gibi çeşitli türleri derleyerek bu kültüre yakın alaka göstermişler daha sonra derledikleri malzemelerle ilgili ilmi eserler yazmışlardır. Bu alışmalar bazı aristokrat âlimler tarafından yapılmıştır. Aristokratlar bu çalışmalara önderlik yaptığından dolayı 'İtalya'daki folklor çalışmaları faşist rejim dönemi de dâhil olmak üzere hiçbir zaman ırk özelliği fikrinden etkilenmemiştir.¹⁸

Fransa'da folklor araştırmaları  niversite dışında doğmuş ve gelişmiştir. Bu gelişim dönemler Şeklinde ayrılmıştır.

1. Dönem: İlgilenilen alan köylü toplumu olduğundan ulaşılan kaynak sözlü edebiyattır. 'Folk' kelimesi millet veya halk anlamını karşılamakta ancak genel anlamda toplumun geri kalmış alt tabakalarını ifade etmektedir.
2. Dönem: Bölgesel etnografya sayesinde gelişme ve zenginleşme sonucu; etnologların soylar ve ortaya çıkışlarının ilginç taraflarının incelenmesine dayanmıştır.
3. Dönem: 1990'l  yıllardan 2. Dünya Savaşı'na kadar Folklor kelimesi metot kullanımıyla zenginleşen bir bilimi belirtmek amacıyla kullanılmıştır.

Fransız  niversitelerinde folklor araştırmalarının yeri olmadığından fakülte ve enstitülerin hiçbirinde kürsülerde yer verilmediğinden, üniversitelerde folklor

¹⁷ Gillmor Dünyada Halk Bilimi alışmaları, İspanya'da Folklor alışmaları, s.47

¹⁸ William E. Simone, 'İtalyan Folklor İlim Adamları' Dünyada Halk Bilimi alışmaları, ev: Umay Günay s: 65–66

kelimesi *Hiç-Hiçlik-Yokluk* olarak adlandırılmıştır. Yokluğun sebebini, sosyal ekonomik, politik düzene bağlamışlardır.¹⁹

Almanya'da folklor disiplini, önce Nasyonal Sosyalistlerin elinde ideolojik bir kavram silahı olarak kullanılmış, daha sonra Herder'in ortaya koyduğu "romantik milliyetçilik" bağlamında gelişmiş ve Alman millî kimliğinin inşasını başarmıştır. Grimm Kardeşler ve diğer folklor derlemecilerine Herder'in fikirleri âdeta yol gösterici bir ışık olmuştur.

Rusya'da folklor, çarlar, soylular, köylü ve işçiler dâhil olmak üzere Rus milletinin tamamında kabul gören, sevilen ve benimsenen bir konu olmuştur. Folklor malzemeleri uzunca bir zaman yazıya geçirilememesinin sebebini yazının din adamlarının tekelinde olması ve din adamlarının sözlü şiiri kirli, putperest bir anlayış olarak kabul edilmesine bağlamışlardır. Bu sebeple Rus folkloru ile ilgili ilk tespitler İngiliz, Richard James ve Samuel Collins adlı rahiplerden tarafından alınmaktadır. Yine de folklorla gerçek alaka Grimm kardeşlerin ve romantik akımın etkisi ile başlamıştır.²⁰

Avrupa'da Almanya'nın gerçekleştirdiği folklordan yararlanarak millî kimliğin inşası atılımını, XIX. yy.da İskandinav ve Slavlar milletleri de uygulayacaktır. XIX. yy.da henüz Osmanlı toprağı olan Balkanlarda Sırp, Bulgarlar, Yunanlılar ve Arnavutlar da aynı yolu izleyerek birer birer bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Türk Cumhuriyet'lerinde özellikle hâkim toplumların yönetimi altındaki bölgelerde folklor araştırmaları, hâkim ideolojinin ikame edilmesi ve toplumun istenilen şekilde düzenlenmesi noktalarında etkili sonuçlar elde edebilmek amacıyla kullanılmıştır. Kendi bilim ve kültür politikalarını belirlemede uzun süre etkin olamayan toplumlara Çarlık ve Sovyet Rusya'sı hâkimiyeti altında yaşayan topluluklar örnek teşkil etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılma süreciyle yeni bir döneme giren Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi Türk toplulukları, uzun yıllar kendilerine dikte edilen şekilde bir bilim ve kültür anlayışına sahip olmuşlardır. Ancak yirmi yıla yakın bir süredir bu

¹⁹ Bonnet-C.Oliver, Carbonel, 'Fransız Yüksek eğitiminde Folklor-Etnografya-Tarih İlişkisi', *Dünyada Halk Bilimi Çalışmaları* Çev: R. Bahar Akarpınar, s:29-30

²⁰ Felix J. Omas, 'Rusya'da Folklor Faaliyetleri' *Dünyada Halk Bilimi çalışmaları* Çev: Umay Günay s:108-109

Türk toplulukları kendi ayakları üzerinde durabilecek yeni bilim ve kültür politikası inşa etmeye çalışmaktadırlar.²¹

Folklorun ortaya çıkışını milletlerin kimlik arayışlarının bir sonucu olduğunu belirten Şahin, milli benlik, milli ruh ve kültürün folklor unsurlarının üzerine inşa edildiği görüşünü kabul ve teyit etmiştir.²²

1.2. Türkiye’de Yapılan Folklor Çalışmaları.

Türkiye’de folklor çalışmalarının tarihinin eskiye gitmediğini ve Türkiye’de folklorla yönelişin köklerini edebiyatımızda bir *pre-romanticism* adını verdikleri bir mahallileşme cereyanı döneminde aranılacağına değinen Sarı²³, folklor çalışmalarının tarihini Avrupa ile çeşitli münasebetlere girildiği Tanzimat Dönemi olarak kabul etmiştir. Ayrıca bu döneme aynı mantıkla bir başka açıdan bakan M. Öcal Oğuz’a ise, Tanzimat hareketinin sonrasında ortaya çıkan ‘*Mahallileşme gibi akımları, Türk folklor tarihinin başına yerleştirmek mümkün gibi görünse de bunların şuurlu ve Avrupa’daki süreçleri ve sosyo-kültürel dönüşümleri yakından izleyen bir folklor yaklaşımının ürünü olmadığı ve farklı motivasyon noktalarından güç alan yerel-dil duyarlılığı- olduğu açıktır. Bu nedenle Türk folklor çalışmalarının başlangıcını 1839 Tanzimat Fermanı öncesinde aramak boşunadır.*’ Tanzimat dönemini sosyal ve siyasal kurumlardaki ‘yenileşmeci’ mantık süzgecinde ele alındığını söylemektedir. Bu yenilik hareketinin aslında bir nevi eskiye dönüş, halka iniş olduğunun tam olarak sorgulanmadığına da vurgu yapmıştır.²⁴

Batı’daki Halkbilimi-folklor çalışmalarını Herder’e, Grimm kardeşlere dayandıran M. Öcal Oğuz, bu konuda şunları ifade etmektedir: ‘*Bu öze dönüş hareketi aydınlar arasındaki tartışmasız egemenliğini Mehmet Emin Yurdakul’dan, Rıza Tevfik’e, Beş Hececilerden, Yedi Meşalecilere, Nihal Atsız’dan, Sabahattin Ali’ye kadar birçok şairin vermiş olduğu heyecanlı desteğe borçludur.*’ M. Öcal Oğuz’un zikrettiği bu isimler milli his ve heyecanı bir yaşam biçimi haline getiren sanatlarında genellikle yurt sevgisi, kahramanlık ve yiğitlik vb temaları işleyen isimler olarak bilinmektedir.

²¹ Halil İbrahim Şahin, ‘Türkmenistan’da Kültürel Kimlik ve Folklor’ Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Journal of Turkish World Studies, XII/1 (Yaz 2012) s:286

²² Şahin, ‘Türkmenistan’da Kültürel Kimlik ve Folklor’

²³ Sarı, , Halk Edebiyatı Ders Notları.

²⁴ M. Öcal Oğuz, Türk Edebiyatı El Kitabı, s.13

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı'da üç edebiyat ve kültür adamının halk edebiyatına yönelişinin önemine değinen Öcal, kaynak kişilere yöneldiğinden İbrahim Şinasi'yi, gerek tarihçi gerekse bir edebiyatçı dikkatiyle halkın nabzını tutmayı bilen vatan şairi Namı Kemal'i ve Batıda gelişen folklor yaklaşımlarını en iyi kavrayan ve formüle eden bu nedenle de folklor konusunda ayrı bir yer tutan, milli lisan ve edebiyat meselesini en iyi anlayan, bu görüşlerini '*Şiir ve İnşa*' adlı makalesiyle ortaya koyan, Türkiye'nin Herder'i olarak adlandırılan Ziya Paşa'ya farklı bir nazarla bakmaktadır. Burada dikkat dilmesi gereken bir başka husus bu mahallileşme hareketini savunan aydınların Fransız İhtilali ile öne çıkan vatan millet bağımsızlık, halk vb. kavramların Türkiye'de yaygınlaştırılmak istenmesi gerçeğidir. Türkiye'de folklor bu sancılı dönemde ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet öncesi yapılan folklor çalışmalarına baktığımızda Osmanlı aydını kabul edilen yazarların hemen her biri bu konunun siyasi boyutuna da dikkat çekmektedir. Özellikle "*folklor*" ve "*ulus*" arasındaki ilişkinin farklı açılardan da olsa altı hep çizilmektedir. Rıza Tevfik'e göre folkloru ulusa mal eden temel nokta "*anonimlik*" iken, Ziya Gökalp'a göre folklor "*Türk ulusunun*" özgün kültürünün bozulmadan biriktiği bir depo' olarak görmektedir Fuat Köprülü folklorun *ulus-devlet idaresi*" için bilgilendirici hatta "*istihbarat*" verici rolüne dikkat çekmektedir. Selim Sırrı ise "*dünyanın en meraklı folkloru Türk ilinde bulunur*" diyerek folklorun bir ülkeyi başka ülkeler nezdinde temsil etme boyutuna vurgu yapmaktadır. Bu yazarların çoğu için Avrupa ile mukayese, anahtar bir noktadır. Avrupa'da folklor konusunda fikir üretmiş olan Herder, Thoms, Grimm kardeşler ve Van Gennep gibi folklorcular, birçok araştırmacı-aydına referans verirler.²⁵

Cumhuriyet öncesi Halkbilimi-folklor olarak kabul edilen bu derlemelerden sadece isim olarak bahsetmek yeterli olacaktır. Orhun Abideleri, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i, Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lügati't-Türk'ü, Dede Korkut Hikâyeleri, İbn-i Battuta'nın Seyahatname'si, Babürname, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinin yanında daha pek çok eser ve halk şairlerinin ortaya koyduğu mahsuller Türk folklorunun kaynaklarını meydana getirmektedir. Bunlardan başka folklorlara kaynak olacak birçok derleme eserler de ortaya konmuştur. Ahmet Vefik Paşa'nın '*Müntehabât-ı Durub-ı Emsa'l-i* (Atasözleri) (1852).

²⁵ Volkan Özteke, , 'P. Naili Boratav ve İlhan Başgöz'ün Türk Kültürü Üzerine Olan Araştırmalarının Sosyal Antropoloji Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi' adlı Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, 2010 s.53

Şinasi'nin yazdığı "*Durub-i Emsal-i Osmaniyye (1863)*" adlı Osmanlı atasözleri ve deyimlerden oluşan derleme kitabı olarak bilinmektedir. Bunların dışında bazı derlemeler, sistematik bir folklor çalışması niteliğinde değildir. Türkiye'de sistematik folklor çalışmalarını ilk yapanlar Türk değillerdir. İlk olarak Türk Halk Edebiyatını bir bilim konusu olarak ele alan ve ilk belgeleri toplayan, hatta Türk folklor araştırmalarında bir öncü kabul edilen Macar bilgini İgnacz Kunos olmuştur. *Türkiye'de genelde bilindiğinin aksine, Kúnos'un Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesinin asıl amacı Türk halk edebiyatını derlemek değil, Osmanlı Devleti'nde konuşulan diyalektleri tespit etmek olduğuna* değinen ²⁶ Szilagy, Türkler ile Macarların akraba olup olmadıkları sorusu gerek Türkleri merak eden Avrupalıları gerekse İgnacz'ın Macar asıllı hocalarını bu husuta bir adım atmaya sevk etmiştir. Bu adım İgnacz Kunos'un Türklerin Halk Edebiyatı'nı derlemesi için hocaları tarafından görevlendirilmesine sebep olmuştur. '*Kúnos'un asıl amacı, Balkan ve Anadolu Türk dilini ve ağızlarını araştırmak olmasına rağmen, bugün daha çok Türk halk edebiyatını keşfeden kişi olarak tanınmasının*' asıl sebebi bu şekildedir.

Türkiye'de folklorun ve halkbiliminin bugüne gelmesinde ilk adımı atan, her türlü çalışmayı yapan öne çıkmış veya arka planda kalmış kişilerden ismen zikretmek çalışmamıza ayrı bir renk katacağı kanaatiyle folklor az ya da çok hizmet etmiş hem Çaylak Tevfik döneminde hem sonrasında yetişmiş edip, şair, devlet adamı ve sanatçı kimlikleriyle ön plana çıkmış şahsiyetlerden bahsetmek gerekmektedir.

²⁶ Szilárd Szilagy, 'Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü' adlı doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007

1.3. Tanzimat Kuşağının Folklor ile İlişkisi.

1.3.1. Ahmet Vefik Paşa (1823–1891)

Devlet adamlığı kimliğiyle ön plan çıkan Ahmet Vefik Paşa bilim ve edebiyat alanıyla doğrudan doğruya ilgilenmemiş ancak siyasi ve sosyal duruşuyla ve çalışmalarıyla bu alanlarda da adından söz ettiren şahsına münhasır bir diplomattır. Diplomasideki başarısı ve yaptığı çeviriler onun Doğu-Batı sentezini layıkıyla kavradığını göstermektedir.

Tanzimat Dönemi'nde yaşamış olan aydınlar arasında yeri şuurlu milliyetçilik hareketinin öncüleri arasında anılan Ahmet V.Paşa'nın en önemli sahası tiyatro olarak bilinmektedir. Fransızcadan çeviriler yaparak Tanzimat tiyatrosunu geliştirmiş ve halkı eğitmenin yollarından biri olarak görülen bu sahaya ayrı kıymet vermiştir.

Türkçülük hareketini kültür programında yaymaya çalışan Paşa'nın eserleri milli şuru uyandırma açısından olduğu kadar Türk folklor açısından da önemlidir.²⁷ Ahmet Vefik Paşa Türk dilinin zenginliğini göstermek üzere, halk arasından topladığı kelimelerle birlikte '*Lehçey-i Osmaniye*' adını verdiği bir sözlük çıkarmıştır. Aslında bu yönüyle bir nevi Kaşgarlı Mahmut gibi düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca *Müntehabat-ı Durub-u Emsal* adlı eseriyle Türk toplumuna kültürel model olmaya çalışan Paşa, dil, tarih ve folklor alanında verdiği eserlerle Türk kültürünü tespit etmiştir. Bahriye Çeri bu konuda, batılılaşmanın ancak bu tespit edilen kültür üzerine eklenmelerle gerçekleşmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu belirtmiştir.²⁸ Dahası Vefik Paşa'nın mevcut kültür ile yapılan çevirilerde geçen Batı kültürünü sentezleyerek kendi fikri cephesi üzerinde inşa ettiğini de vurgulamıştır. Atasözleri milletlerin tecrübeleri, duyuş ve düşünüşlerini gelenek ve göreneklerini hâsılı kültürünü taşıyan ilk elden kaynaklar arasında sayıldığından, folklor için ayrı bir önem taşımaktadır. Bahriye Çeri Paşa ve yazmış olduğu *Müntehabat-ı Durub-u Emsal* adlı eseri için ortaya koyduğu tespite göre Paşa, bu eseriyle Halkbilimi çalışmalarını başlatmış olarak kabul edilmiştir. Bu düşüncesini şu gerekçelerle desteklemektedir. '*Ahmet Vefik Paşa'nın Müntehabat-ı Durub-u Emsal*

²⁷ Sarı, Halk Edebiyatı Ders Notları.

²⁸ Bahriye Çeri, Ahmet Vefik Paşa ve Atasözlerimiz, Milli Folklor, Sayı 33, Bahar 1997 s.22

*eserinin ortaya çıktığı tarihler Batı'da folklor hareketlerinin ivme kazandığı devredir.*²⁹

Bahriye Çeri, Ahmet Vefik Paşa'nın folklor ismini kullanmasının sebebinin de XIX. yüzyıl folklor için milliyetçilik hareketlerinin beslenme kaynağı olduğundan, bu kavramı pek kullanmadığını belirtmiştir. Bu haklı ve yerinde tespit Ahmet Vefik Paşa'nın her ne kadar folklor adını kullanmadan yapmaya çalıştığı aslında Türk kültürünün Batı karşısında ne durumda olduğu ve nasıl olması gerektiğinin reçetesidir. Ortaya koyduğu her çalışma aslında folklor için bir malzemedir. Vefik Paşa, Halkbilimi üzerine yapılan çalışmalar dikkate alındığında emeği ve yeri unutulmayacak önemli folklorculardandır.

1.3.2. Ziya Paşa (1825–1888)

Tanzimat'la başlayan her türlü değişiklik ve yenilikleri mizacına, fikirlerine ve edebi kişiliğine yansıtabilen ve eski ile yeni arasında gel-gitler yaşayan Ziya Paşa dönemin Garp ile Şark arasında yaşanabilecek sosyal, toplumsal, edebi tezahürleri bütünüyle yaşamıştır. Edebî şahsiyeti eskiye bağlılıkla yeniye taraftarlık arasında gidip gelen Terci-i Bend şairi, bu yüzden divan şiirinin son temsilcilerinden biri olarak kabul edildiği gibi, yeni edebiyatın da kurucuları arasında sayılmaktadır.³⁰

Küçük yaşta şiirle yazın hayatına başlayan Ziya Paşa ilk olarak Divan Edebiyatı'na ilgi duymuş zamanla yaşadığı çevrenin etkisi ve öğrendiği Fransızca ile Batı Edebiyatı'nı tanımıştır. Heyecanlı yaşayış tarzı ve katıldığı cemiyet toplantıları sonucunda kendini aydınlanma hareketinin membaı Paris'te bulmuştur. '*Şiir ve İnşa*' makalesini burada kaleme alan Paşa, Baki'yi, Nedim'i veya Şeyh Galib'i bizim değil diye reddederek, Osmanlıların İranlıları daha sonra Arapları taklit etmeleriyle oluşturduğunu iddia ettiği bir edebiyatı kabul etmemiştir. Bu edebiyatın gerek nazım ve nesir alanında gerekse resmi alanlarda halkın anlayabileceği bir dilden uzak olduğuna işaret ederek, milli lisanı savunmuştur. Ama zaman sonra Divan edebiyatını öven çıkışları ve Divan Edebiyatı'nın Halk Edebiyatı'ndan üstün olduğunu savunduğu '*Harabat*' adlı makalesinde ise önceki görüşüyle çelişmiştir. Tabi ki biz burada bu durumu eleştirmek niyetinde değiliz. Namık Kemal bu hususta edebiyatımızda ilk tenkit örneği sayılan '*Tahric-i Harabat*' ile Ziya Paşa'yı eleştirmiştir.

²⁹ Çeri, Ahmet Vefik Paşa ve Atasözlerimiz. S.22

³⁰ Ali, Donbay, Tanzimat Dönemi Tenkit Anlayışı Çerçevesinde: Ziya Paşa'nın Şiir ve İnşa Makalesi, s:184

Bu bilgilerden sonra Ziya Paşa'nın Türkiye'nin Herder'i olarak adlandırılmasının altında yatan neden ile başlamak Z. Paşa'nın folklorik tarafını ortaya koymak için isabetli olacaktır. 'Kaynağı Ossiancılık olan ve Türkiye'de Ziya Paşa'dan beri savunulan fikirler kapsamında halk olarak öne çıkan köylünün sanatı, edebiyatı ve gelenekleri – Avrupa'da ulus kimliğinin ve egemenliğinin öncü savunucularının diliyle'³¹ şekillenmiştir. Bu akımın Türkiye'de yer etmesinin en önemli sebebi olarak Ziya Paşa görülmektedir. Öcal Oğuz'un "Türkiye'nin Herder'i" olarak gördüğü Ziya Paşa, Londra'da kaleme aldığı makalesi "Şiir ve İnşa"da (1868) Osmanlı klasik edebiyatını kendi kimliğine yabancı, Arap ve Fars şiirlerinin taklidi diyerek şiddetle eleştirir. Öcal Oğuz'un, "Herder'in görüşlerinin bir anlamda Türkçe'de ifadesi"³² olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda Avrupa'nın Herder'i Türkiye'nin Ziya Paşa'sı olarak görülmüştür.

1.3.3. İbrahim Şinasi (1826–1871)

Tanzimat Edebiyatı'nın kurucusu sayılan, birçok ilkleri gerçekleştiren, hem gazeteci hem tiyatrocucu hem şair kimlikleriyle öne çıkan ve çeşitli memuriyetlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Çalışkanlığıyla Türk toplumuna yeni bir görüş kazandırma gayesinde olan Şinasi kısa zaman içerisinde adından söz ettirmiş yenilikçi bir şahsiyettir.

Tanzimat Dönemi yeni nesil yazarları sosyal ve politik değişimleri gerçekleştirmek amacıyla Batı'dan alınan edebi türleri kullanarak halkı aydınlatmayı düşünmüşlerdir.³³ Şinasi'de bu gaye ile Avrupa'ya gönderilen öğrenciler arasında yer almıştır. Maliye, dil ve edebiyat üzerine çalışmış ve makaleler, tenkitler yazmıştır. Şinasi, önemli aydın ve düşünürlerle tanışmış ve çalışmıştır. Sacy ve Lmartine bunlar arasındadır. Avrupa'yı yakından tanıyan ve idrak eden Şinasi, ilk noktalama işaretlerini kullanmış, ilk özel gazeteyi çıkarmış şiirler ve denemeler tercüme etmiş, eski ile yeni arasında köprü olmuştur. Namık Kemal'i Ziya Paşa'yı, Rezaizade Mahmut Ekrem'i vb. Tanzimatçıları etkilemiş ve onlara birçok noktada öncülük etmiştir. Divan Edebiyatı ve Şiir'ini katı klişe ve

³¹ M. Öcal Oğuz, 'Türkiye'de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tek Tipleştirme Öyküsü' Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85, s. 39

³² Oğuz, 'Türkiye'de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tek Tipleştirme Öyküsü' s.39

³³ İlhan Başgöz, , Türkiye'de Folklor Çalışmaları ve Milliyetçilik, çev: Serdar Uğurlu, Turkish Studies s. 1536

kalıplarından kurtarmaya çalışmıştır. Dilde sadeliği savunmuş ve eserlerini halkın anlayabileceği bir dille yazmıştır. Sanatını toplumun yararına kullanmıştır.³⁴

Şinasi'nin güçlü bir şairliği, edebiyatçılığı ve devlet adamlığı vasıflarını taşımadığına dem vuran Abdulhalim Aydın, Şinasi'nin batılılaşma anlamında yeni anlayışın temsilcisi hatta öncüsü olduğundan dolayı edebiyat tarihindeki haklı yerini aldığını belirtmektedir.³⁵ Bu görüşler doğrultusunda anladığımız şey; yenilik Şinasi'nin sanatından ortaya koyduklarından ziyade değil yenilik duyuş, düşünüş ve bakışındadır ki halk hareketinin içinde yer alan Şinasi, şekilde eski olsa bile anlatımda halkın anlayacağı bir lisanda yazılan her yazının, çıkarılan her gazete vb. ürünlerin, her eylemin halka dönük olması gerektiği anlayışını taşımaktadır. Bunun içindir ki o dönem de çıkarılan, yazılan materyallere '*bil-iltizam lisan-ı avam üzre yazılmıştır*'³⁶ ibaresini eklemeye çalışmışlardır.

Her ne kadar bu ibare Farsça tamlama şeklini korumuşsa da anlam da halkın anlayabileceği anlayışın gözetildiğinin ispatıdır. Çünkü Şinasi üslubuyla eski fikirleri anlattığı yerde bile yeni olduğunu ortaya koyabilen bir sanatçı olduğunu Mehmet Kaplan da dile getirmiştir. Şinasi'nin Halkbilimi-Folklor alanında ortaya koyduğu ilk çalışma olarak *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye*, (Osmanlı darb-ı meselleri -atasözleri) Paris'te 1265–1271 yıllarında hazırlanmış ve 1280 (1863)'de basılmıştır.³⁷ Şinasi'nin bu çalışması onun halka dair var olan her şeyin yansıdığı atasözlerinin Halkbilimine katkısı olarak görülmektedir. Çünkü bu çalışmada atasözlerinin halk felsefesini, bir milletin dünyaya bakış açısını yansıttığını vurgulamaya gerek yoktur. Bu eser Şinasi'nin Paris'teki filologlardan etkilendiğine işaret olmakla onun böyle bir nitelikte eser ortaya koyması Arapça, Farsça ve Fransızcaya olan yetkinliğini de göstermektedir. Bu eserinde Şinasi Türkçe atasözlerinin Farsça ve Arapçadaki karşılıkları ile karşılaştırmış; ayrıca esere Fransızcadaki benzer biçimlerini ilave etmiştir. Bu yönüyle Şinasi, "bizde belki ilk defa karşılaştırmalı bir dil bilimi çalışması ortaya koymaktadır. Gerçi Dursun Yıldırım, bir makalesinde ³⁸ Şinasi ve Ziya Paşa ile ilgili, '*onların amaçları folklor ürünlerinden yaralanarak 'milli bir edebiyat' oluşturmaktan ziyade eski edebiyatı yıkmak için ele geçen her fırsatı*

³⁴ Edebiyatı Yazarlar ve Eserler: www.ege-edebiyat.org, 23.Aralık.2012

³⁵ Abdulhalim Aydın, Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17 / Sayı: 2 / s. 105-131 <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2012

³⁶ Aydın 'Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi' s.105-131

³⁷ <http://dusunurgenc.wordpress.com> , 25 Aralık 2012

³⁸ Dursun Yıldırım, Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri, Milli Folklor Cilt:3 Yıl:6 Sayı: 21, Bahar 1994

değerlendirmektir' diyerek, bir nevi folkloru emelleri için bir araç olarak kullandıklarına değinmiştir. Halkbilimine doğrudan olmasa da dolaylı olarak hizmet etmiş bu yenilikçi şahsiyetin payesi tarihe geçen adıyla hep anılmaktadır.

1.3.4. *Namık Kemal (1840–1888)*

Namık Kemal, henüz Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği ve yenilik hareketlerinin başladığı bir dönemde hayat gözlerini açmıştır. Ancak ilim ve mücadele hayatına daha küçük yaştan başlamıştır. Yirmi yaşındayken gazetelerde çıkan yazılarıyla kendini tanıtmaya başlamış, Hürriyet ve Meşrutiyet için imparatorluğa ve yönetenlere kafa tutmuştur. Daha çok şairliği ve romancılığıyla öne çıkan bu fikir adamı, halkın sosyal meselelerine gazete, tiyatro, şiir ve yazılarıyla tenkit ve nükteleriyle çözüm bulmaya çalışmıştır. Türkiye'de insan haklarının bayrağını kaldıran ilk kişi olarak adlandırılmaktadır.⁴⁰

Kemal'e göre hem ferdi hem de içtimai hürriyet vardır. İnsanlar fiziki ve beşeri manada eşit değillerdir ancak adalet ve kanun ile eşit kabul edilmelidirler. Bu vatan şairini, sanatı toplumu eğitmek için kullanılması gerektiği ve Şinasi, Ziya Paşa gibi Halkbilimine hizmet etmişlerle aynı dönemde yaşadığı ve aynı heyecanı taşıdığı için az da olsa bahsetmek gerekmektedir. Anadolu halkı, devleti idare edenlerle arasındaki uçurumun gittikçe açıldığı dönemlerde kendi has varlığını dilini, kültürünü zor da olsa ayakta tutmaya çalışmıştır. Bu dönemde bir tarafta Batı'yı tamamıyla örnek alanlar diğer tarafta kökünü unutmayan ama yenilik hareketlerine şuurlu bir şekilde bakanlar vardır. Bu meselede bazen kökünü reddeden yaklaşımlar da olmamış değil. Tabi bu yenilikçi vatan şairinin taşıdığı heyecandan olsa gerek, bir söylentiye göre, *'Namık Kemal bile Yunus Emre'yi aşıyordu. Bir kere vatansever şairimiz bir sahafta rafları gözden geçirirken, bir kitabı alıp yere çalmış. —Yunus Divan'ıymış- o kitap. Namık Kemal şöyle bağıryormuş: Bu pespaye kitabın burada işi ne?'*⁴¹

Tabi biz Namık Kemal'in folklorik yönüne değinmeye çalışırken bu rivayeti dikkate alarak onu değerlendirmek niyetinde değiliz, ancak kendi fikirlerini yayarken veya ortaya koymaya çalışırken kullandığı materyaller Halk Edebiyatı ürünleridir. Bu Edebiyatın da şüphesiz en önemli temsilcisi kabul edilen Yunus Emre hakkında

⁴⁰ M. Çadircı, 'Namık Kemal'in Sosyal ve Ekonomik Görüşleri', s.40 <http://dergiler.ankara.edu.tr>
Erişim Tarihi:22 Aralık 2012

⁴¹ Talat D. Halman, 'Halk Özünün Dehası', Milli Folklor Yıl:14 Sayı: 55

böyle düşünmüş olması ileri görüşlü bir yenilikçinin işi olmasa gerektir. Ancak Namık Kemal, hep meşrutî kavramlar üzerinden inşa ettiği anlayışının sosyal ve toplumsal parametresi heyecanlı bir Türk Milliyetçiliği olmasına rağmen, şahsında ve eserlerinde kültürel bir milliyetçiliğe, Türk Folkloruna ve halk bilimsel mecraya doğru akan bir tavır pek de göze çarpmamaktadır.

Namık Kemal de Halk Edebiyatının izlerini ararken önce insanları güldüren düşündüren Halk Edebiyatı ürünlerinden olan fıkralara bakmak gerekir; çünkü Kemal'in Sait Paşa'ya, Mehmet Efendi'ye Damadı Menemenli Rıfat Bey'e, Abdülhak Hamide yazmış olduğu mektuplarda fıkralarla bir şeyler ima ettiği görülmektedir. Şairin dikkat çektiği bir başka husus da hikâyeye anlatıcılarının dinde olmayıp dine mal edilen hikâyeleri anlatmalarındır. Bu hikâyelere '*israilliyet*' demiştir. Yani Yahudi ve Hristiyanlardan gelen haberler ve aslı olmayan hadisler demektir. Ayrıca Namık Kemal, kendi döneminde masallara pek kıymet verilmediğinden olsa gerek kendi de o dönemde Anadolu'da Macar müsteşriki İğnas Kunoş'un yapmış olduğu masal derlemelerine '*...kocakarı masalı nev'inden şeyler*.' dediği rivayet edilmektedir. Tabi bu alaylı bakış açısının izahı masallara ehemmiyet vermediğinin işaretidir. Namık Kemal'in Halk Edebiyatı ürünleriyle teması çok olmuştur; ancak bazen sevimsiz bazen kırıcı mukayeseleri, anlatırken kullandığı üslup ve benzetmeleri bu edebiyata Batılı aydınlar kadar kıymet vermediğini göstermektedir.⁴² Bu durumda hem aydın hem yenilikçi hem de milli his ve heyecanı taşıyan bir milliyetperverin Halk Edebiyatı mahsullerine bakış ve yaklaşımı hem düşündürücü hem de ayrıca bir araştırma konusu arz etmektedir.

1.4.5. Rıza Tevfik (1868–1949)

Sevr Antlaşmasına attığı imzadan dolayı hafızalarda talihsiz bir isim olarak kalan felsefeyi yurdumuzda tanıtan, halk şairlerinin kullandığı bir dile yakın bir dille şiirler yazan Halk edebiyatı ile ilgili çalışmalar yapan ve makaleler yazan Rıza Tevfik Bölükbaşı, Osmanlıların son dönemlerinde Türk fikir ve edebiyat hayatında adı çok duyulan bir insandır. Felsefe, edebiyat, spor, folklor ve siyasetle uğraşmıştır. Edebiyatla ilgili araştırmalarında bazı yanlışlar yapmıştır. Siyasette yanlış teşhis sonucu padişahın safını tutmuş ve Anadolu'daki Kurtuluş Savaşına karşı olmuştur. Bu yüzden *yüzelilikler* diye bilinen ve bir süre yurda dönmeleri yasaklanan topluluğa

⁴² Saim Sakaoğlu, Türk Halk Edebiyatı'nın Namık Kemal'deki Akisleri, <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/sayi1> s. 45

dâhil edilmiştir. Kendisi yurt dışındayken vatan özlemi çekmiş ve bir şiirinde "*uyup şeytana i'raz eyledin Misak-ı Milli'den*" dediği gibi siyasi hatasından dolayı pişmanlık duyan talihsiz bir insan olan Tefik, folklor bağlamında şu hususlara dikkat çekmiştir. '*Avrupa'da pek meşhur olan bu tabir-i mühimin bizde muayyen bir karşılığı yoktur. Kelime aslı itibariyle Saxon'dur. 'Folk', halk veya avam demektir; 'Lehre, lore' hikmet, kanun, töre yani adet manasına gelir. Avrupa'da folklor deyince başka şey anlaşılır: Durub-ı emsal dahi dâhil olmak üzere avam şarkıları, destanlar, bilmece, hatta hikâyeler hep birden hatıra gelir. O tabir bütün avam edebiyatının bilcümle asarı tecelliyatını şamildir.*'⁴³

Batı'da folklor kavramına yüklenen anlam ile bizde yüklenebilecek anlam arasındaki çerçeveye ışık tutan Rıza Tefik, her şeyin Folklor olarak adlandırılmayacağına değinmiştir. '*Yalnız mühim bir nokta var: o tarzda söylenmiş olan sözlerin ve şiirlerin kailleri tamamen meçhul olmalıdır ki tamamen o milletin, o kavmin kendi eser-i sünühatı, kendi tercüman-ı efkâr u vicdanı gibi telakki edilebilsin! Binaenaleyh, mesela benim yahut bir muharririn imzasıyla – ve yine o tarzda, o eda ile o lisan üzere- bir şiir, ya bir şarkı yahut bir destan veyahut bir düstur-ı hikmet görülürse bu sözler folklordan ma'dud olmaz.*'⁴⁴ diyen Rıza Tefik, folklor olarak ortaya çıkan bir ürün, herhangi bir bilirkşi imzası taşıyorsa veya anonim özelliği taşımıyorsa bu sözlü ürünü Folklor olarak kabul edilemeyeceğine vurgu yapmıştır. Folklorun sermayesinin *durub-ı emsalden* ibaret olmadığını belirten Rıza Tefik bir birikim arz eden, his ve düşünceden hâsıl olmuş bir milli edebiyatın gerekliliğine işaret etmiştir. Folklorun taşınması gerektiği çerçeveyi az da olsa çizmeye çalışan Rıza Tefik'in folklorcular arasında ayrı bir önem arz etmektedir.

1.3.6. Ziya Gökalp (1876–1924)

Türkiye'de Halk kavramını ilk yorumlayan ve Türk sosyoloji geleneğinde bu kavrama, sosyolojik açıdan bakabilen ve biçim veren Ziya Gökalp'tır. Toplumunu halk ve aristokrasi şeklinde iki guruba ayıran Gökalp, bu ayrımı kültür ölçeğine göre yapmıştır.⁴⁵ Kültür, millet, halk ve Türk-lük vb. kavramlara şahsına münhasır bir tavırla-Kültür Milliyetçisi- yaklaşan Gökalp, "*Millet, ne irkî, ne kavmi, ne coğrafî, ne*

⁴³ Rıza Tefik Yaşamı, Sanatı, Engin Yayıncılık Türk Klasikleri Dizisi, İst 1997 Sf. 100

⁴⁴ Rıza Tefik, Yaşamı, Sanatı, s.100

⁴⁵ Orhan Türkoğlu Halk Kültürü-Kitle Kültür Farklılaşması, turkoloji.cu.edu.tr/ s: 101, 15.Aralık. 2012

siyasî, ne de iradî bir zümre değildir. Millet, dilce, dince, ahlâkça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bir topluluktur. Türk olmak için yalnız Türk kanı taşımak, Türk ırkından olmak kâfi değildir. Türk olmak için her şeyden evvel Türk harsı ile terbiye görmek ve Türk mefkûresi için çalışmak şarttır. Bu şartları haiz olmayanlara, kanca ve ırkça Türk olsalar bile onlara "Türk" unvanını veremeyiz' diyerek bir kültür milliyetçisi olduğunu ortaya koymaktadır. Folkloru bu şekilde yaklaşan Gökalp'ın görüşlerinin şekillenmesinde G. von Herder'in (1744–1803) felsefî düşünceleri etkili olmuştur. Herder insanların, yemeğe, içmeye, güvenliğe ve hareket özgürlüğüne ihtiyaç duydukları gibi, aynı şekilde "bir gruba ait olma ihtiyacını" da duyduklarını kaydetmektedir. Bunu başaramayan insanların kendilerini soyutlanmış, yalnız, zayıf ve mutsuz hissettiklerini belirtir. Dolayısıyla her grubun, "o gruba ait bir dizi anlayış ve davranış biçiminden oluşan kendi Volgeisti (halk ruhu) ya da Nationalgeisti (ulusal ruhu) vardır." Herder için "ırk" ve "kan birliği" diye bir şey yoktur; o sadece "toprak, dil, ortak geçmiş", "vatan" ve "âdetlere vurgu yapmaktadır. Her ulusun kendine özgü bir ulusal karakteri ve ortak bir ulusal ruhu vardır.⁴⁶

Bu milliyetçi tavır dönemin sosyal ve siyasal olgu ve olaylarıyla bir tarafta yeni bir ruhu canlandırırken, diğer taraftan aynı çatı altındaki başka milletlerin de ruhunu okşamış ve ayrılık çanlarını çalmıştır. Bizdeki zuhur eden ruh Osmanlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük adı altında cereyan etmiştir. Bu cereyan Osmanlı bağlı milletlerin kopuşunda rol alırken bizdeki milli kültür boşluğunu da ortaya çıkarmıştır. Bu boşluğu Mustafa Kemal şöyle tarif etmektedir: 'Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki akvam-ı muhtelife hep millî abidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu, sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Kuvvetimiz zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlîl ettiler. Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış'.⁴⁷

Bu sağlam tespit çaresizliğe düşmüş bir milletin kurtuluşunun da anahtarı olmuştur. Bu açıdan bakan aydınlar milli birliğin oluşmasında önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Bu aydınlardan olan Gökalp, öze-Halk'a dönüşü gerçekleştirirken Batı'da olanın bizdeki karşılığına bakmakla işe başlamıştır. 'Gökalp için folklor araştırmaları ve derlemeleri ile meşgul olmak mantıklıydı. O, Türkiye ' de folklor

⁴⁶ <http://www.makale.gestasarim.com>, 15 Aralık 2012

⁴⁷ <http://www.makale.gestasarim.com>, 15 Ocak 2012

derlemeciliğinin gerçek öncüsüydü. O, 'Folklore' kavramını Türk diline 'halkiyat' (halkın bilimi) olarak çevirdi ve 1922'ye kadar da bu şekilde kullandı. Ancak bu yıldan itibaren Gökâlî artık 'halkiyat' kavramının uluslararası arenada kullanılan şekli olan 'folklore' kavramını kullanmaya başlamıştır.⁴⁸ Sonuç olarak Ziya Gökâlî eliyle Türklük ekseninde ortaya çıkmış her türlü folklorik ürün hem döneme damgasını vurmuş hem de kendinden sonra gelen aydınlar için işlenebilecek bir membaa niteliği kazanmıştır.

1.3.7. Mehmet Fuad Köprülü (1890–1966)

Edebiyat, felsefe, tarih, folklor, din, musiki, etimoloji, hukuk, siyaset vb. birçok alan da çalışmalar yapan, hem dönemi itibariyle hem de döneminden sonra dahi yaptıklarıyla adından söz ettirebilen, üstadı âlem olarak anılan Köprülü, Türkiye'nin yetiştirdiği ilim ve tefekkür hayatının mübeşşir ve rehberlerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁹

Tahsil hayatı renkli geçen ve hocalarından daha iyi olduğunu iddia edecek kadar Fransızcaya hâkim olan Köprülü'nün her ne kadar esas sahası Türk Edebiyatı Tarihi olsa da Türk Tarihi'nin başka şubelerinde de araştırma ve çalışmaları vardır. Dönemi itibariyle milli ruh ve heyecanı yaşayan ve yaşatmaya çalışan teşkilatçı bir örgüt adamıdır. Cumhuriyet'in ilanından sonra 'Maarif' sahasında çalışmalar yapan ve içinde Ziya Gökâlî'nin olduğu heyetin mensubu olan bir mücadele adamıdır. Atatürk'ün emriyle 1924'de kurduğu 'Türkiyat Enstitüsü' ile çalışmalarını ilmi ve akademik anlamda farklı bir zemine oturtmuştur. 1936'da Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi'ni tek başına çıkarmıştır ve yine çıkardığı 'Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar' adlı eseriyle Avrupa ilim sahasını dikkatini çekmiş ve kurduğu Türkoloji kürsüsü ile sahasının otoritesi olmuştur. Yerli yabancı birçok ilmi kongre ve davetlere icabet ederek ülkemizi temsil etmiştir. Birçok üyelik, azalık ve ödüller alan Köprülü, XX. Asır Türkiye'sinin ilmi ve fikri inşasında çok mühim tesiri olduğunu belirten Tansel, Köprülü'nün çıkarmış olduğu eski baskı eserlerinin yeniden basılmasına yardımcı olmuştur.

Fuad Köprülü'nün edebiyat ve folklor sahasına atılmasında kendisinden önce buna benzer ciddi bir mesai içine girmiş olan Ziya Gökâlî'nin rolü inkâr

⁴⁸ İlhan Başgöz, , Türkiye'de Folklor Çalışmaları ve Milliyetçilik, s.1538

⁴⁹ Fevziye Abdullah Tansel, 'Memleketimizin Acı Kaybı-Nekroloji' - www.dergiler.ankara.edu.tr. 22.Aralık 2012

edilemez.⁵⁰ O da Gökâlþ gibi aynı his ve heyecanı taşıyan, milli kültür unsurlarını her şekilde dile getiren ve bu anlamda çizgisini oturtmuş bir milliyetperverdir.

1.3.8. Pertev Naili Boratav(1907–1998)

Türk Halkbilimi-Folklor araştırmalarıyla öne çıkan ve 1931–32 yıllarında Fuad Köprülü'nün asistanlığını yapan Boratav, özellikle çalışma alanını Halk edebiyatı ve Halkbilim üzerine kurmuş ve bu alanda uzmanlaşmıştır.

Amatör anlamda ilk folklor çalışmalarına halk türkülerini derleyerek başlayan Boratav'ın ilk destekçisi ve takipçisi okuduğu okulun hocalarından olan Hilmi Ziya Ülken olmuştur. Akademik anlamda onun için dönüm noktası olan folklor çalışması ise Darülfünun Edebiyat Bölümü'ne sunmuş olduğu *Koroğlu Destanı* adlı tez çalışmasıdır. Çünkü bu tez çalışmasıyla Mehmet Fuat Köprülü'ye asistan olmuştur. Folklor, Boratav ile farklı boyut kazanmıştır. Destan çalışmalarında metinleri incelerken hem çevrenin hem anlatıcının ruh halinin hem de destanın geçtiği zamanın bir bütün olarak incelemesi onun farklı bir yaklaşım tarzını ortaya koyduğunu göstermektedir.⁵¹ Boratav da birçok aydın gibi yaşadığı dönemde bir takım siyasi ve sosyal engellere takılmıştır. Bu yüzden soluğu Fransa'da almış, Türk Folklorunu Batı'ya tanıtmak için çalışmalarını çeşitli dillere çevirerek yayımlamıştır. Bilimsel araştırmalar, kongreler vb. akademik eylemler içinde pişen Boratav, ülkeye geri döndüğünde, hikâyeciliğe ağırlık vermiş '*Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*' teziyle öğretim üyeliği statüsünü kazanmıştır. Daha sonra kürsü aldığı Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Halk Edebiyatı Bölümü'nü açmıştır. Bir program dâhilinde çalışmalarını sürdüren Boratav, öğrencileriyle birlikte Anadolu'da alan araştırmaları ve derlemeler yaparak Halk Edebiyatı'na dair materyaller toplamıştır.⁵² Ünlü araştırmacının kitap, makale, bildiri ve ders notları dışında Türk folklor ve Halk Edebiyatına bir başka katkısı da, 1927–97 yılları arasında oluşturduğu tahmin edilen "*Boratav Arşivi*" olmuştur. Bu arşiv, daha önce kamuoyuna yaptığı çağrı ve vasiyeti doğrultusunda dağılmış olduğu yerlerden orijinal ya da kopya olarak derlenip bir

⁵⁰ Nilgöl Aytuzlar, '1913–1933 yılları arasında Türkiye'de Türk Halkbilimine Emek Verenlerin Hayatları ve Yayınları' Gazi Üniversitesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi s. 47. www.belgeler.com.tr 22 Aralık 2012

⁵¹ Aytuzlar, '1913–1933 yılları arasında Türkiye'de Türk Halkbilimine Emek Verenlerin Hayatları ve Yayınları, s.48

⁵² Aytuzlar, '1913–1933 yılları arasında Türkiye'de Türk Halkbilimine Emek Verenlerin Hayatları ve Yayınları, s.49

araya getirilmiş ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın Bilgi-Belge Merkezi'nde koruma altına alınmıştır.⁵³

Yaptığı çalışmalarla başka ulusların çalışmalarını karşılaştırarak, Halkbilimi ve Halk Edebiyatı'nın taşınması gereken unsurları, uluslararası ölçütlerle belirlemeyi amaçlamıştır. Web ortamından alınan bu bilgiye dayanarak Halk Edebiyatı'nın bir bölüm olarak bir disiplin olarak üniversitelerde açılmasını sağlayan ve bu bölüme ilk hizmet edenin Boratav'ın olduğunu söylemek, yerinde bir tespit olacaktır.

1.3.9. Şükrü Elçin (1912-2008)

Folkloru milli birlik ve beraberliğin tesisinde önemli bir unsur olarak gören Elçin mübadele döneminde ülkeye gelmiş muhacir bir ailenin mensubu olarak bilinmektedir. Avrupa'yı yakından görme fırsatını bulmuş, Batı bilim dünyasını ve folklorunu inceleme imkânı elde etmiştir.⁵⁴ İttihat ve Terakki Cemiyetini üyelerinden olan Elçin, edebiyat ile kurduğu bağ üzere taşıdığı milli hissiyatı hayatıyla bağdaştırabilmiş bir şahsiyet olduğunu ortaya koyduklarından ve milletler arası Türk folklor kongrelerinin önemli temsilcilerinden olduğuna bakarak anlamak mümkündür. M. Fuad Köprülüye asistanlık yapmış, önce İstanbul sonrasında girdiği Hacettepe Üniversitesinde kurduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Türk Halkbilimi ve Edebiyatının kurumsallaşmasına katkılar sağlayan Elçin, *iki yüzü aşkın kitap, makale, tanıtma ve tenkit yazısı yazdığı* ifade edilmektedir.⁵⁵ Folkloru "*Halk hayatının ve kültürünün ilmi*" şeklinde tarif eden Şükrü Elçin medeni milletler içerisinde tahsil görmüş insanların kültürüne zıt kabul edilen büyük bir kitle olduğuna ve bu kitlenin geçmişten gelen bir tecrübe ile elde ettiği maddi ve manevi bilgilerin folklorun konusunu teşkil ettiğine dikkat çekmiştir.⁵⁶

Sözlü kültürle hayat bulan folklor derli toplu bir hal almadan önce insanların gelenek ve göreneklerinden, yaşayış ve meraklarından beslenmiştir. Elçin'de folklorun bu tarafına dikkat çekmiştir. Yani tarihçilerin, seyyahların, yazarların, toplumların yaşayışlarında var olan her türlü olay ve olgunun düzensiz ve plansız bir şekilde nesilden nesile aktarılan adetlerin zamanla metotlu bir çalışmaya vesile olduklarına işaret etmiştir. Devlet ve millet anlayışını ve geçmişten gelen Türk

⁵³ <http://www.e-sosyoloji.com>, 22.Aralık. 2012

⁵⁴ Kaybettiklerimiz, Millî Folklor, 2008, Yıl 20, Sayı 80 s.92

⁵⁵ <http://www.pdfindir.com/shukru-elcin-pdf-1.htm>, 12.Şubat.2013

⁵⁶ Şükrü Elçin, Folklor ve Halk Edebiyatının Milli Birliğin Oluşmasındaki Rolü Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1986, s.52

kültürünü, bu mana ile kurulmuş müesseselerin önemine dikkat çekmiş ve bu anlayışı bir yaşam tarzı haline getirmiş bir şahsiyet olduğu göze çarpmaktadır. Türk kültüründe ta doğan çocuğun kulağına ezan okuma âdetinden tutunda erkek çocuklarda sünnet, kirvelik, askerlik müessesine, kız çocuklarında ise çeyiz, nişan ve düğün merasimlerine değinen Elçin bir bütün halinde insanı doğumundan ölümüne son salasına kadar geçirdiği süreçte taşıdığı her türlü kültürel değerlerin nasıl kuşaktan kuşağa aktarılarak geldiğine dikkat çekmiştir. Cemiyetin birlik ve beraberliğini temin eden dil, din, adet, sanat, müzik, oyun, masal, destan, türkü, ağıt, fıkra, bilmece, ninni gibi mahsullerin toplumun çimentosunu teşkil eden değerler olduğuna 3 Mayıs 1985'te Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmada dile getirmiştir.

1.3.10. İlhan Başgöz (1923-2008)

Halkbilimi-Folklor 'un içinde doğup, büyümüş ve farkına vardığın zamanda kendini bu alana adanmış, gönül vermiş bir hizmet adamı da Prof. Dr. İlhan Başgöz kabul edilmektedir. Boratav gibi uzun yıllarını yurtdışında geçirmiş olan Başgöz de, ülkemiz kültürünün birçok ülkede tanıtılmasına önemli katkıları olmuştur. Halk Edebiyatı'na ağırlık vererek, halk şairleri, halk hikâyeleri ve bu hikâyelerdeki motifleri incelemiştir. Hikâyelerini, sözcüklerin yapısını ve biçimini inceleyen morfolojik bir yaklaşımla incelemiştir. Ayrıca hikâyelerde anlatıcının-icracının canlı performansı üzerinde önemle durmuştur.⁵⁷

Boratav'a asistanlık yapan Başgöz, folklor sahasında daha doğrusu derleme gezilerinde ve çalışmalarında hocasına eşlik ederek iyi bir gözlemci olma ve gözlediklerini ortaya koyma fırsatı bulmuştur., Evrim Ölçer Özünel'in İlhan Başgöz'le yaptığı röportajda Başgöz'ü tanımlarken, Folklor ürünlerini bağlamsal özellikleriyle değerlendiren ve her defasında yeniden yaratılan bir gösterim olarak gören bir bilim insanı tabirini kullanmıştır. Ayrıca, iletişim biliminin halkbilimi sözlü kültür üzerindeki etkilerine dikkat çeken İlhan Başgöz, kentleşme süreciyle birlikte halkbilimcilerin iletişim materyallerini kullanma ve bulgularından yararlanma gerekliliği durumuna da ayrı bir dikkat çekmiştir.⁵⁸

Bilmece, masal, halk hikâyeleri, destan, fıkra vb Halk Edebiyatı ürünleri üzerinde çalışmalar yapan Başgöz, 1998'de Bloomington'da Pertev Nail Boratav ile

⁵⁷ Evrim Ölçer Özünel, 'Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün Özgeçmişi ve Yayınları', Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85 s.13

⁵⁸ Serdar Öztürk, İletişim Bilimi ile Halkbilimini Buluşturan Bir Bilim İnsanı: İlhan Başgöz, http://turkoloji.cu.edu.tr/Halkbilim/serdar_ozturk_ilhan_basgoz.pdf , 01 Ocak.2013

birlikte kaleme alınmış İngilizce bir Nasreddin Hoca kitabı yayımlamıştır.(Boratav'ın vefatından sonra). Mahir Şaul, fikra hususunda Boratav'ın, Nasreddin Hoca fıkraları etrafında karşılaştırmacı bir folklor kataloğu oluşturmak istediği herkes tarafından bilinen bir gerçek olduğunu belirtir. Bu projesini hayata geçirmek istediğinde, fıkraların müstehcen olduğu ileri sürülerek kitabı basılmamıştır. Daha sonra Başgöz de Amerika'da bir Nasreddin hoca kitabı yayımlamıştır. Boratav'ın fikra külliyatına dayanmakta olduğunu belirten Şaol, kitapta geçen yenilikleri şöyle ifade etmektedir: ' Bu incelemede Nasreddin Hoca fıkralarının yansıttığı çok değişik ve zamanla farklılaşan konular ve ilişkiler ele alınır. Bunların içinde en dikkate değer açıklamalar yazmalardan gelen eski fıkraların köy cinsel kültürü ile ilişkisini ele alanlardır. Bu yorumlar Nasreddin Hoca araştırmalarına yeni ve önemli bir katkıdır kanısındayım'.⁵⁹

Folkloru sadece sözlü edebiyat olarak görmeyen, icracıların okuduğu veya anlattığı bir metinden ibaret saymayan Başgöz, folkloru kendi bağlamında bir bütün olarak düşünmektedir. Abdülislam Arvas'ın dediği gibi, anlatıcı, dinleyici, geleneksel metinden oluşan bir bütündür.⁶⁰ Ortaya çıkan ürünü sadece ortaya çıktığı kadarıyla değil de onu orya çıkaran her türlü unsurlarla birlikte hesaba katıldığı bir bütün kastedilmektedir.

Anadolu'yu etnik farklıları ile bir mozaik şeklinde kabul eden ayırt etmeden kucaklayan emektar bilim insanı İlhan Başgöz, saygı ile anılmayı fazlasıyla hak etmektedir.

1.4. Diğer Folklorcular.

Halkbilimi-Folklor denince akla ilk gelen isimler arasında ayırım yapmak veya birilerini arka planda tutup, başkalarını öne çekmek gibi niyetimiz yoktur. Bu isimlerden başka Folkloru alanını kendine milli bir vazife gibi gören bir başka aydın da Selim Sırrı Tarcan'dır. O, folkloru vücuda getirilen bir malzeme olarak görmektedir. Bir başka aydınımız da Yusuf Akçura'dır. Bu aydın ise 'ne etnografi ne de folklor birer ilim değildir; ancak asıl ilim, etnolojiye malzeme toplayan hadimlerdir.' Diğer bir deyişle, folklor derleme işinden ibarettir, değerlendirme işiyse etnolojinin işidir. Etnoloji "etnografinin topladığı malzemeyi bir sistem üzere

⁵⁹ Mahir Şaul, 'İlhan Başgöz'ün Halk Edebiyatı Araştırmalarına Katkısı', Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85 <http://www.millifolklor.com> 01Ocak 2013

⁶⁰ Abdülislam Arvas, ' Folklor Üzerine Yazılara Dair', Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85, <http://www.millifolklor.com>, 01.Ocak.2013

tanzim edip halk hayatının her nevi hadiselerini muayyen kanunlara icra ederek, bu hayatın tekâmül seyrini gösteren ilim” olarak görülür. Bu tanımlamalar Akçura’nın “folklor” teriminden daha ziyade “folklorik malzemeyi’ algıladığına işaret etmektedir.⁶¹

Bu isimlerle beraber Halkbilimi açısından çeşitli kaynaklarda adı geçen emektarları bir kez daha hatırlamak doğru olacaktır. Bugüne kadar folklor alanında az veya çok adı geçmiş, emek vermiş veya bu sahaya hizmet etmiş insanların tamamını eksiksiz, unutmadan, yok saymadan bir arada gösterebilen bir bütün çalışma yoktur. Ancak dönemler halinde de olsa bu insanlardan bahseden eserlerde vardır. Nilgün Aytuzlar yüksek lisans tezinde bu şahsiyetlerin hem hayatlarını hem eserlerini incelemiştir.⁶²

- Abdülkadir İnan
- Ahmet Caferoğlu
- Ahmet Kutsi Tecer
- Ahmet Talat Onay
- Ali Rıza Yalgın
- Behçet Kemal Çağlar
- Eflatun Cem Güney
- Enver Behnan Şapolyo
- Hamit Zübeyr Koşay
- İsmail Hakkı Baltacıoğlu
- Mahmut Ragıp Gazimihal
- Mehmet Halit Bayrı
- Mehmet Nurettin Sevin
- Mehmet Şakir Ülkütaşır
- Murat Uraz
- Necip Asım Yazıksız
- Raife Hakkı Kesirli
- Sadettin Nüzhet Ergun
- Sadi Yaver Ataman

⁶¹ P. Naili Boratav ve İlhan Baş göz’ün Türk Kültürü Üzerine Olan Araştırmalarının Sosyal Antropoloji Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi’ adlı Doktora Tezi.

⁶² Aytuzlar, ‘1913–1933 yılları arasında Türkiye’de Türk Halkbilimine Emek Verenlerin Hayatları ve Yayınları, adlı Yüksek Lisans Tezi.

- Taha Toros
- Talat Mümtaz Yaman
- Yusuf Ziya Demircioğlu
- Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu

II. BÖLÜM

MEHMET TEVFIK'İN HAYATI VE ESERLERİ

2.1. Mehmet -Çaylak-Tevfik'in Hayatı (1843–1893)

1843 yılı Eylül'ünde İstanbul'da doğmuştur. Babası, Yeniçeri Ocağı'nda yetişme kapı çuhadarlığı ve gümrük tahsildarlığı görevlerinde bulunmuş Mustafa Ağa'dır. Annesi ise azatlı bir cariye olarak bilinmektedir.¹ Babasının hem berber hem de kahveci olduğu rivayet edilmektedir. Babasının sosyal çevresi Mehmet Tevfik'i etkilemiştir. Mehmed Tevfik, ileride eserlerinin özünü oluşturacak olan halk kültürü ile eski örfi ve adetlere dair birçok bilgiyi onlardan edinmiştir.²

Resmi olarak tek eğitimi 1853'te girdiği Beyazıt Rüştüyesi'nde olup dört sene okuduktan sonra Bab-ı Seraskeri Nizamiye Kalem'inde memurluk hayatına başlamıştır. 1859'da Hazine-i Hassa Mektubi Kalemî 'ne geçmiştir. Tahsilinin azlığına rağmen kendi kendini geliştirmeye gayret göstermiştir. Özel dersler alarak Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiştir.

1863'te, Şinasi'nin düzenlediği yeni Fatih Tezkiresinde, tarih tarzında yazıları da bulunan bir şair olarak yer almıştır. Arapça ve Farsça yanında yeterince divan şiiri kültürünü elde ederek bu yolda şiirler yazan Mehmed Tevfik, 1867 başında *Muhbir* gazetesıyla basın hayatına ilk adımlarını atmıştır. Bu gazete kapatılınca *İstanbul* gazetesinde çalışırken, bu arada yine memurluğunu sürdürmüştür. Daha sonra Rüsumat Meclisi müsevvit(kâtip) yardımcılığından Bursa ve İzmit'te bazı bürokratik memuriyetlere yükselmiştir. Kabiliyetleriyle dikkatini çektiği Bursa Valisi İzzet Paşa tarafından kurmakla görevlendirildiği vilayet resmi gazetesi Hüdavendigâr 'ı çıkarmış(19 Şubat 1869) ve bir süre bu gazetenin muharrirliğini yapmıştır. 1870'te bilinmeyen bir sebeple istifa edip İstanbul'a dönmüş, burada imtiyazı doğrudan doğruya kendisinin olan *Asar* adında siyasi bir gazete çıkarmıştır(5 Temmuz 1870). Gazetesinde yayımladığı haftalık eğlence nüshaları ile Türk mizah basınının öncüsü ve kurucusu olmuştur. Gazeteyi memurlukla birlikte yürütemediği için üç ay sonra

¹ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, 1993 İstanbul, s.368

² Ömer Faruk Akün, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 48, İstanbul 1993, s. 240–244

kapatıp yazı hayatına, o sıralarda Terakki-Eğlence adı altında ayrıca mizahi bir yayın organı kurmuş olan Terakki gazetesinde devam etmiştir.

1871-1872’de bir yılı aşkın bir süre Bosna’da bulunmuş, buradaki görevi sayesinde Hırvatistan, Macaristan ve Avusturya’ya seyahat yapmıştır. Bu sırada Boşnakçayı da öğrenmiş, İstanbul’a döndüğünde ise şehremaneti tanzifat müdürü olmuştur. Haziran 1872’de kısa bir süre Letaif-i Asar gazetesinde çalışmış, 1875’te Letaif-i Asar’ı 10 sayı daha çıkardıktan sonra *Basiret* gazetesinde yazarlık yapmıştır. Asıl ününü 1 Şubat 1876’da çıkarmaya başladığı *Çaylak* adlı dergiyle kazanmış Sırbistan çatışmaları boyunca ve 93 harbi dönemlerinde gazetesinde düşman hakkındaki hiciv karikatürleriyle Türk milletinin duygularına tercüman olmuştur.³ *Çaylak* Tevfik’in mizahında Batı hayranlığı ve milli ahlak ve törelerden kopuş, ortalıkta zuhur eden Frenk taklitçisi tiplerin teşhiri, başından beri yer almış bir mesele olarak dikkat çekmektedir.⁴ Dergi yayımlanmakta iken milletvekilleri ve talebelere bir Türk heyetinin 1877 Nisan-Mayıs’ı içinde Macaristan’a yaptığı ziyarete *Basiret*’in muhabiri olarak katılmış, 1877–1878 Türk-Rus Savaşı sırasında hükümetin mizah gazetelerine karşı tutumu dolayısıyla *Çaylak*’ın kapanışının hemen ardından Osmanlı adlı siyasi gazeteyi çıkarmıştır(10 Ağustos 1877–14 Ocak 1878).

Çıkardığı bu son gazeteden sonra da yazmaya devam ettiği *Basiret*’in kapanmasıyla *Vakit* gazetesine geçmiş, bir süre *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde de çalışmıştır. 1884’ten sonra *Tarik* gazetesinde yazın hayatını sürdürmüştür. Buradaki fıkra ve yazıları ile “letaif-nüvis-i Tarik” diye şöhrete erişen Mehmet Tevfik ‘in özellikle ramazan dizileri geniş bir ilgi uyandırmıştır. Avrupa’da gittikçe güçlenen milliyetçilik hareketleri, bizde aydınların eserlerinde Türklük, milliyetçilik ve halk gibi kavramları dile getirmelerini sağlamıştır. Osmanlı hükümetinin yasaklamalarına rağmen, aydınlar çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ali Süavi, EbuZZiya Tevfik, Ahmet Mithat Efendi, Mehmet Tevfik gibi isimler Osmanlılık yerine Türklüğü savunan yazarlar ve şairler arasındadırlar. Bu dönemde, gazete ve mecmualarda sade Türkçe ile şiirler yazılmış, hece veznin kullanılması teşvik edilmiş; anonim şiir örnekleri yayınlanmaya başlamıştır. Tevfik, yaş itibariyle Namık Kemal ve Recaiade Ekrem neslinden olmakla beraber zamanının yenileşme edebiyatçılarından çok farklı bir yerde durmaktadır. Ne Batı tesirindeki cereyana yakınlık göstermiş ne de eski edebiyatın takipçisi olmuştur. Edebiyata divan şiiri tarzında manzumelerle adım atan

³ Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,

⁴ Ömer Faruk Akün, TDV. İslam Ansiklopedisi 48, İstanbul 1993, s. 240–244

Tevfik, kısa zaman sonra nesir sahasına yönelmiştir. Nazmı sadece mizah itibariyle kullanmıştır. Kendisini devrinin edebiyatçılarından farklı kılan taraf, eserlerine günlük yerli hayatı esas alması ve hayat içindeki töre ve geleneklere bağlı değerleri tespiti çalışmasıdır. Folklorik yöne ilgi ve dikkat, onun eserlerinin özünü meydana getiren başlıca özelliktir. Yazılarında sanat yapmak gayesi gütmeyen Tevfik, hikâye ve romana halk hayatını ve derlediği folklorik malzemeyi sergilemeye yarayacak bir vasıta olarak bakmıştır. Onun eser ve yazılarına hâkim olan günlük hayatta kaybolan yahut kaybolmaya yüz tutmuş geleneklerimizi yazıya geçirip tamamıyla unutulmaktan kurtarıp sonraki nesillere aktarma düşüncesidir.⁵

Yenileşme hareketleri bünyemize girmeden önceki yaşayış ve törelerin nasıl olduğu hakkında en sağlam bilgileri, o devirleri bir yeniçeri olarak yaşamış olan babasından elde ettiğini özellikle kendisi belirtmiştir. Bu ilgi ve merak onu küçük yaştan itibaren eski metinler toplamaya, yaşlı kimselerle geçmiş hakkında bilgiler derlemeye sevk etmiştir. Tevfik, tarih düşüncüsü içinde ayrıca bir mesele olarak bizde biyografi nev'inin yetersizliği üzerinde durmuştur. Eski olsun yeni olsun biyografi alanında yazılmış şeylerin birtakım mevki, rütbe isimleri ve tarihlerin sıralanmasından ibaret kalan basit bir çerçeveden öteye geçmediğini işaret ederek, gerçek bir biyografinin hem kişiyi tanıtmak hem de taşıdığı gaye ve idealleri kavramak olduğunu anlatmaya çalışmış ve bu konuda önderlik etmiştir. Ayrıca Tanzimat sonrasında oluşmaya başlayan yeniz mizah anlayışının da ilk örneklerini vermiş ancak dönemin padişahı II. Abdülhamid'in engeline takılmıştır.⁶

Onun layığıyla incelenmeyen mizah yazarlığına şu eserlerde yetersiz de olsa temas edilmiştir: Cemal Kutay, *Nelere Gülerdi?* (İst. 1970 s. 64–67); Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri* (İstanbul 1970 s. 20–22); M. Raif Ogan *Mizah Yazarlığımız Üzerine*, Hilmi Yücebaş, *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*, 3. baskı İstanbul 1976 s. 48–49 Kendisini yakından tanımış olan Ahmet Rasim'in ustaca bir portresini çizdiği Çaylak Tevfik, eserleri hakkında iddialı olmaktan uzak kalan çok mütevazı bir yazar olarak tanınmıştır. Kendi adına gazete çıkarmaktan uzaklaştığı yıllar 1881'den sonra Mehmed Tevfik'in eserice en verimli dönemi olmuştur. (Akün 1993:242)

Yazı hayatını başta gelen ilgi alanlarından olan fikra derlemelerinin en önemli kısmını birbiri ardına yayımlaması yanında kendisine Türk edebiyatı ve kültür

⁵ Akün, TDV. İslam Ansiklopedisi

⁶ Ana Britannica Cilt 6 Ana Yayıncılık, İst. 2004, s. 351

tarihinde başlı başına şöhret sağlayan “*İstanbul’da Bir Sene*” adlı kitap dizisini de bu dönemde ortaya koymuştur. Eserleri içinde sadece İstanbul’da Bir Sene ’ye kaybolan eski yaşayış ve adetleri yazıya geçirmesi bakımından değer vererek onun bu milli muhtevası ile Türk Edebiyatı’nda kendisine mahsus bir yeri olacağına inanılan bir mizahçıdır.

Akün, sanat iddiası gözetmemek ve belirli herhangi bir edebiyat zümresine dâhil bulunmamak sonucunda edebiyat tarihinde gerçek yeri gözden kaçırılmış olan Mehmed Tevfik’in yerli hayatı anlatmayı gaye edinmiş bir muharrir olarak halk kültürünü ve milli gelenekleri aksettirmedeki meziyetini yabancı müelliflerin çok daha iyi fark ettiğine değinmiştir. Alman Halkbilimci Theodor Menzel, geçmişte kalan Osmanlı kültür ile eski örf ve adetleri tespit ettiği için onun adının daima anılacağını yazmıştır. * Hayatının son yıllarında Mektebi-i Mülkiye-i İdadiye kitabet ve inşa hocalığı ile Mektebi-i Mülkiye-i Tıbbiye başkâtipliği görevlerinde bulunmuştur. Türk folklor derlemelerinin öncüsü, biyografi-tarih müellifi, gazeteci ve mizah yazarı 1893’te ölmüş ve vasiyeti üzerine Çamlıca Çakal Tepe’deki Tek Servi denilen mezarlığa defnedilmiştir.

2.2. Mehmet – Çaylak-Tevfik’in Eserleri

Mehmet Tevfik’in eserlerine geçmeden önce eserlerinin içerik olarak yelpazesinin geniş olduğuna değinmek gerekmektedir. İyi bir eğiti almadan dönemin sosyal konularına karşı ilgili olduğuna değinen Cengiz Gökşen,* Tevfik’in kalemini değişik alanlarda kullanabildiğine değinmiştir. Bu yelpazenin genişliği eserlerin içeriğine bakıldığında göze çarpmaktadır. Edebiyat, tarih, folklor, din ve kültürel konularda eserler ortaya koyan Tevfik, bu sebeple hem derlemeci, hem mizahçı, hem tarihçi hem de edebiyatçı nazarıyla dikkate alınmayı hak etmektedir.

Cengiz Gökşen, Mehmet Tevfik’i ve eserlerini incelerken, Türk Halkbilimi ve Halk Kültürü çalışmalarına dikkat çekmiştir. Mehmet Tevfik’in Avrupa’daki çağdaşları olan aydınlar gibi milli kültürün geleceğini kendi değerlerinde görmüş ve çalışma sahasını genel itibariyle kültürel değerler üzerinde yoğunlaştırdığına değinmiştir. Mehmet Tevfik’in eserleri; kronolojik olarak şu şekildedir:

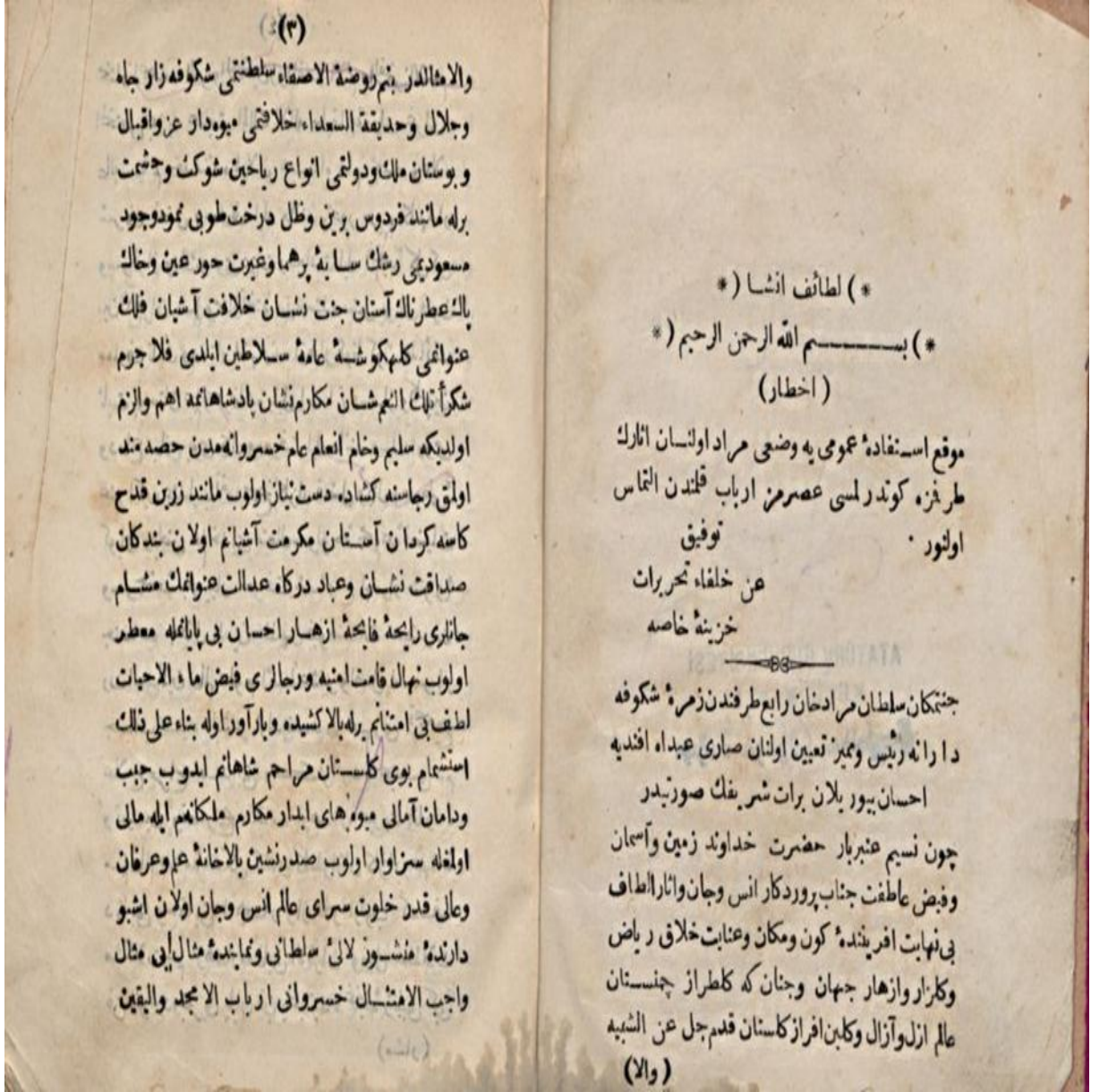
* Theodor Menzel, Das Abenteuer Bu Adem's, Übersetzer: Menzel, Theodor, Aus Mehmed Tefvîqs Anekdotensammlung „Bu Âdem“ nach dem Stambuler Druckvon, Doktora Tezi, 1302, Berlin, Mayer&Müller VII, 107 S. 1911 (TürkischeBibliothek, 13)

* Cengiz Gökşen, Mehmet Tefvik Hazine-i Letaif, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2013, s.20

- 2.2.1. Letaif-i İnşa(1284–1285)
- 2.2.2. Nizamü'l Âlem Li-Cenab-i Akhisari(1287)
- 2.2.3. Letaif-i Hikayet ve Garaba-i Rivayet (1288–1289)
- 2.2.4. Kafiye-i Şuara (1290–1293)
- 2.2.5. Meşahir-i Osmaniyye Tercim-i Ahval-i Kapudan-ı Derya Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros (1293)
- 2.2.6. Yadiğâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han (1294)
- 2.2.7. Asar-ı Perişan (1297)
- 2.2.8. Nevadirü'z Zaraif (1299)
- 2.2.9. Letaif-i Nasreddin (1299)
- 2.2.10. İstanbul'da Bir Sene (1299–1300)
- 2.2.11. Bu Âdem (1299–1301)
- 2.2.12. Tahric-i Harabat (1300)
- 2.2.13. Tarih veya Sene 1171 Cinayetleri (1302)
- 2.2.14. İki Gelin Odası (1302–1302)
- 2.2.15. Hazine-i Letaif (1302–1303)
- 2.2.16. Usul-ü İnşa ve Kitabet (1307–1308)
- 2.2.17. Levamîu'n Nur (1308)

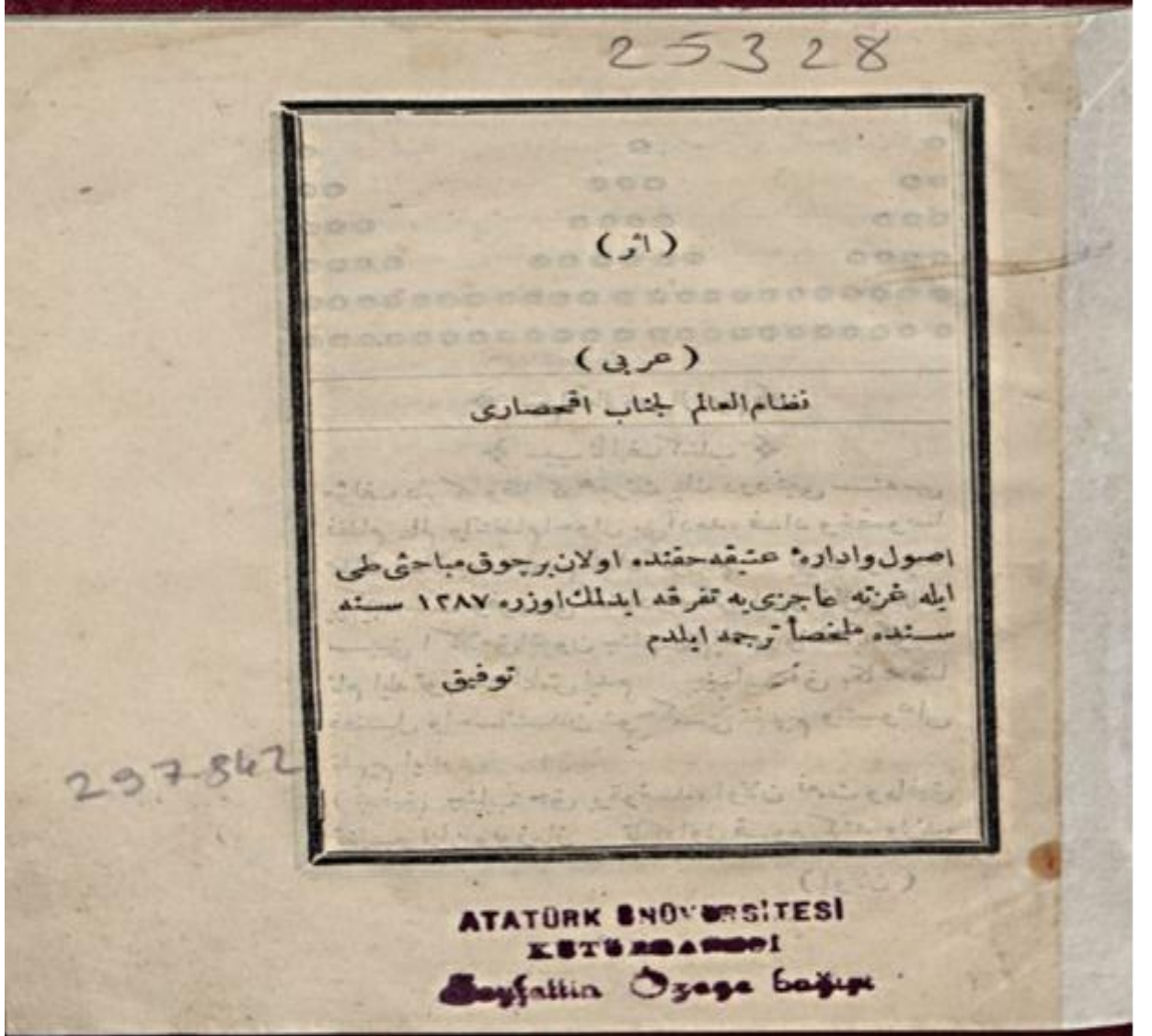
Bunlardan başka Memed Tevfik'in hazırladığını haber verdiği Keçkül-i Fukara, İstanbul Mirasyedileri, Tandırname ve Durub-i Emsal-i Nisvan eserleri varsa da hepsi yine fıkra folklor muhtevalı ve günlük yaşayışla ilgili olduğu anlaşılan bu çalışmalarını TDV İslam Ansiklopedisi'ne göre yayım alanına çıkamamıştır

2.2.1. Letaif-i İnşa(1284–1285 / 1867-1868)

Eser, Osmanlıca Türçesiyle yazılmış bir eserdir. Eserin çevirisi yapılamadığından ve kapak sayfası olmadığından doğrudan ilk sayfası örnek olarak verilmiştir. Eserin içeriğiyle ilgili Ömer Faruk Akün'un TDV. Ansiklopedisi'nden alınan bilgiye göre: Mektup türünde eski yolda sanatkârane üslupla yazılmış metinleri bir araya getiren derleme bir çalışmadan oluşmaktadır. Eserde bir kısmı mizahi olan yetmiş iki metin arasında iki manzum parça ile bir kitap takrizi ve bir de uzun bir hikâyeye yer almaktadır.

2.2.2. Nizamü'l Âlem Li-Cenab-i Akhisari(1287 / 1870)

25328

(Eser)

(Arabi)

Nizamü'l-Âlemli Cenabı Akhisarı

Usul ve idare-i atika hakkında olan birçok mebahisi tay ile ğuzzata aciziye tefrika edilmek üzere 1287 senesinde mulahasan tercüme eyledim.

Tevfik

297842

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege bağışı.

Bu eser, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler salonunda K 25328 demirbaş numarasına kayıtlı olup bu salondan temin edilmiştir.

Toplam kırk sayfadan ibaret olan bu metnin nüshalarından 36 ve 37. sayfalar eksik olarak ele geçmiştir. Eser aslında 16. asır müelliflerinden Hasan Kâfi Akhisari'nin 1004'te(1597) Eğri seferinde 3. Mehmet için devlet idaresi hakkında Arapça telif edip 1597'de Türkçesini kaleme aldığı ‘ *Usulü'l Hikem Fi Nizam'il Âlem* ‘ adındaki siyasetnamesinin Arapçadan tercüme edildiği kaydıyla yer yer kısaltılarak günün diline göre sadeleştirilmiş neşridir. Hasan Kâfi, Arapça olarak yazdığı Usûlu'l-Hikem adlı eserini Eğri Kalesi'nin fethi ve Haçova zaferinden sonra (1596) yüksek makamlardaki bazı devlet adamları ve ordu mensuplarına sunmuştur. Kendisine eseri Türkçeye çevirip şerh etmesi dönmüştür. Hasan Kâfi eserin açıklamalı tercümesini yaparak tekrar İstanbul'a gitmiştir. Kitap, Sadrazam Damat İbrahim Paşa vasıtasıyla Sultan III. Mehmet'e arz edilince müellif padişahın iltifatına mazhar olmuştur. Bu vesile ile kendisine Akhisar kadılığı çalışma hayatından sonraki dönem de dâhil olmak üzere o bölgedeki talebelere ders okutmak şartıyla verilmiştir. Bu eser daha sonra 17. yüzyıl önemli tarihçi ve devlet adamlarından olan Koçi Bey'in IV. Murat'a sunduğu devletin gidişatı ve alınması gereken tedbirlerin yer aldığı risalenin hazırlanmasında ve yine 17. yüzyıl seyyahlarından olan Evliya Çelebi'nin güzide eserinin oluşmasında etkili olmuştur.⁷

Eserin ortaya çıkma sebebi ve hâsıl olduğu şartlar hakkında Hasan Kâfi Hayatı ve en tanınmış eseri olan ‘ *Usulü'l Hikem Fi Nizam'il Âlem* ’ üzerine bir değerlendirme çalışması İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Rıdvan Bayer tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaya göre, Hasan Kâfi, yaşadığı dönemin içerisinde bulunduğu buhranları ve bunlardan kurtuluş yollarını, ilk dönem İslam tarihinden ve daha çok Sasani ve Yunan devrinde yaşamış olan önemli şahsiyetlerin hayatlarından veya özlü sözlerinden yola çıkarak yöneticilere nasihatlerde bulunmuş ve döneminin sosyal ve siyasal hastalıklarına çözüm yolları önermiştir.

İhtiva ettiği konular, meselelere yaklaşımı ve değerlendirmeleri bakımından dikkat çeken bu risalesinin Türkiye'de ve Türkiye dışında pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Yer ve tarih belirtilmeden yapılan taş baskısından sonra düzeltilerek

⁷ <http://www.turkcebilgi.org>. 15 Mart. 2013

Tevfik imzası ile Asır gazetesinde tefrika edilen (1287) ve ardından basılan (İstanbul 1287) eseri Mehmet İpşirli Latin harfleriyle neşretmiştir.⁸

Ayrıca eseri Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden Kenan Ziya Taş, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi İhtisas Kitaplığı bölümünde Eğri Melhamesi Tarihiçesi adı ile 566 demirbaş numarasına kayıtlı olduğu yazma nüshasının orijinalinden kopya edilmek suretiyle günümüz alfabesine çevirmiştir. Günümüz alfabesine *Osmanlı Yönetim Sanatı / Usulü'l Hikem Fi Nizam'il Âlem'* adıyla hazırlanan eserin ortaya konuluş gayesine ve içeriğine bakıldığında titizlikle incelenmiş ve hazırlanmış bir eser olduğu hemen göze çarpmaktadır. Ancak orijinal eserin Atatürk Üniversitesi kütüphanesindeki nüshası ile Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi İhtisas Kitaplığı bölümünden temin edilen nüshası arasında şekil bakımından ciddi farklar bulunmaktadır. Kenan Taş hocanın verdiği bilgiye göre; eser kapak dışında 58 varak yani 116 sayfadan ibaret olduğu ve birkaç mürekkep lekesi dışında genel itibariyle okunaklı ve eserin sayfa sayısında bir eksikliğin söz konusu olmadığı ifade edilirken bizdeki nüshalarda eser kapak sayfası dâhil toplam 40 sayfa olup 36. ve 37. sayfalar eksik temin edilerek çevirisi yapılmıştır. Eseri incelerken bir eleştiri veya başka siyasetnamelerle karşılaştırma gayesi güdülmeyeceğinden eserde anlatılanlar verilmek istenmiştir.

Elimizdeki nüshalara göre eser telif sebebi ile ilgili yaklaşık 3 sayfalık bir yazıdan sonra mukaddime-önsözden önce ilk/evvelen ve ikinci/saniyen olarak alt başlıklar atılmıştır. Yaklaşık 4 sayfa uzunluğunda bulunan önsözden sonra 4 bölüm yani fasıl ve bir sonuç/hatime den sonra da bir hadisi şerifle bitirmiştir. Daha doğrusu yazar, ufak tefek ilavelerle eseri basmıştır. Bahsi geçen bölümler alt başlıklalar halinde verilmiştir.

1. Sebebi Telif-i Kitap(Kitabın Yazılış Sebebi).

Yazar, eserin yazılış sebebini anlatırken Allah'ın kâinat üzerinde koyduğu umumi nizamda ve âdemoğlununun beşeri hallerinde ve bil hassa İslam memleketlerinde varlığını gösteren fesatlık ve bozgunculuğun, insanoğlu arasında birlik olmayışının vermiş olduğu rahatsızlığı ifade etmiştir. Hicri 1004 yılında bir gece namazdan sonra İslam âlemindeki bu bozukluğun sebebini anlamak için kalbi teslimiyetle düşünmüş ve Cenabı-ı Hakk'a yönelmiştir. Her gizli sırı vakıf olan

⁸ Rıdvan Bayer, *Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmî'l-Âlem'* Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme, *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Temmuz – Aralık 2011, Yıl: 4, C: 4, Sayı: 8, s. 131 – 145

Cenabı Hakk'ın da sonsuz lütuf ve ihsanından bazı hikmetler ilham eylediğini belirtmiştir.

(Tahkiki cenab-ı hak bir kavimde olan ni'met ve afiyeti tağyir eylemez ve bozmaz taki ol kavim kendilerinde olan efal ve ahlakı hasanelerini fena hallere döndürmeyeler.) Bu bildiri Kur'an'da Rad suresi 11. ayetin vermiş olduğu mesajı içermektedir. Yani bir kavim yaptığı iyi veya kötü her iş ve amelinde eylem ve ahlakında kendi durumunu tayin etmektedir. Kavmin ahlakı iyi ise Allah vermiş olduğu nimet ve afiyeti bozmaz, kötüyse bozar, değiştirir.

Yazar, bu değişim ve bozgunculuğu belli sebeplere bağlamaktadır. Evvela, siyasette adalet ve iyi niyetin hâkim olmamasına bağlamıştır. Bunun nedeni de insanların umursamazlığı ve işlerin ehline verilmemesidir. İkinci olarak, memleket idaresinde söz sahibi olanların ulema ve âlimlerin sohbetlerinden uzak olmalarına bağlamıştır. Buna mukabil bütün bu sayılanlara sebep olarak da rüşvet almanın ve kadınlara düşkünlüğün yattığını ifade etmiştir.

2. Mukaddime / Önsöz.

Mukaddime kısmında yazar, toplumu dört gruba ayırmıştır ki bunlar; kılıç ehli, ashabı kalem, çiftçilik ve ziraatla uğraşanlar ve sanat sahipleri ile tüccarlardır. Bunun dışında kalan kişilerin bu gruplardan birine dâhil olması gerektiğini, bu meslek gruplarında bulunanların kendi mesleklerinde durmaları ve devamlılığının sağlanması gerektiğini, aksi takdirde devlet düzeninin sekteye uğrayacağını söylemektedir. 1001 tarihinden beri askerliğin ihmalinden dolayı çiftçilerin ve esnafın zorla harbe sevk edilmesiyle hem memleketin hem de ordunun intizamına halel geldiğini belirtmiştir. Mukaddime içindeki birinci asıl 'da nizamın sebebi ve saltanatın devamına dair bilgiler verilmektedir. Adaletin ve hüsnü siyasetin, saltanatın devamı için önemli olduğunu ayetlerden, hadislerden ve tarihteki önemli kişilerin özlü sözlerinden örnekler vererek açıklamaya çalışmaktadır. Yöneticilerin, kendilerine yardımcı seçecekleri zaman âlim ve salih olan kimseleri seçmeleri gerektiğini, yani yöneticilerin yardımcılarını seçerken titiz davranmaları gerektiğini söyler. Çünkü ona göre vezir doğru olursa padişah da doğru olur, vezir yanlış olunca padişah da yanlış olur. Yöneticilerin elinin açık olması gerektiğini, yöneticilerin ihsanı bir sınıf halka hasr ve tahsis etmeyip umuma şamil olmasının icap ettiğini söyler. Yönetici vakur olmalı, halim olmalı, sabırlı olmalı, emin olmalı, birinin hakkında bir şey işittiği zaman cezalandırmada aceleci olmamalı, yoksa kimse ondan emin olmaz diyerek yöneticinin sahip olması gereken özellikler sıralanmaktadır.

3. Ash Evvel.

Eserde saltanatın devamının sebepleri hakkında görüşler bildirilmiştir. Bu hususta asıl gerekenin adalet ve iyini niyet olduğunu ifade eden yazar, bir hadis bildirmiştir. Bu hadis ‘Ehadis-i şerife’ dendir ki Cenab-ı Hak ruyi semayı şems ve kamer vesair kevakib ile nesli tezyin etmiş ise yeryüzünü dahi ulema ve sultan-ı adil ve yağmur ile tezyin ve ihya eylemiştir. Yani bir hadisi şerif beyan ederek Cenabı Hakk’ın semanın yüzünü güneş, ay ve yıldızlar ile nasıl süslemişse, yeryüzünü de âlimler ve adil sultanlarla birlikte yağmur ile süslediğini ifade etmiştir.

4. Ekvale Hükema.

‘Ümran, ancak adalet olan mahaldedir, devlet ve şevketi müluku adl ile olur. Mülukun en hayırlısı fiil ve niyetinde ihsan eden ve asakiri ve ahalisi arasında icrayı adl eyleyendir.’ Yani medeniyetin ancak adalet olan yerde olacağına işaret etmiştir. Padişahların en hayırlısının ise taşıdığı fikir ve yaptığı işlerde iyi niyet taşıyanın ve idare ettiği kesim arasında adaleti sağlayan kişinin olacağını belirtmiştir.

5. Yezd Cürd.

Bu bölümde yezd cürd diyerek yan başlık ile başlanılmıştır. Yezd cürd, eski Fars hükümdarlarından Behram Gür’un babasıdır. Bu hükümdarın, padişahların ne ile ıslah edildiğine dair bir hâkimden ettiği sualle, padişahların halka şefkatli olmaları gerektiğine adaletin baki oldukça saltanatında baki kalacağı hususunda tavsiyelerde bulunulmuştur.

6. Hikâye.

Nuşirevan isminde adaletiyle nam salmış İranlı bir hükümdarın hikâyesi anlatılmıştır. Hikâye şöyledir: *Hükümdar öldüğünde tabutunun memlekette gezdirilip ve kimin hakkı varsa bu hükümdarda gelsin talep etsin diye tellallar çıkartılmıştır. Ancak kimse en ufak bir hakk talebinde bulunmamıştır.* Yazar, bir padişahın adaleti tam anlamıyla sayılabilmesinin koşulunu her işin ehline ve erbabına verilmesine bağlamıştır. Aksi olursa hak sahiplerinin kalbinin kırılıp, devlet düzeninin bozulacağını ifade etmiştir. Bir padişahın âlim ve nasihat edenlerinin çokluğunun eksik görülebileceğini ama bir düşmanın varlığının bile çok olabileceğine değinmiştir. Padişahların salih niyet taşıdıklarında, vezirlerinin de salih olacaklarına işaret etmiştir.

Yine bir hikâye; ‘İskender’in bir veziri olup nice seneler mansıbı vizaret’te bulunmuştu. Lakin padişahı bir hatasında bahisle agâh etmediğinden bir gün İskender vezir-i müşarün ileyhi’ye hitaben: “mademki ben insanım, insan elbette hata ve

nisyandan hali olamaz. Sen ise hiçbir hatamdan beni haber etmedin. Eğer zuhur eden hata ve nisyandan gafil isen cahilmişsin, yok hatamı bilip de ihtar etmiyorsan sadık değilmişsin. Herhalde sana ihtiyacım yoktur” demiştir.

Hükema sözüdür ki “vezirin emini padişaha sadakat ve nasihat üzere mukarenet edendir”. Yani vezirin güvenilir olanının bağlı olduğu padişaha sadık olan ve nasihat de bulunan kişi olduğuna âlimlerin bir sözü ile iştirak etmiştir. Yine padişahın hayırlısının yönettiği tebaadan zayıflarına merhamet eden, mahzunlarına yardım eden kişi olduğunu da belirtmiştir.

8. Fash Evvel.

Bu fasılda, (*Mülukun şevketine halel veren esbabı bildirir.*) ifadesi yer almıştır. Yani Padişahın kuvvetine zarar veren sebepler adıyla bir başlık açılmıştır. Bu başlık üzerinden sebepler sırayla anlatılmıştır.

“Şevket-i müluk’un tebeddül-ü idbar olmasının en birinci alameti vüzerası akıbet piş ve nihayet- i endiş olmaktır. Yani padişahın saltanatının gerileme noktasında değişmesinin birinci nedeni, dirliklerinin bozulması ve düşüncelerini yitirmesidir.

İkinci alameti dostlarını incitmektir.

Üçüncü alameti dahlin harice, yani varidatın musarifata kifayet etmemesidir. Yani içerinin dışarıya, gelirlerin giderlere yetmemesinin üçüncü neden olarak gösterilmesidir.

Dördüncü alameti mücerret heva ve hevesleri için bir zatı dârû yakın eylemeleridir. Dördüncü neden olarak da sadece arzu ve istekler için uzak insanların yakın taraflara çekilmesidir.

Beşinci alameti kendine nasihat edenleri tahkir etmektir. Beşinci neden olarak da nasihat edenlerin aşağılanmasıdır.

Altıncı alametine; işte bu sebeplerle mülukun ahde-i emanetinde olan ma’muraların gün be gün harap olmasıdır ki buda en sonudur.” Bu son neden olarak da padişahın sorumluluğunda bulunan eserlerin harabeye terkedilmesidir. Bu sayılan nedenler, padişahın gücüne zara veren nedenler olarak zikredilmiştir.

Ayrıca padişahın şevketine üç şeyin halel getirdiğine değinilmiştir. Bunlar, padişahın şehvetinin aklına galip olması, vezirlerin aralarında icap eden aykırı görüşlerin olması ve asker ve memurların vazifeleri sırasında itaatsizlik içinde olmaları olarak belirtilmiştir.

9. El Faslu's Sani.

(Müşavere ve istihare ve re'y ve tedbir beyanındadır). Bu ikinci fasılda danışmanın hayırlı işler için görüş ve tedbir almanın önemi üzerinde durulmuştur. Allah'ın peygamber efendimize istihare yoluyla birçok emir buyurduğuna, bu yüzden sultan ve vezirlerin hatalardan korunmak için bir fikirde sabit kalmamaları, devletin idarecilerine ve âlimlerine mutlaka danışmanları gerektiğine değinmiştir. (müşavere eden Mansur ve muzafferdir) Hazreti Ömer radiyallahu teala anhu, 'müşavere eden hidayet olunur' diye buyurmuştur. Bu durum bir hadisi şerif bazı özlü sözlerle örneklendirilmiştir. Sırrını bir kişiye aç amma bin kişiyle müşavere eyle' hükema-i Hint asker ve kuvvet ile zafer bulunamayan işe müşavere ile zafer bulunur demiştir. 'Fikri ma'kul Seyfi meskul'dan daha ziyade tesirlidir'. Yani isabetli görüş, keskin kılıçtan daha etkilidir. Bu örneklerle danışma ve görüş birliğinin istişarenin önemi üzerinde durulmuştur.

Beyt. (İlmütercim) meşahir-i şuarayı Osmaniye'den (Sami) merhumun.

Temyizin ve bid'in zarardır hurda binane

Bu dikkat cismini surah surah etti ğırbalin

Kanuni döneminin ünlü divan şairlerinden Sami'nin bir beytinden örnek verilmiştir. Bu beyitte tecrübe edilmiş işlerin iyi veya kötüsünü ayırmaya çalışmak tamamen zarar olduğuna değinilmiştir.

'Fasl'

'Bu fasıl re'yi bozan şeyleri beyanındadır'. Bu ara fasılda farklı görüşlerin olabildiğine değinmek için bazı örnekler sırayla verilmiştir.

Dendi ki üç şey re'yi bozar: Üç şeyin görüş birliğini bozduğuna;

'Biri: re'y ve müşaverede şürekânın çokluğudur. Yani ortakların çokluğuna değinilmiştir.

(İlmütercim) ve fihi nazar un. Yaazar bu duruma farklı açıdan bakarak, İşte burada bir takım adamları toplayıp ta meclis müşavere tertip etmenin faydası za'minde olanlar için tefekkür vardır. Temme. Bir meclis toplandığında müşaverenin tertip edilmesinin faydası olacağı iddia edilerek, son nokta konulmuştur. .

'İkinci: ğarad ve nefsanîyetin tedahülü münasebetiyle ehli müşaveretin bir birlerine haset ve kin eylemeleridir'. Ehil olanların müşavere esnasında çekememezliğin araya girmesiyle kin ve nefretin oluşmasıdır.

‘Üçüncü: müşavere olunan bir emre cin mübaşerette ehli müşaveretin bulunmamasıdır. Üçüncü neden olarak görüş birliği sağlanan bir emre uymada ehil olanların bulunmamasıdır.

10. Aslı Salis.

10. Fasılda asılda ise harbe hazır olunması noktasında görüşler bildirilmiştir. Üçüncü asıl alat-ı harb ve kitalin vücubu isti’malı ve askerinin harbe tahrizi beyanındadır. “‘harp için tedarik-i alet ve düşmanın mekr ve hilesinden ihtiraz ve basiret emri ilahi tahtında bulunmuş. Hatta iş bu emir (silahı maruftur) ki; alet-i cenk her ne ise onun tedariki emir olunmuştur. İşte asır ve zemandı alat-ı harb her ne ise tahsil ve isti’malı farz olup hiç birinin terk ve ihmali caiz değildir.’ Savaş gereği silah tedariki itibariyle düşmanın hilesinde korunmak için düşmanın silahıyla silahlanmanın gereği ve caiz olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca her zaman askerinin sayısının ve silahının kontrol edilmesi gerektiği geçmiş sultanlarında bu kontrolü bir adet haline getirdikleri üzerinde durulmuştur. Bu durumla ilgili bir hikâye de verilmiştir.

‘Hikâye’

Bir hikâyeden bahsedilmiştir. (İskender) bir gün askerini bizzat yoklama ederken bir süvari görür ki atının ayağı topaldır. Derhal İskender süvariye merkurun silki askeriden tardıni emreder. Bunun üzerine süvari hemen bir kahkaha koparır. İskender huzurunda süvarinin böyle gülmesini isti’zam ile “‘ne gülüyorsun, ben senin askerden ihracını emrettim” demesi üzerine süvari: şurasına taaccüp ediyorum ki bütün askerinin aletlerinde alet-i firar ve yalnız benim aletimde alet-i sübat ve karar varken kimseye bir şey demeyip yine beni tardediyorsunuz diye cevap verince İskender hemen bir nefis at ihsan ederek süvarinin silkinde ibkasını ferman eyler.’ Bu hikâyede atı topal askerinin İskender’e verdiği cevapta; bütün teçhizatı ve atı sağlam olan askerlerin her an için savaştan kaçabilecek olmaları ama benim topal atımla böyle bir durumun mümkün olmayacağını belirtmesi üzerine İskender’in hoşuna gitmesi ve askerde kalmak ile ödüllendirilmesi üzerine anlatılmış bir hikâyedir.

11. Dördüncü Asıl.

İlahi yardım ile kazanılan zaferler ve karşılaşılan yenilgilerin sebepleri üzerinde durulmuştur. Allah’ın Kuran-ı Kerim’de sabredenler ve takva sahipleriyle beraber olduğuna değinilmiştir. ‘İmdi padişah ve veziri üzerine vacip olan umur’un gayet mühimi askere silah ve takva üzere olmayı emri galip olmanın bir sebebi dahi

asakirin (i'layı kelimetullah) için cenge azimetleridir. Yoksa mal ve mansıp kazanmak için gitmeleri değildir. Cenab-ı Hak i'zaz-ı din için muharebe edenlere 'mücahidun fi sebilillah' buyurdu. Muzaffer olmanın bir sebebi dahi asker ümerasına kemalî inkiyadı'dır ve birbirlerine kardeşçe muamele eylemeleridir ve birbirlerine adavetten saklanmalarıdır.' Padişah ve vezirin üzerine vacip olan işlerden en mühim olanının, askerlerinin Allah'ın adını yüceltmek için Allah'ı inkâr edenlere karşı savaşmalarını emretmeleri hususudur. Eserde mazmun-u hadis-i şerif olarak beyan edilmiştir. Cenab-ı Hak bazı enbiya'ya vahy bulunmuştur ki (beni bilip bana asi olan kullarım üzerine beni bilmeyenleri musallat ederim). "İsyan ile zafer yoktur" Bu manaya akıl dahi şahadet eder. Çünkü fahş ve bağı dine hıyanettir. Hain ise korkaktır. Korkak kimse hezimetten hali olmaz. Allah'ın en büyük günahlardan saydığı kendisine asi olunması, kötülüğün ve isyanın hıyanet olarak sayılması üzerinde durulmuştur.

12. (Hatime-i kitap)

(Sulh ve ahdin umuru mühimmeden olduğunu beyan eder). Barış ve anlaşmanın önemli işlerden olduğuna işaret edilmiştir. Sulh ile ilgili bazı örnekler verilmiştir. Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de 'sulh cem'i hususta hayırlıdır' buyurdu. (dendi ki) harp meşakkat ve sulh emn ve saadettir. (keyhüsrev) hataların en büyüğü sulhu talep edenlerle cenk etmektir dedi. (erdeşir babek): ben asa ile yetecek şeye kılıç havale eylemem demiş. Sulh ecellerin bekası malların haramıdır. Cenab-ı Hak kitabı kadiminde 'ahdi suali'n-nur buyurdu.

Beş şey vardır ki mukabilinde beş şey varid olur.

'birinci': ahdinde vefa etmeyen kavimdir ki üzerlerine düşmanları musallat olur.

'ikinci': Allah'ı Teâlâ hazretlerinin inzal buyurduğu şeriatla hüküm etmeyen kavimdir ki erlerinde fakr zahir olur.

'üçüncü': içlerinde fahş zuhur eden kavimdir ki mutlaka erlerinde mevt çoğalır.

'dördüncü': vezn ve terazilerinde hıyanet eden kavimdir ki kaht vukua gelir.

'beşinci': zekâtı vermeyen kavimdir ki kendilerinden yağmur bereketi kalkar.

"haza ahiru'l -kitab Vella hu Teâlâ e'lamu bissavabi" yani bu kitabın sonu Allah Teâlâ en iyisini bilir anlamında kullanılmıştır.

(lil mütercim) iş bu kitap muhtasarda ehli teemmül ve ashab-ı tefekkür için kifayet vardır. Gerçi her sözü şerh ve tafsil olursa bir bab ve her bab'ı nice yüzbin kitap olursa dahi kalemde olan kudretsizlik münasebetiyle hemen münasip mahallerine ufak ufak ilaveler ederek tab' ve neşrinde muvaffak olduğum 'asr' nam-ı guzzete-i

aciziye tefrika olmak üzere 1278 senesi tercüme eyledim. Asıl kitap hicreti Nebeviye 'in bin dördüncü senesi telif olunmuştur.

(Tevfik)

Kitabın kısaltılarak incelendiğini ve düşünen insanlar için yeterli olduğunu beyan eden Tevfik, âlemin nizamı ve devletin düzeni için ortaya konulmuş kurallardan oluşan bu eseri tercüme ettiğini ifade ederek en az Hasan el Kâfi kadar insanlığa hizmet etmiştir.

2.2.3. Letaif-i Hikayet ve Garaba-i Rivayet (1288–1289 / 1871-1872)

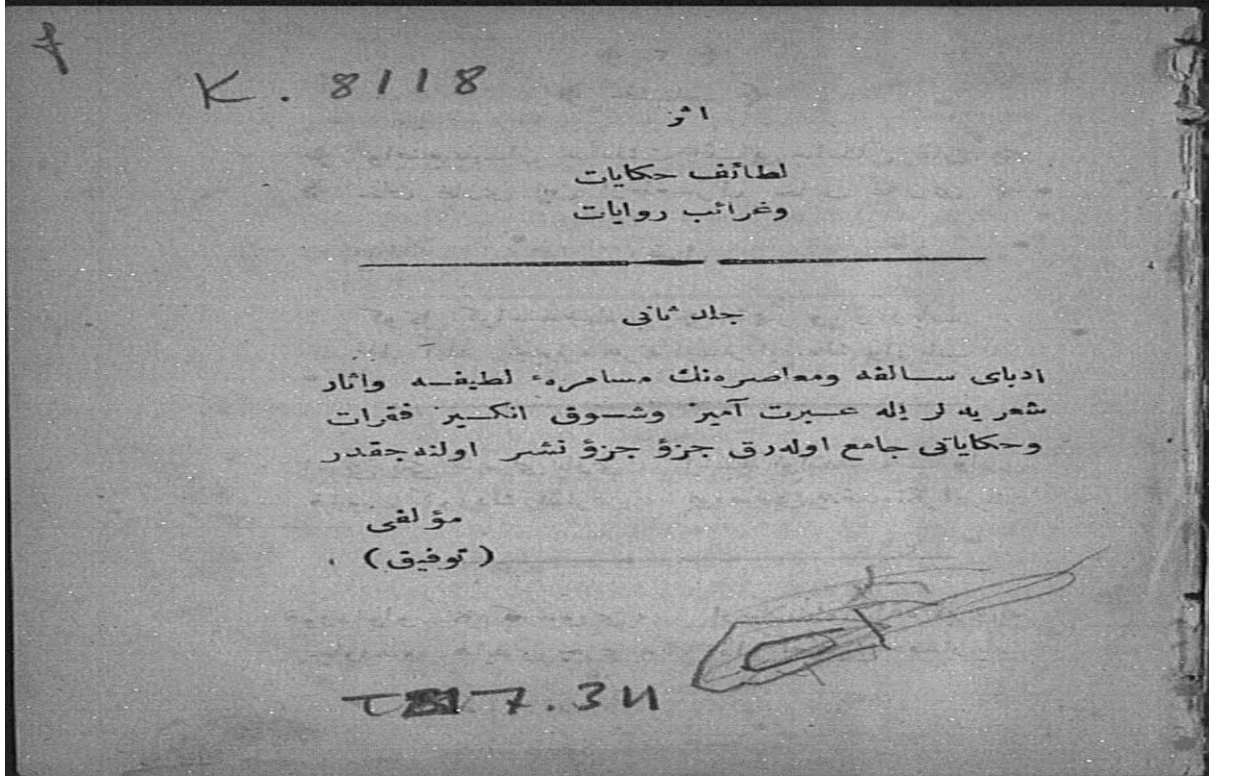

Cild-i Evel

İşbu eser mukadima (Letaif-i İnşa) namıyla birtakım zevat meshurenin asar-ı mensurelerini havı olarak altı cilde kadar neşr olunmuştu. Bademai udebay-ı salife ve muaşeratın mesamere-i latife ve asar-ı şiiyyeleriyle ibret emiz ve şevkengiz birtakım fikrat ve hikayeti camii olarak her on beş günde bir cüzü cüzü neşr edilecektir. (Tevfik)

Fiyatı yüz paredir

(her gazete ve kitap satanlarda bulunur)

Eser

Letaif-i Hikayet ve Garaib Rivayet

Cildi Sani(İkinci Cilt)

Üdebai Salife ve Muasırannın (Önceki ve Şimdikiler) Müsamere-i Latife ve Asar-ı Şi'riyeleriyle İbret Amiz ve Şevki Engiz Fikret ve Hikayeti Cami olarak cüz cüz neşr olunacaktır.

Müellif

(Tevfik)

Mehmet Tevfik'in bu eseri cildi evvel ve cildi sâni olmak üzere iki cilt halinde düzenlenmiştir. Cildi evvel Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Aydın Sayılı Kütüphanesi'nde 20282 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup, bu kütüphaneden temin edilmiştir. Cildi evvel'in künyesi İstanbul, Letaif-i Asar Matbaası, (1900) şeklindedir. Bu cilt 30 sayfadan oluşmaktadır. Eserin orijinal dili Osmanlıca olup, genel itibariyle okunaklıdır. Eserin ikinci cildi-cildi sani- Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü Seyfi Özege Salonu'nda K 8118 arşiv numarasıyla, 0116012 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Eser 48 sayfadan ibaret olup, orijinal dili Osmanlıcadır. Eserin nüshaları okunaklı ve anlaşılır bir şekildedir. İsmail T. Saral'ın verdiği bilgiye göre bu eser, 1872–73 yıllarında iki cildini çıkarıp, bir yıl

sonra yeni ve farklı bir şekilde devam ettirdiği hepsi yerli hayatla ilgili küçük hikâyeler topluluğundan ibarettir. Eserin sonunu getirememiştir.⁹

Tarihler arasında farklılık olsa da eserlerin içeriğinde herhangi bir farklılık yoktur. Eserlerden biri 30 sayfa diğeri 48 sayfa olan bu ciltlerin sonunun getirilmediğini ifade eden Saral, nüshaların incelenip, son sayfalarında bahsi geçen hikâyelerin yarım bırakıldığına dikkat çekmiştir. Eserin isminden de anlaşılacağı üzere latif, hoş hikâyeler ve garip rivayetlerden oluşmaktadır. Dahası eserde konu bütünlüğü yoktur. Bir taraftan tarihi bir hikâye anlatılırken diğer taraftan bir önceki anlatılanla bir alaka kurulamayan bir hikâyeden bahsedilmiştir. Bu durum Çaylak Tevfik'in hem teknik bakımdan hem de edebi bakımdan biraz zayıf olduğu izlenimini vermektedir. Çevirisi yapılan ikinci cilt, ilk olarak Osmanlı Saltanatının esasını kuran Ertuğrul Gazi'nin oğlu Sultan Osman Gazi ile başlayan bir başlık ve ardından yazılan bir gazelle devam etmiştir.

Gazel

Gönül Kerestesiyle bir yeni şehir ü Pazar yap
Zülmeyleme rencberlere her ne istersen var yap

Eski yeni şehriyarı, İnegöl e dek hep varı
Kırıp göçürdük küffarı, Bursayı yıkda tekrar yap

Kurd olub gel gir sürüye, arslan ol bakma geriye
Çar edib haydi çeriye, del geçidini hisar yap

İznik şehrine hor bakma, Sakarya suyu gibi akma
İznikmid'i de el yakma her burcunda bir hisar yap

Osman Ertuğrul oğlusun, Oğuz Karahan neslisin
Hakkın bir kemter kulusun, İslambolu aç Gülizar yap.

Sultan Osman Gazi'nin söylemiş olduğu meşhur gazel örnek verilmiştir. Eserde, Sultan Gazi'nin hayatı, yaşadığı dönem ve yaptığı mücadeleler anlatılmaktadır. Eser, içinde hem hikâyeye hem de fıkraları ve benzetmeleri ve yaşanmış hadiseleri barındırdığından, eseri başlıklar altında incelemek daha doğru olacaktır.

⁹ İsmail T. Saral, Fahri Sezer, Emre Saral, Çaylak Mehmet Tevfik, Yedigârı Macaristan Asrı-1 Abdülhamid Han, Türk Macar Dostluğu Derneği Yayını No: 7 s.35

Gazelden sonra;

1. Tarih

‘Cenab-ı Mevla “Sultan el-gazi Osman han ibn Ertuğrul Gazine” birusada hisar içinde manastır denilen mahalde vakı türbe-i mahsusasında mütevari-i envar-ı rahmettir. Burada Sultan Osman Gazi’ye iltifatlarda bulunan Yazar, Sultan Osman’ın türbesinin Bursa’da manastır denilen mahalde bir hisarın içinde saklı nurla kaplı bir yerde olduğunu ifade etmiştir.

2. Teşbih.

‘Helale haram demeyim, amma nisabında (ölçüsünde) olan nefis bir şuruba lezzeti bahş olmak mütalaasıyla nispetsiz raddede karakulak ve çamlıca suları katılıp ta tadı kaçırıldığı gibi, lügat-ı arabıyye ve elfazı acemi yenin iğlakatıyla usul ve imlasını ğayb ettiğimiz ve gün be gün ıslahı muradıyla karıştırdıkça daha karma karışık etmekte olduğumuz lisan-ı osmaniyeinin şive-i hazırasına nazaran işbu gazelin elfazı göze kaba görünüyorsa da mazmunun da görülen küşür kaşalık ve adalet-i bahşalık fikrelere (fikirlere) rakik ve dakik iltika ediyor.’

Çaylak bir benzetme yaparak Osmanlı lisanının halini ortaya koymaktadır. Nefis bir şuruba ölçüsüz şekilde Çamlıca suyunun katılması nasıl tadını kaçırırsa Osmanlı lisanını ıslah etmek amacıyla Arap lügatı ve acem sözlerinin karıştırılması Osmanlı lisanının usul ve imlasını bozduğunu işaret etmiştir. Bu gazelin sözleri, her ne kadar göze kaba görünse de anlamında, manasında sözlerin en asil olan anlamına ve yerinde kullanılan derin manasına kavuştuğunu ifade etmiştir. Yani gazel mana itibarıyla görüldüğünde asıl anlamı otya çıkmaktadır.

3. Vakayı İznik.

Sulatan Soman Gazi’nin İznik almadan önce kendilerine payitaht-başkent-olarak düşündüklerine ve yiğit yoldaşlarının dahi İznik Kalesinin fethini bir nevi tahrik ile desteklemiş olduklarına değinmiştir.

Ancak o tarihlerde İznik’in imar edilmiş Rum memleketlerinden olduğu, İtalyan ve Fransızların İstanbul’dan kopardıkları Rumların İznik’e firar ettikleri ve bu şehri gayet sağlam, güçlü bir şehir haline getirdiklerinden bahsetmiştir. Ayrıca bu şehrin kalesinin etrafının bataklık ve sazlıklardan oluşuna, bu yüzden fethinin zor olduğuna da değinmiştir. Kastamonu beyinin Rum imparatoru ile ittifak niyetinde oluşu Osman Gazi’nin, İznik’in karşısında dağ yamacında bir kale inşa etme niyetine sebep olur ancak geri caydığı anlatılmaktadır. Bir taraftan İznik’in ekonomisini sıkıştıran, diğer taraftan Osmanlıyı yükseltmek arzusu taşıyan Osman Gazi’den

rahatsız olan Rumlar etraflarında olan tekfurları toplayıp Türkleri etraflarından atmak için yapılan hazırlıklardan ve ardından gelen muharebeden bahsedilmiştir. Yapılan çetin mücadele ve kalenin teslim edişinden sonra bu yiğitlik ve muzafferiyetlerin Osmanlının torunlarına miras kaldığına değirmiştir.

4. İhtar.

Çaylak Tevfik, gelecek nüshalarda Sulatan Beyazıt Han ve Sultan Muhammet Han hazretlerinin eserlerinin kapsadığı bir çalışmadan haber vermiştir.

5. Kadı Asker Bostan Efendi.

Mücceret Bostan Efendi'nin Süleyman Han'ın Ilgaz seferinde askeri olduğuna, Sultan'a okuduğu bir şiirle Van Kalesinin fethedilmesi arzusunu oluşturduğuna ve fethi zor olan kalenin kerametle fetholüdüğüne değinilmiştir.

6. Mısra.

'Payı maru, çeşmi, muru, nane mela kes nedit.' olup yılanın ayağını, karıncanın gözünü, hocaların ekmeğini kimse görmemiştir, anlamında kullanılan bu atasözü bir hikâye üzerine söylenmiştir.

7. Yasak İşret

Bir vakit İstanbul'da uygulanan içki yasağını anlatan bir hikâyeden bahsedilmiştir. 'Herifin birinin elinde içine sirke koymak için taşıdığı şişeyle gören zabıtarlar, rakı içtiğini zannetmişler. Adam ben ihtiyarım rakı kullanmam dese de elinde suç aleti olduğundan inanmamışlar. Adam da cinsel organını kastederek ben de zina aleti var ama kullanmıyorum demiş.

8. Hoca Nasrettin'in Merkep Fıkraları.

Hocanın meşhur merkep fıkraları herkesçe bilinen fıkralardan olup, merkebin çalınması, kadının huzuruna çıkması, merkebin pazarda satılması gibi malum fıkralardan ibarettir.

9. İki Türk.

İki Türk'ün yemek yerken birinin kıtlıktan çıkmış gibi yemesi üzerine diğerinin boşan da semerini ye demesiyle oluşan diyalogdan ibarettir.

10. Ramazan. Bir Bektaşî- Bir Yahudi

Ramazan ayının temmuz ayına denk geldiği bir vakitte Bektaşî'nin harareten dudaklarının çatlaması üzerine oturmuş bir şeyler yiyen bir Yahudi ye şu sıcak günlerde dininin kıymetini bil demesiyle oluşan karşılıklı konuşmadan oluşan bir fıkradır.

11. Vaktiyle. Bir Büyük Zat le Bir Müverrih-Tarihçi-

Toplumdan itibar görmüş insanlardan bahis açılırken insanların faziletlerini överken aşırıya kaçmanın yanlışlığından dem vurulan bir muhabbetten bahsedilmiştir.

12. Ahmet Mithat Efendi 1.

Durub-u Emsali Osmaniye'nin- Osmanlı atasözlerinin- latif rivayetlerin, dağarcık adlı mecmuanın müellifinin Ahmet Mithat olduğuna dair bir bilgilendirmeden bahsedilmiştir.

13. Garip İttifak- İki Zen Dost Hikâyesidir.

Beyt

Ehli dünya bekada nadim olur / Zen perestenin ihtilamı gibi.

Bu beyitte kadınlara meyilin insanın doğasında var olduğuna değinmiştir. Ayrıca insanın bir nev bir tür olduğuna Türk'ün, Fransız'ın, Arap'ın, Arnavut'un vesaire her insanın bir hilkatte- yaratılıştan- olduğuna değinmiştir. Ancak bazı hal ve durumlar vardır ki milletten millete değişir. Şöyle ki Türkiye'de kapalı dört duvar arasında bir erkeğin bir kadına meyl edebileceği ancak sokakta bir kadına bir harfin dahi söylenemeyeceğinden bahsetmiştir. Ancak önceki Araplar ve Avrupalılarda durumun farklı tezahür edebildiğini ifade etmiştir. Bir edibin bu hususta bir teşbihinden bahsetmiştir.

14. Teşbih.

'*Ve li külli kavmin yestellice*' her bir kavmin bir âdeti vardır. Meyli nisada görülen bu eşitsizlik dahi her milletin farklılığından kaynaklanmaktadır. Çadır ehli bedeviler indinde ve Avrupalılarda kadına düşkünlük ve zenperestlik bir hayli fazla olduğu içindir ki ta efsanelere konu olmuştur. Ama Türkler ise bu hususta ancak lisanı hal ile '*arazi ma fil bal*' aklında olanı içinden geçeni ifade ederler. Bu durumu ifade için bir kandil gecesi Beyazıt meydanında zamparalık yapan bir beyin halini anlatan hikâyeye temas etmiştir.

15. Şık, Ne Süslü Beyefendi.

İffet Bey isinde hem şık hem de zampara birinin Beyazıt meydanında zamparalık yaparken tanıştığı iki bayanla başından geçen ilginç bir macera anlatılmıştır. Bu hikâyenin hemen ardından gençliğinde hızlı zamparalardan olup, yaşını başını aldıktan sonra içki hariç elini eteğini çekmiş olan kılıç üzengi lakaplı Ahmet Ağa adlı bir başından geçen bir hadiseden bahsedilmiştir. Sultanahmet Meydanında at oynattığı bir gün bir bayana takılmış, bayandan evinin adresini ve

rızasını almıştır. Ancak bayanın evinin karşısında karakol olduğundan bayanın evine girmek de çıkmak da zor meseledir. Bir bahaneyle karakol nöbetçisini nöbet mahallinden uzaklaştırmış ve eve girmiş, sabaha doğru da evdeki bayanın yardımıyla yine nöbetçiyi oyalamış ve evden kazasız belasız çıkmıştır. Böyle bir hikâyeden bahsedilmiştir. Bu hikâye içinde bir başka hikâye daha geçmektedir. Ancak hikâyeler iç içe olduğundan hikâye başlıkları tam anlamıyla anlatılan hikâyelerden ayrılmamaktadır.

16. İttifak ada Bakın.

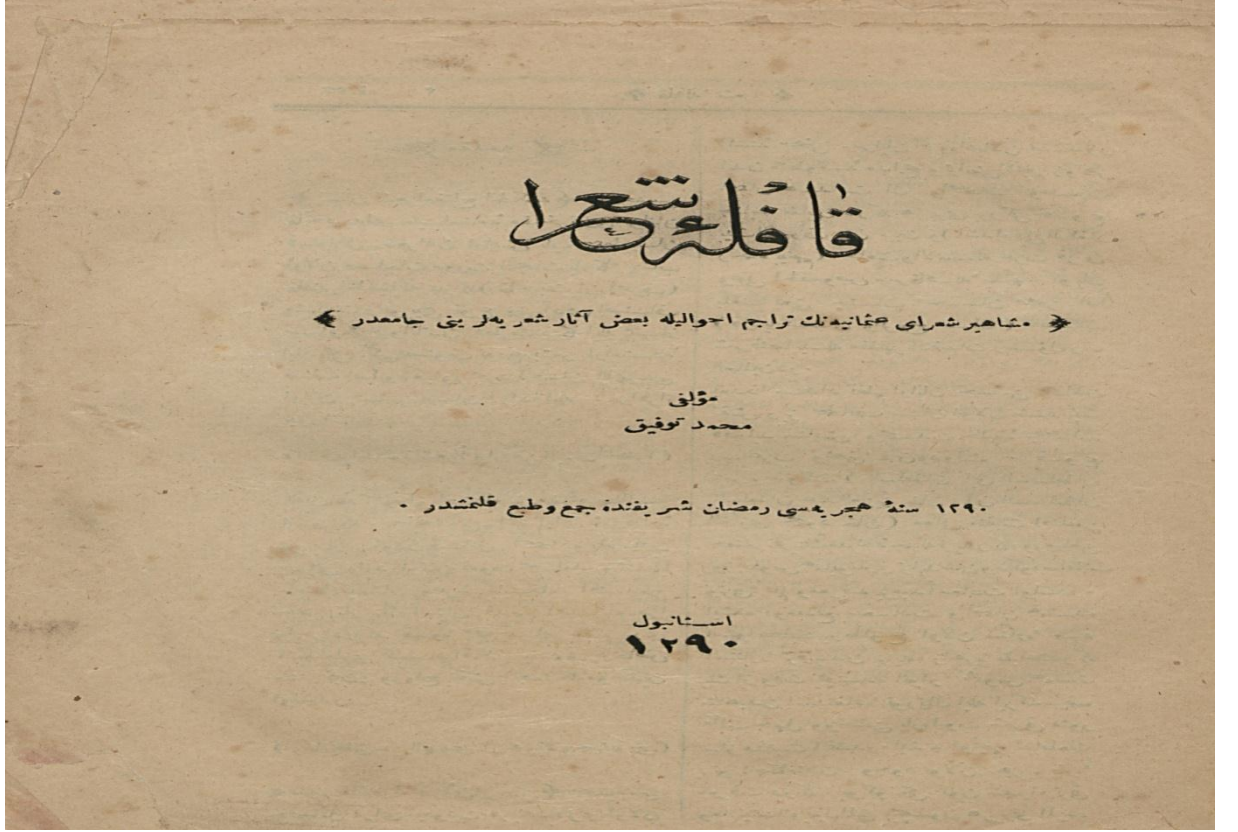
Yine bir gün evinde eşi yokken yoldan geçen bir bayanı usulünce evine almış, içki tedarik etmek için evden ayrılırken kapıyı eve aldığı bayanın üstüne kilitlemiştir. O sırada üç beş sene borcunu ödemediği adamla karşılaşınca karakolluk olmuşlar. Borç tarihi uzun olunca zabıt tarafından nezarete atılmıştır. Evdeki bayanı düşündüğünden dolayı karakoldan çıkmanın yolunu Hacı Garcık adına bir arkadaşını çağdırtmakta bulmuştur.

17. Mapushanede. Ahmet Ağa- Hacı Garcık.

Arkadaşı Hacı Garcık gelir ve meseleyi dinledikten sonra Ahmet Ağa'nın evine gider kadını çıkarmak için bir de ne görmüştür. Evdeki kadın kendi eşidir. Kadın tövbesini ve affını ister ve kocasına kendi ziynet eşyalarını teklif eder. Buna karşılık kocası altınları alır, kadını affeder. Kadın sabah erkenden hükümete gider ve kocasından şikâyetçi olur. Kendisini dövdüğünü, eve sarhoş geldiğini ve altınlarını aldığı iddia eder. Altınlar da kocasının koynundan çıktığı için adam suçlu bulunur ve mahpushaneye arkadaşı Ahmet Ağanın yanına götürülür.

Hikâyenim bundan sonraki kısmı sayfası eksik olduğundan tamamlanamamaktadır. Bu garip ve gayri meşru hikâyeler o dönem de olduğu gibi günümüzde de çeşitli varyantlarıyla hem hikâyelerde hem de fıkralarda varlığını devam ettirmektedir.

2.2.4. Kafele-i Şu 'ara (1290–1293 / 1873 – 1877)

Kafele-i Şuara

Meşahir-i Şuara-yıOsmaniye'nin teracim-i ahvaliyle bazı asar-ı ş'i'riyyelerini cami'dir.

Müellif

Mehmet Tevfik

1290 sene hicriyesi ramazanı şerifesinde cemi tabi kılınmıştır.

İstanbul

1290

Kafele-i Şuara'nın orijinal olan bir nüshası Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonunda 0114390 numaralı kataloğa, 6933/ SÖ demirbaş numarasıyla kayıtlı olup hicri 1290 senesinde Kırkambar matbaasında basılmış ve 208 sayfadan ibarettir. Bu eserin Osmanlıca bir başka nüshası Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde *Meşahir-i Şuara-yı Osmaniye'nin Teracim-i Ahvaliyle Bazı Asar-ı Ş'i'riyyelerini Cami'dir* adıyla yerel yer no: ASL N/72- 1201088 demirbaş numarasında kayıtlı olup, İstanbul, 1290 tarihli 128 sayfadan ibarettir.

Mehmet Tevfik'in meşhur eserlerinden biri olan *Kafele-i Şu' ara* adlı şairler tezkiresi Hacettepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz,

Marmara Üniversitesi'nden Yard. Doç. Dr. Müjgân Çakır ve Yard. Doç. Dr. Hanife Koncu tarafından 2012 yılında orijinal dili Osmanlıcadan günümüz Türkçesine aktarılarak kitap haline getirilmiştir. Bu ortak ve titiz çalışma, edebiyatımızda adı geçen ve bu amaçla ta 15. yy ve 20. yy arasında yazılmış muhtelif tezkireler hakkında yorum yapabilmek için kıstas alınabilecek bir şekilde hazırlanmış ve yayınlanmış bir çalışma olarak görülebilecek boyuttadır. Bugünkü bilgilere göre edebiyatımızda Türkçe kaleme alınan ve şair tezkiresi olarak değerlendirilebilecek 38 eser vardır. 15. ve 20. yüz yılları arasında birçok farklı tezkireler yazılmıştır. Kafiye-i Şu' ara da 19. yüzyılda Mehmet Tevfik tarafından kaleme alınmıştır.¹⁰

Kafiye-i Şu 'ara Mehmet Tevfik'in yarım bıraktığı bir eserdir. Ömer Faruk Akün Çaylak Tevfik'in eserleri hakkında yazmış olduğu makaleye göre, *Kafiye-i Şu 'ara Türk şiirinin eski ve yeni şöhretlerinin biyografilerini, eserlerinden seçme örneklerle birlikte antolojili bir şairler ansiklopedisi şeklinde bir araya getirip tanıtmak isteyen eser "Derviş" maddesine kadar gelebilmiştir. Müellif üç sene içinde on üç cüzünü çıkarabildiği eserine bundan sonra 17 sene daha yaşadığı halde dönememiştir. Geçmiş asırlar şairlerinin hal tercümeleri tezkirelerden derlenmiş şeyler olmasına karşılık çağdaş şairler hakkındaki bilgiler, bizzat kendilerinde alındığı ve başka kaynaklarda bulunmadığı için hususi bir değer ve önem taşır. Eserde yer alan 19. asır şairlerinin sayısı otuz kadardır.*¹¹

Kültür ve edebiyat sahasında hizmet etmiş ve bir şeyler ortaya koymuş önemli şahsiyetler hakkından bilgi veren kaynaklar arasında *tezkireler önemli yer tutar. Tezkireler çeşitli sahalarda öne plana çıkmış şahsiyetler hakkında hal ve durum belirten, yaşam öykülerini ve biyografilerini ortaya koyan yapıtlardır. Değişik alanlarda düzenlenebildiği için farklı adlarla anıla gelmiştir.*

Tezkiretü'l-şuara (şairler tezkiresi), tezkiretü'l-hattatîn (hattatlar tezkiresi), tezkiretü'l-evliya (evliya tezkiresi) gibi. Ayrıca hadika, sefine adı verilmiş "Hadikatü'l-Vüzerâ", "Sefine-i Mevlevîyye" gibi yapıtlar da tezkire niteliği taşırlar. İlk tezkire örnekleri Arapça² ve Farsça³ olarak yazılmıştır. Türkçe olarak yazılmış

¹⁰ Filiz Kılıç, Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları, Şair Tezkireleri, Türki Araştırmaları Literatür Dergisi, Güz 2007, sayı 10, s.543-564

¹¹ Akün, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,

ilk şuara tezkiresi, Ali Şir Nevalı (844/1441–906/1501)- nin Çağatay lehçesiyle yazdığı Mecalisü'n Nefais'tir.¹²

Çevirisi yapılmış *Kafîle-i Şu 'ara'* ya göre; mensur bir mukaddimeyle başlayan metinde daha sonra sultan şairler de yer almaktadır. Nesir şeklinde bir önsözle başlamıştır. Eserin ön sözünde '*lisani şu 'arai miftahül-hikmeti'*' şeklinde yer alan bir hadisin meal olarak düzeltildiği görülmektedir. Şöyle ki: orijinal metinde Şairlerin dili, *hikmetin* anahtaradır yerine yapılan çeviri de hikmet yerine cennet ifadesinin asıl olduğu belirtilmiştir. Bir hikmetli sözle ön söze başlayan Tefvik, hadisler ve ayetlerle bir takım tasvir ve hoş sözlerle hem Peygambere hem de Cenabı-ı Hakk'a iltifatta bulunmuştur.¹³

Eserin orijinal dilinin Osmanlıca olması ve terkiplerin çokça kullanılması eserin meallini anlamakta zorlansa da '*eli dürüst kalem tutamayan benim gibi bir âcizi bile hataya...*' cümlesinden Tefvik'in en azından kalem erbabı olmadığı ve bir şeyler tertip etme konusunda bir takım arzu ve isteklerinin kölesi olduğunu itiraf edişi onu, takdire şayan kılmıştır. Ve ön sözü bitirirken '*şöyle bir tertibe cüretimden dolayı iki elim yüzümde olduğu halde kemal-i aczimi i'tiraf ile umumun is'af-ı hata-ber-endazanesinden istifade dilerim'* sözleri bu tertibe kalkıştığından dolayı yüzünün kızardığı, bilgi noktasındaki eksikliğini itiraf ederek, hatasının ölçüsünde ber taraf edilmesini dileyecek kadar bir olgunluğu sahiptir. Şehr-emanet Behiyyesi Tanzifat Müdürü Mehmet Tefvik olarak ön sözüne nokta koymuştur. Ardından ihtar adıyla bir alt başlık açmıştır. Bu başlıkta kitabın yazılış sebebini zikrederken eşsiz Osmanlı sultanlarından şair olanların gönüllerini hoş eylemek ve hayır niyetiyle bir eser vücuda getirmek için yazıldığını beyan etmiştir.

Belirli bir nizam ile düzenlenmiş bu eser Osmanlı sultanlarından ve şehzadelerinden de bahsetmiştir. Önce 12 tane sultan şairlerden ardından 5 şehzade şairden bilgiler sunan Tefvik, ilk olarak Osmanlı'nın kurucularından Ertuğrul Gazi'nin oğlu Sultan Osman Gazi'den başlamış, yenilikçi kimliğiyle öne çıkan III. Selim ile son bulmuştur. Şehzadeler de Cem Sultan ile başlayıp, Beyazıd ile bitmiştir.

Yapılan çeviriye göre tezkire, sultan ve şehzadelerden sonra alfabetik bir sıra ile düzenlenmiştir. Azeri mahlasıyla bilinen şairden başlamış, Hersek doğumlu

¹² Ali Yılmaz, "Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://dergiler.ankara.edu.tr.com>, 18 Mart 2013

¹³ Fatma S. K. Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, 'Kafîle-i Şu 'ara', Mehmet Tefvik, Edebiyat Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012 s.33

Derviş adlı şair ile noktalamıştır.¹⁴ Bundan sonra ömrü vefa ettiği halde neden devam etmediği hakkında henüz bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu eser de şair sayısı sultan ve şehzadelerde birlikte toplam 281 olarak geçmektedir.

Mehmet Tevfik, eserinin adını Kafiye-i Şuara koymasının sebebini şu şekilde ifade etmiştir: ‘ 1289 sene-i hicriyyesinde müşarün ileyh hazretleri şehri emanet behiyyesine saye endaz-ı atfet olmaları üzerine emaneti müşarün ileyha tanzifat müdirliğine tahvil-i memuriyyet ve gazete neşrinden feragatle ihtilas-ı vakt etdikçe ashab-ı asarın terceme halleriyle eserleri terceme zeyline ilave edilerek tebyüz ü tertib olunan mecelle Kafiye-i Şu ‘ara tevsim edilip mevki-i intişara konulmuştur.

Sultan Abdülaziz’den övgüyle bahseden Tevfik, medh ve senayla yazısına başlıyor kendisinin ‘muhyi-i din ü devlet kavim-i serir-i şevket’ olduğunu yani din ve devletin kaim olabilmesinin vesilesi, kurucusu ve milletleri ayakta tutan zat olduğunu belirtmektedir. Yazmış olduğu bu eserin kendilerinin menakıbını serdetmek için ele alınmış olduğunu belirtmekte yan bu ünlü zatın hayat hikâyesinin vesile kılarak ve onun saltanata oturması/cülus etmesiyle şanın ve ilmi irfanının arttığını dile getirerek eserini ortaya koymuştur. Bunları şu sözleriyle dillendirmektedir: ‘me’ali-menkabet Efendimiz Hazretlerinin mediha-i cemileleridir ki ruz-ı meyamin-bürüz-ı cülüs-ı hümayunları tezayüd-i şan ü şüküh-ı saltanat ve terakki-i ilm ü ma’rifete bir mebde’-i sa’adet olmuştur’.

Abdulhamit han hazretleri padişah olduktan sonar karanlıkları bertaraf etmiş yerine şarkı münevver eylemiştir. Bunları da şu sözlerinden anlıyoruz: ‘ebr-i kesif-i zulmet-i cehl ü vahşeti pareleyip şarkı münevver-saz-ı medeniyyet etmiştir’.

O zat öyle bir insandır ki ondan vücut bulan her bir zerre medeniyetimizi imar ve inşa etme yolunda bizlerin kullanabileceği birer hidayet meşaleleri hükmüne geçmekte ve bizim yollarımızı aydınlatan kandiller mesabesine dönüşmektedir. O adeta bir tulu eden yıldız gibidir. Bunları da şu sözlerinden anlıyoruz: ‘İşte o necm-i satı’ın pertev-i ahkâmından vücud bulan her bir zerre-i ma’rifetdir ki bugünkü gün şeh-rah-ı terakki vü medeniyyetde yol almak için her biri elimizde bir meş’al-i hidayet add olunmuştur’

Böyle âli cenab bir zat, yazarımız Tevfik’i harekete geçirmiş, o yıldızın parıltı ve ışıltılarından istimdat ederek yola koyulmuş, aciz, eli kalem tutamayan, o

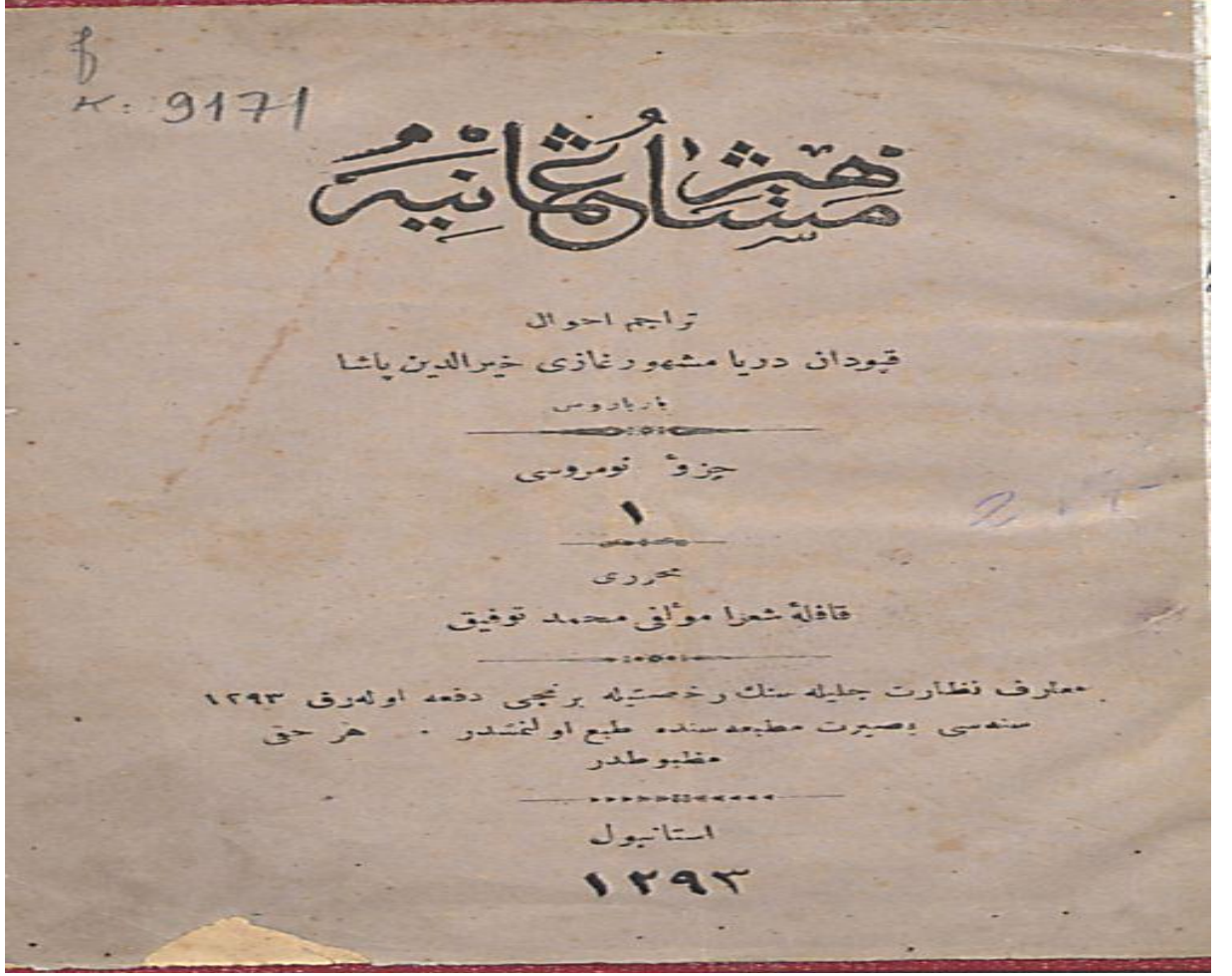
¹⁴ Fatma S. K. Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu. Kafiye-i Şu ‘ara, s.33

zat karşısında değil konuşmak adeta mırıldanamayacak kadar zayıf düşen Tevfik bu zatın büyüklüğünü kendi eksiklikleri ve nakaisine perdedar eylemek istemekte, onun affına ve merhametine sığınmaktadır. Bunları da aşağıdaki sözlerden anlıyoruz: ‘*o meş'al-i hidayet in bahsayış-i eşi'a-i şevk ü şagabıdır ki eli, dürüst kalem tutamayan benim gibi bir âcizi bile hayata vü neka'isine perde-i bera'et olmak üzere zeyl-i afv ü merhamet-i ashab-ı hamıyyete sarılarak himmet-i marifet değil, belki hizmet-i ehli fazilet arzularına düşürmüştür.*’

Mehmet Tevfik bu eseri ortaya koyma sebebini ve eseri meydana getirirken tesis edilen ortamın mimarından muhabbetle ve minnetle bahsederek sadakatini ortaya koymuştur. Tevfik'in Sultan Abdülaziz'den sonra saltanatta şiir söyleyen sultanlar meselesine temas ettiği, ilk şiir söyleyen Osmanlı Sultanının kimliği üzerinde durduğu kendi yazmış olduğu bu tezkireyi Sultan Osman'la başlattığı ifade edilmektedir. Ayrıca Mehmet Tevfik ‘*Kafile-i Şuara*’ adlı eserini hazırlarken faydalandığı kaynaklardan da bahsedilmiştir. En çok kullandığı kaynak olarak *Fatin'in Hatimetü'l Eşar* adlı tezkiresi gösterilmektedir. Bunun yanında faydalandığı diğer kaynaklar, ‘*Hasan Çelebi, Riyazi, Safayi, Latifi, Âşık Çelebi*’ gibi önemli tezkirecilerden de faydalandığına işaret edilmiştir. Ardından şairlerin hayatına ve eserlerine dair bilgilerin yer aldığı bu eserde çeşitli anekdotlar ve latifelere de yer verildiğine işaret eden Kutlar Oğuz, Tevfik'in bu şekilde eserini renklendirmesinden ve metne ilgiyi artırmak istediğinden dem vurmıştır.

Biyografik eserler kategorisinde sayılan ve incelenen tezkireler, hem bahsi geçen şairlerin hakkında hem de yaşadıkları dönem hakkında önemli bilgiler içerdiğinden ötürü önemi tartışılmaz eserler olarak görülmektedir. Her ne kadar tamamlanmamış olsa da Mehmet Tevfik'in *Kafile-i Şuara*'sı da bu alan da kıymete değer bir eser olarak anılmayı hak etmektedir.

2.2.5. Meşahir-i Osmaniyye Tercim-i Ahval-i Kapudan-ı Derya Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros (1293 / 1876)

Meşahir-i Osmaniye

Teracim-i Ahval

Kaptan-ı derya meşhur gazi Hayreddin Paşa

Barbaros

Cüz numarası 1

Muharriri

Kafile-i şuara müellifi Muhammed Tevfik

Maarif-i nezaret-i celilesinin ruhsatıyla birinci defa olarak 1293 senesi basiret matbaasında tab'olunmuştur. Her hakkı mazbuttur.

İstanbul 1293

Eser, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfi Özege Nadir Eserler Salonu K 9171 arşiv numarası- 0102322 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup buradan temin

edilmiştir. Eserin orijinal dili Osmanlıcadır. Ayrıca bu eserin Türk Tarih Kurumu Başkanlığı Kütüphanesi'nde Yerel Yer No: A.II/ 2655 sayı ile kayıtlı olup fiziksel niteliği 24–32 s. olan bir başka nüshası daha bulunduğu bilinmektedir.

Eserde şekli özellikler bakımından Kaptanı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'ya ait olduğu ifade edilen bir resim bulunmaktadır. Elimizdeki nüshalar, bir kapak, bir resim olmak üzere 18 sayfadan ibaret olup matbu eserler kategorisine girmektedir. Metin okunaklı olup son sayfasına bakıldığında metnin eksik olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu eksik metinlerin olmayışı metni bir bütün olarak değerlendirme hususunda bazı eksiklere sebep olsa da yine de eserin içeriğinden genel bir değerlendirme yapabilmek için bir takım tahmin ve fikirler ortaya koyabilmek mümkündür.

İçerik olarak eser mevcut nüshalar itibariyle 5 bölümden oluşmaktadır.

1. Bölüm: Meşahir-i Osmaniye
2. Bölüm: Hatıra
3. Bölüm: Lahika
4. Bölüm: Mebadi-i Ahval Kapudan Derya Gazi Hayreddin Paşa.
5. Bölüm: Meşahir-i Osmaniye Guzzayı Hayreddin Reis.

1. Bölüm: Meşahir-i Osmaniye.

Çaylak Tevfik'in Muhteşem Osmanlı'nın Kaptanı Deryalarından Meşhur Gazi Barbaros Hayrettin Paşa'nın halini tercüme ettiği bu eserde, bir takım tarihçilerin Osmanlı Sultanlarından Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın dönemi ile ilgili bir takım bilgiler ortaya koymuştur. Bu eserde tarihçilerin Fatih Sultan Mehmet'in karadan Haliç'e kızaklarla gemileri indirerek geçmesinden dolayı asıl ve itibarlı bu geçişin sayılması, Süleyman Paşa'nın ise Çimeni Kalesi'ni karadan hücum ile aldığından şehzadenin sallarla Rumeli'ye geçişini basit ve sıradan bir hadise olarak ifade edilmesine haklı bir sitem sezilmektedir.

Süleyman Paşa'nın Çanakkale Boğazı'nı geçip Gelibolu'ya yerleştirdiği Türkmen Boylarının bölgeyi Türkleştirilmesiyle Rumeli'ye geçişin zeminin hazırlanmış olduğu tarihi kaynaklarla sabittir. Rivayet odur ki Süleyman Paşa ve emrindeki belli

sayıda çok az bir asker ile Rumeli'ye geçişi sallarla yapmış ve oraya yerleştikten sonra fetihlere başlamıştır.¹⁵

'Şehzade Süleyman'ın Rumeli'ye Geçişi' adlı bir alt başlıkla durumu ortaya koyan Çaylak, Bizans'ın Galata'yı zapt eden Cenevizler aleyhine İslam dünyasının düşmanı olan Venediklilerle işbirliği yapmasının şehzadeye dokunması ve alınan kara ile Rumeli'ye geçişin gerçekleştiğine değinmiştir.

2.Bölüm: Hatıra.

Sultan Orhan Gazi'nin harp üzere Rumeli'ye geçmesi için şehzade Süleyman Paşa'ya emir vermesinin sebebinin bazı tarihçilerin yanında farklı haberler ile kaleme alınması üzerinde durulmuştur. Şöyle ki: Rumeli'nin Rum elinden çıkıp Frenklere geçmesinin Rum İmparatorluğu nezdinde sarsıntıya sebep olmasından başka Frenklerin ta Edirne, Gelibolu ve Selanik taraflarında köy ve kasabalara kadar musallat olması Sultan Orhan Gazi'nin zoruna gitmiştir. Ayrıca Rum İmparatorluğu'nun İslamiyet'in düşmanlığını yapan Venedikler ile Cenevizler aleyhine ittifaka girişmesi Osmanlı saltanatında hoş karşılanmamıştır.

Rumeli'ye geçiş esnasında yaşananların hikâye edilmesi metni heyecanlı kılmaktadır. Metnin devamında Rumeli'ye geçiş emri alan Süleyman Paşa Karesi Beylerinden Aça Beyi, Hacı İlbeyi ve Gazi Fazıl ile müzakere edip, harp için söz ve destek aldığı anlatılmaktadır. Metinde Çimni ama asıl adı Çimpe olan kalenin sallar ile geçilip bir avuç asker ile (bazı rivayetlere göre 40–80 arası) gizlice alındığı yerdur. Bugün Namaztepe olarak da bilinmektedir. Burası 1354 yılında Gâzî Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye ilk ayak bastığında Allah'a şükran namazını kıldığı tepedir. Buranın adının Namaztepe oluşunun nedeni budur.¹⁶

Ayrıca bu bölümde Rumeli'nin fethinden sonra bazı kale ve hisarları da fethettikleri rivayet edilmektedir. Sultan Orhan'dan Sulatan fatih'e kadar ki dönemde bazı seferler ve muharebelerin olduğu ve hatta İstanbul'un bir defa kuşatılmış olduğu, Gelibolu'dan sefinelerin gönderildiği ancak kuşatmanın tekrar kaldırıldığı rivayet edilmektedir. Ve bir not düşülmüştür. Bu not: Devleti Aliye'nin bahren birinci muharebesinin Fatih Hazretlerinin haliç tersanesinden İstanbul surlarını sefinelerle dövmesi hadisesidir.

¹⁵ www.wikipediaorg.orhangazi, 03 Şubat 2013

¹⁶ Mecmua-yi Tevarih-i Osmani: Çimpe Kalesi, <http://ercaninal.blogspot.com/2013/03/cimpe-kalesi.html>, 06 Şubat .2013

Kâtip Çelebi'nin İstanbul'un fethi ile ilgili görüşlerine de yer verilmiştir.' *Kâtip Çelebi der ki; fatih evvela istanbulu karadan muhasara edip her nereyi sıkıştırmışsa da yalnız karadan muhasaranın ol kadar tesirini görmeyince bahren dahi hücumun lüzumunu anlayıp sefine inşasını balta oğlu Süleyman beyle istişare ederek Rumeli Hisarı ile mirgün arasındaki sefineler inşa ettirmiş ve İstanbul le galata ortasında zinciri gerili olmakla gemileri cerri eskal fenninde mahareti olan mühendislerle sürttürüp karadan haliççe tersaneye indirtmiş ve derinine kantarlık toplar koyup indirdiği danelerle hisarı döverek bu fethi azime nail olmuştur... '.*

İstanbul'un fethinden sonra kalabalık ve güçlü bir donanma ile seferler düzenlenmiştir. Amasra, Sinop Trabzon alınmıştır. Bir taraftan kara diğer taraftan deniz zaferleriyle mücadelelerden bahsedilmiştir. Hamza Bey komutasında Akdeniz'e bir donanma çıkarılmış, Midilli, Sakız ve Rodos adaları alınarak, beraberinde birçok ganimet de elde edilmiştir. *Akdeniz'den sonra Karadeniz'de dahi bil istiklal raddeye varmışlar.* Metinde bahsi geçen komutan ve kaptanıderyaların özellikle deniz üzerindeki hâkimiyetlerinden dem vuran yazar Mehmet Çaylak Tevfik'in bir tarihçi kadar olmasa da tahkikat usulüne göre bilgi verildiği göze çarpan bir hakikattir.

3.Bölüm: Lahika- Ek-

Bu bölümde Barbaros Hayrettin Paşa'nın ne hizmette bulunduğunu göstermek isteyen yazar, Paşa'yı övmekten de geri kalmamıştır. ' *Devletimizin şevketi bahriyesi hakkında buraya kadar yazdığım tahkikat tarihi yeden maksat ol vakitler korsanlıkta ak denizin sahibi zimamı ve bahriyyunun reisi ve imamı ve devlet aliyenin bir veziri Sami makamı olan sahibi tercüme hayrettin paşanın nail-i mesnet kaptanı olduğu tarihte devletimizin kuvve-i bahriyesini ne dereceyi azamette bulunduğunu göstermektir.*

Ayrıca Meşhur Barbaros Hayrettin Paşa'nın ömrü haytınca yapmış olduğu muharebelerin neticesinde elde ettiği galibiyetlilerinin sahip olduğu zekâ ve göstermiş olduğu yiğitlikten ileri geldiğine de değinmektedir. Yazar Çaylak Tevfik, Meşhur Kaptan-ı Derya Hayrettin Paşa'nın simasından sahip olduğu mizaca kadar taşıdığı o meşhur lakabından nail olduğu zaferlere kadar harika bir kimliğe ve övgüye layık olduğunu kabul ve beyan etmiştir. ' *Merhumun mevcut olan tasvirine nazar eden erbab-ı tahkik(araştırmacılar) simasından ve hele kaşlarının gözleri üzerine dökülmüşçesine peyda ettiği vaziyetten muttasıf(vasıf olunan) olduğu zekâ ve celadetin(yiğitlik) derecesini tayin ve ashab-ı bahs ve nazar ise müşarun ileyhin(ilgili*

kişi) vakayı-ı ömrü olan muharebatın(harpler) kâffesinde(bütün) nail olduğu galebe ve muzafferiyeti havarikten(harika) olmak üzere kabul eder itikadındayım. Mizaç ve harekâtı gibi sakal ve simasının rengi ateşin olduğundan(kırmızı sakal) manasını alan 'Barbaros' lakabı eşheri(meşhur) ünvanı celadet ve şanıdır.'

Osmanlı donanmasında göstermiş olduğu hizmetleri ve kahramanlıkları ile öne çıkan birçok reis ve kaptanıderyalar vardır. Barbaros Hayrettin Paşada şüphesiz bu isimler arasında tarihe ismini hakkıyla yazan ender şahsiyetlerdendir.

4.Bölüm: Mebadi-i Ahval Kapudan Derya Gazi Hayreddin Paşa Barbaros

Bu bölümde Barbaros Hayrettin Paşa'nın soyu hakkında bilgi verilmiştir. Kardeşleri ve denizcilik diğer tabirle korsancılığa başladıkları zaman ve geçirmiş olduğu esaret yıllarından bahsedilmektedir.

Barbaros Hayrettin '*Paşa'nın ismi Hıdır ve pederinin ismi Yakup'tur. Yakup Karesi vilayetinde Aça ovasından bir sipahi zade olup devletimizin şevketi bahriyesine dair olan makale-i sabıkamızda muharrer midilli fethinde gönüllü yazılıp orada kalmıştır. Hayrul halef olmak üzere dört oğlu olmuştur ki birinin ismi Oruç diğerlerinin İshak ve İlyas ve en namıdarı olan sahibi tercümeninki hıdır idi. Bunlardan İshak Midilli de temekkün etti fakat Oruç on beş yaşlarında olduğu halde Mısır ve Şam ve Trablus taraflarında ticaretle gezer ve Hıdır yani Hayrettin Siroz ve Selanik'e giderdi. Bu hal ile bir gün Hayrettin biraderi İlyas birlikte Trablus'a giderlerken Rodos şövalyesi önlerine çıkıp İlyas'ı şehit ve Hıdır'ı esir ve Rodos'ta der zincir etti. Hayrettin Paşa zindandan sonra korsanlıkta karar kıldığı ve Rodos'ta Frenk gemilerini esir alarak ganimetler topladığı ifade edilmiştir. Biraderi Oruç Reis ile bir araya gelerek korsanlıkta ittifak kurmuşlardır. Tunus'ta ganimet karşılığında geçici ikamet için bir mahalle talep etmişlerdir. Cenevizler, İspanyollar gibi birçok deniz ticareti ile uğraşan ve hırsızlık yapan korsan gemilerini alarak denizlerde nam salmışlardır. Bir seferinde sahile yakın bir kaleden atılan bir darbeden dolayı sol kolunu kaybetmiştir ve Oruç reis kaybettiği kolundan dolayı Tunus'ta emekliye ayrılmıştır.*

5.Bölüm: Meşahir-i Osmaniye Guzzayı Hayreddin Reis.

Bu bölümde ise Hayrettin Reis'in itibarının doruk noktasında olduğu ve sadece bahar mevsiminde değil kışında denizlere açıldığına değinilmektedir. Bir ay içerisinde üç bin yüz sekiz yüz esir ve yirmi pare gemi zapt ederek fevkalade bir

ganimete sahip olmuş ve esirleri ayırmış ve bu ganimeti İslam için taksim eylediği rivayet edilmektedir.

Yine bir seferinden bahsedilen bu bölümde gönüllü yedi pare gemiyle sahilde yağma yaparken arkasına düşen dört korsan gemisini türlü manevralarla ele geçirmiştir. Bu gemilerde sekiz bin top çuha yani kumaş çıkmıştır. Metnin eksik sayfalarından dolayı bu hikâyeyi tamamlayamıyoruz.

Hâsılı Kaptan'ı Derya Meşhur Barbaros Hayrettin Paşa Akdeniz'de ticaret yapan bütün gemilerin ve korsanların korkulu rüyası olmuştur.

2.2.6. Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han (1294)

Eserin orijinal nüshasını. Anakara İlahiyat, Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Bilkent Üniversitesi, Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu olmak üzere muhtelif yerlerde bulmak mümkündür. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümünde Bel_Osm_O.00674 numarasında kayıtlı olup, İstanbul Mihran Matbaasında basılmıştır. Kitap 82 sayfadan ibarettir. Orijinal dili Osmanlıcadır. Yalnız, birçok yerde eserin adı 'Nişan-ı İttihad-ı Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han' olarak geçmektedir. Ayrıca bu eser üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Eseri hazırlayanlar, İsmail Tosun Saral, Fahri Sezer, Emre Saral adlı araştırmacılar, Türk Macar Dostluk Derneği Yayını No: 7 'Çaylak Mehmet Tevfik' Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han adıyla ortaya koymuşlardır. Üzerinde çalışılmış eser olduğundan eserin içerik olarak genel itibarıyla değerlendirmek yeterli olacaktır.

Bu eser, Abdülhamid Han Devrinde Macaristan Anıları ismiyle Tür Macar dostluğunun bir nişanesi olarak hafızalarda yer tutmuş eserdir. Mehmet Tevfik'in, zamanında devlete başkaldıran Sırlar' a karşı verilen çetin mücadeleler sonucunda kazanılan Aleksinaç zaferini tebrik etmek için İstanbul'a gelen Macar Heyetinin ziyaretine mukabele eden bir heyetin anıları üzerinde yapılan Macar milleti ve karşılıklı bakış açıların tahlili üzerine yazdığı eserdir. Ömer Faruk Akün'ün verdiği bilgiye göre bu heyetin başkanlığını Sultan Ahmet Özbekler şeyhi Süleyman Efendi yapmıştır. İşte bu heyetin içinde bu eserin bir nevi varlık sebebi sayılabilecek Mehmet Tevfik vardır. Tevfik, bu heyette tek gazeteci olarak görev almış, yaklaşık bir aylık süren İstanbul-Macaristan seferini gidiş ve dönüş olmak üzere günlük halinde yazıya geçirmiş ve gezi dönüşünden sonra önce büyük bir kısmı 'Macaristan'a Seyahat' adıyla Tevfik Çaylak'ın adı geçmeksizin basılmıştır. Daha

sonra kitap şeklinde basılırken, 1849 Macar ihtilalinin mimarlarının Türkiye'ye sığınmalarından dolayı ortaya çıkan mülteciler sorununa binaen özlü bir tarihçeyle kendi notlarını da dâhil ederek, Türk Heyetinin seyahat esnasındaki hal ve durumlarını tercüme eden bir ek kısım ilave etmiştir. Eseri önemli kılan taraflarından biri de Macarların Türklere olan yakınlık ve muhabbetleri üzerinde önemle durulmuştur. Ve bir dönem Rus tehdidi altında kalan Macarların Türklere yaklaşmasının izlerinin görüldüğü ifade edilmektedir.¹⁷

Mehmet Tevfik, Macaristan'a seyahati esnasında kaydettiği her şeyi bir seyahatname niteliği taşımakla birlikte, aslı Türk olan bir millet hakkında bilgi vermesi de her iki millet arasında bir sıcak köprülerin kurulmasına vesile olmuştur. Ayrıca bu ziyaretle ilgili rahmetli Dr. Erödi Bela adlı araştırmacı o gün heyette yer alan ve bilhassa Mehmet Tevfik hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu kitap 2001 de hem Macarca hem de Türkçe yayınlanmıştır

**Maarif Nezareti Celile'nin ruhsatıyla
İstanbul'da Bab-ı Ali caddesinde 38 numaralı
(Mihran) matbaa'sında tab' olunmuştur.
Ramazan 194 (Eylül-Ekim 1877)**

Eser, bir mukaddime ile başlamıştır. Bu önsözde Fransa ihtilalinin etkisiyle krallıktan cumhuriyete doğru geçişin sancısı sadece Fransa ile sınırlı kalmayıp birçok krallığı etkilediği gibi Avusturya'ya bağlı bulunan Macaristan ve Lehistan'ın bir kısmı, Hırvatistan'ın tamamına sirayet ettiği ifade edilmiştir. Adı geçen esere göre, Macar Krallığı epeyce kadim ve husus en Macarlar cengâverlikle şöhet bulmuş bir millet olup daima serbest ve hürriyete alıştıklarından her nekdar sonraları Macaristan'ın zamime-i Memaliki Osamaniye (Osmanlı topraklarına eklenmiş) edilmiş ise de yine bunların hürriyet ve idare-i mahsusa-i milliyelerine halel getirilmeyip ne Avusturya'ya ne de Lehistan'a çiğnettirilmemiştir. Ancak ta Viyana kapılarına kadar gidebilen Macarlar 'ın, Avusturya ile olan mücadelelerinde Macarlara karşı Rusya'nın gönderdiği kırk bin kadar kan dökücü kazakların da eklenmesine rağmen yiğitlik göstermeler ve mücadele etmişlerdir. Ne var ki Macaristan ordusu komutanı olan General Georgei'nin Rusya'dan aldığı vaade karşı, otuz bin kadar askeriyle teslim oluşu anlatılmaktadır. Bu teslimiyetin Macaristan nezdindeki ittifak ve cemiyet ruhlarının bozguna uğratıldığı, bu milli ruha halel

¹⁷ Akün, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 48, İst. 1993, s. 244

getirildiği anlatılmıştır. O vakit Osmanlı İdaresi Abdülmecit Han'ın idaresindeymiş. Eflak ve Boğdan'da görev yapan Serdar-ı Ekrem Ömer paşa ve Fuat Paşa'nın bu teslim oluş sürecinin ve Macaristan halkının Osmanlı himayesine girmek niyetinde olduklarını bildirmişler. Bu istekleri sultan tarafında kabul edilmiş ve iltica etmelerine müsaade edilmiştir.

Yazar, asıl Macarları minnettar kılan hadiseyi bundan sonraki gelişmelere bağlamıştır. Rusya ve Avusturya bu ilticayı kabul etmeyip protesto etmişlerdir. Buna mukabil iltica eden Macarlar arsında üst düzey insanların olması, bu kişilerin Devleti-i Aliye'de önemli konumlara getirilmesi, her arzu ve isteklerinin yerine getirilmesi için verilen tembihatlar ve emirler bu memnuniyetin asıl sebebi olarak ifade edilmiştir. O dönem itibariyle Macarlara kucak açan Sultan Abdülmecid Han'dan övgüyle bahsetmiştir. Bu yardımseverlikten dolayı Macarların gözünde Sultan Abdülmecid Han'ın bir başka olduğu ve daima minnet ve şükranla anıldığı rivayet edilmektedir.¹⁸

Yazar Mehmet Tevfik, seyahate başlamadan önce heyetteki kişilerin kimler olduğunu ve onların biyografileri hakkında bazı bilgiler verme gereği duymuş ki bahsi geçen kişilerin kim olduğu tetkik edilebilsin. Eserde heyet katılanların toplu bir resim üzerinden sırayla kimler olduğu belirtilmiştir.

1.Reis.

Der saadette Özbekler Dergâhı Postnişini ve Buhara emirinin der saadet kapı kethüdası reşadetlü Şeyh Süleyman Hazretleridir. *Der saadet* İstanbul'un eski adlarından biridir. Bahsi geçen dergâh 1752'de Buharalı Nakşibendi dervişler tarafından Ahmet Yesevi geleneğinde Üsküdar, Sultan Tepe'de kurulan tekkedir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'ya asker ve cephane göndermede gizli bir üs olarak hizmet vermiştir. Şeyh Süleyman Efendi ise, aslen Buharalı olup, hac farzını icra etmek amacıyla önce Bağdat oradan Hicaz'a gitmiştir. Sonrasında İstanbul'a varıp bu dergâhta makam sahibi olmuştur. Devlet erkânında kabul görülen kanaat önderi kabul edilen hem şair hem de hatip olduğu rivayet edilmiştir.

2. Hoca Mehmet Efendi.

İlmiyle hayatını süsleyen fazilet sahibi bir hoca olan Mehmet Efendi, Bağdat doğumlu olup, zekâsından ötürü tez zamanda tahsilini tamamlamıştır. 1277 de İstanbul'da bil cümle kütüphanelerin tanzimine memur olmuş, Şeyhülislam Mola

¹⁸ Saral, 'Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han, s. 56–57

Bey zamanında yeni camii şerifte tedrisat işlerinde bulunmuştur. 1292 senesinde Macaristan heyetine iştirak etmiştir.

3. Abdülbaki Bey.

Mısırlı Sami Paşa olarak tanınan eski eğitim bakanı olan, o dönemin meclisinde memur olan Bulgaristan'da Tuna Nehri kıyısında bir şehir olan Vidin'de doğmuştur. İlim ve edep sahibi bir aileden gelmiştir. Mısır ve Arabistan ile Anadolu'nun bazı yerlerini gezmiş, Osmanlı hükümetinde Hariciye Nezaretinde memur çalışmıştır. Heyette bulunması Macarlar tarafından hoş görülen bir hal ve tavır içinde olması Osmanlılar tarafından övgüyle karşılanmıştır.

4. Hüsnü Bey.

Abdülhamid Han döneminde teşekkül eden meclis azalarından olup, Edirne'de doğmuştur. İlk olarak Edirne tahrirat kalemine memur olmuş, sonrasında ticaretle uğraşmıştır. Daha onara İstanbul'da oluşan Meclis-i Mebusan'a seçilmiş ve heyete katılmıştır. Gayretli, keskin fikirleri ve kavrayış gücüyle Macaristan tarafından düzenlenen ziyafet ve toplantıları güzelce idare ettiğinden bahsedilmiştir.

5. Mehmet Muhlis Efendi.

Mektebi Sultani Dâhiliye Müdürü olan Muhlis Efendi Kastamonu doğmuştur. Cerrahlığıyla ön plana çıkan Efendi, orduda çeşitli hizmetlerde bulunmuş ve bir takım madalyalar almış müdürlükten sonra Osmanlı Milleti tarafından giden heyete layık görülmüştür. Macaristan'da mihmandarlığıyla ön plana çıkmıştır.

6. Ahmet Fazıl Efendi.

Mektebi Sultanı hukuk hocalarından olan Ahmet Fazıl Efendi Antakya'da doğmuştur. Arapça, Farsça ve Türkî lisanlarını Meşhur Yahya Hoca'dan öğrenmiş, kadılık ve rüştiyelerde muallimlik yapmıştır. Mebus olarak heyete katıldığından bir seyahatname yazmıştır. Yumuşak huylu, zeki ve akil sahibi bir zat olduğu rivayet edilmektedir.

7. Raif Bey.

Heyetteki Hüsnü Bey'in oğlu olup, Edirne mebuslarından. Edirne'de mektubu kalemine memur olmuş, askerlik hizmetini bedeni bir sebepten dolayı ifa edememiştir. Askerliğini ifa edemediğinden İstanbul'a gelmiş ve babasıyla Macaristan gezisine katılmış, hamiyetli, gayretli gençlerden olduğu anlatılmaktadır.

8. Mehmet Şemseddin Bey.

Mektebi Sultani son sınıf öğrencilerin Çerkez olup, Çerkezistan da yani Kafkasya bölgesindedir. Önce Adapazarı'nda ikamet etmiş, sonra İstanbul'a taşınmıştır. İlim tahsil etmiş, gayretleriyle Mektebi Sultaniye ye girmiştir. Mebus olarak geziye katılmıştır. Ağırbaşlı nazik, seyahati günlük olarak tutmuştur.

9. Ragıp Murat Bey.

Eğriboz Hanedanından Murad Sarıca Bey'in oğlu olan Ragıp Bey, Yunanistan'ın Girit'ten sonraki büyük adası olan Eğriboz'da doğmuştur. Tahsilini Yunanistan'da başlayıp İstanbul'da tamamlamıştır. Sonrasında Mektebi Sultani'den diplomasını almıştır. Heyetin en gözde geçlerinden olmasının sebebi ziyafetlerde ve toplantılarda Fransızca yaptığı nutukların takdire şayan olması, hünerli, zeki, hamiyetli ve milliyetçi bir genç olmasına bağlanmaktadır.

10. Nuri Reşat Bey.

Ragıp Murad Bey'in yardımıyla Mektebi Sultaniye girip, diploma sahibi olan Nuri Bey, Belediye ve Millet Meclisi namına verilen ziyafetlerde yaptığı Fransızca nutuklarla Macarların dikkatini çekmiş, akıllı, nazik yirmili yaşlarda bir genç olduğu rivayet edilmiştir.

11. Ali Rıza Bey.

Mektebi Sultani talebelerinden olan Ali Bey, Trabzon Gümrük sandık emini Rüstem Bey'in oğludur. Zeki ve cesur olan ve askerliğe olan meykinden ötürü iyi bir zabıt olunacağına inanılmaktadır.

12. Ali Cevad Bey.

Cevad Bey de Mektebi Sultani' in son sınıf talebelerinden olup, Maliye kâtiplerinden merhum Muhyiddin Efendinin oğludur. Gayet zeki, ağırbaşlı nazım ve nesre kadir olan Cevad Bey okuduğu Türkçe nutuklar ile ön plana çıkmıştır.

13. Es'ad Bey.

Mektebi Sultani talebelerinden olup, Berlin sefiri Sadullah Bey'in akrabalarındandır. Heyetin dönüşünden sonra aldığı diplomayla Berlin ikinci ataşeliğine tayin olmuş, terbiyeli nazik bir zattır.

14. Mehmet Tevfik.

Bu çalışmanın yazılış sebebi olan Çaylak Mehmet Tevfik'tir. Çaylak Tevfik Macaristan gezisine geçmeden önce bir not düşmüştür. Hakikaten Mektebi Sultani

talebelerinin bu gezi esnasında yaptıkları hizmet ve hareketlerden dolayı kendileri teşekkürü hak etmişlerdir.

Macaristan'a Seyahat

Macaristan'a yapılan bu gezi sebebinin iadeyi itibar olduğuna değinen Tevfik, gezi boyunca hazırladığı notları, çektiği telgrafları hep uyku vaktinden kısarak yaptığını beyan etmiştir. Slavların en azgın zamanlarında Avrupa'nın her tarafında yaptıkları iftaralar karşısında Osmanlı'nın himayesini takdir eden kadirşinas Macarlar, heyete sundukları bir kılıç ile Osmanlıya olan teveccühlerini ortaya koymuşlardır.

Seyahatname

1293 senesi nisan ayının Cuma gününde İstanbul'dan hareket eden şimendifer Macaristan'a yol alırken heyetin durumu ve vaziyeti ile ilgili ilgili bilgileri telgraf şeklinde İstanbul'a haber veren Mehmet Tevfik'tir. Gezi boyunca pek çok yerde duran heyet birçok yeri ve durumu, halkın hailini mekân ve durumları inceleme fırsatı bulmuştur.

Heyetin Macaristan'a ulaşmasından sonra kalacakları yer ve hizmetlerinde bulunacak kişilerin itina ile hareket ettikleri heyet tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Heyet vardığı günün ertesinde yapılan gezide halkın gösterdiği teveccüh ve *Elin Sultan Abdülhamit, Elin Abdülkerim Paşa Elin Türk* sedalarıyla, çocuklar ve kadınların sevgi gösterileriyle bir şenlik havasına şahit olmuşlardır. Asker, polis ve memurların heyete salam durdukları, görevli kişilerden şehir hakkında epeyce bilgi sahibi olduklarından bahsetmiştir.

Devlet erkânı tarafından heyet namına düzenlenen ziyafetlerden tutunda gezi programlarına kadar, toplantılardan, söyleşilere kadar dolu dolu bir seyahat olduğuna bu seyahatten tarafların oldukça memnun olarak ayrıldığına değinmiştir. Bu seyahatin dönüşünde de bir takım yerler gezilmiş heyetin uğradığı her noktada karşılamalar, törenler ve ziyafetler düzenlenmiştir. En sonunda İstanbul'a döneceklerinin haberi gelince İstanbul milletinin hazırlık yapmaya başladıkları ifade edilmiştir. İstanbul'a dönen heyet, gezi boyunca gördükleri muhabbeti, izzet ve hürmeti anlatmadan evvel Ali Suavi Efendi gelenler için bir nutuk söylemiştir. Bunun ardından gelen heyetteki zatlardan kimi Fransızca kimi Türkçe nutuk ile karşılık vermiştir. Macarlardan görülen hürmeti ve hissedilen muhabbeti tarifte güçlük çeken heyet, orada hazır bulunan cemaati kalben etkilemiş ve

duygulandırmıştır. Ve bir hatıra olarak kayıtlara ve hafızalara geçen Macaristan gezisi, iki millet arasında kurulan dostluk köprüsünü sağlamlaştırma adına tarihe geçmiş ve kürsülere konu olmuştur. Bu hatıraları kayıt altına tutan ve yayımlayan dönemin Basiret Gazetesi yazarı Mehmet Tevfik'in gayreti takdire şayandır.

2.2.7. Asar-ı Perişan (1297 / 1879)

ASAR – I PERİŞAN ESER

Mehmet Tefik
İfade

Meclis i surede der sohbet zir u pale
Bizim erbab harbatta tertip olmaz

Müstecatı ebiyat ve gazaliyet ve manzum ve mensur hikayet ve negat ve fikirden ibaret olan iş bu mecmua ceza cuz i neşr olunacaktır. Mevcudetden başka desters olunacak bunu Asar ı Ali olunacağından ve mecmua zaten geçkul derzinden yazıldığından tertibe itina olunmadı. Ayları da cezaların tecelit için yalnız sahife numaraları sırasıyla yürütülecektir. Mecmuaya derc ufak üzere bu yolda eser gönderenlere bir nüsha takdim olunur. Meclis i muarifin ruhsatıyla vakit matbaasında tab olundu Sene 1297 Ramazan

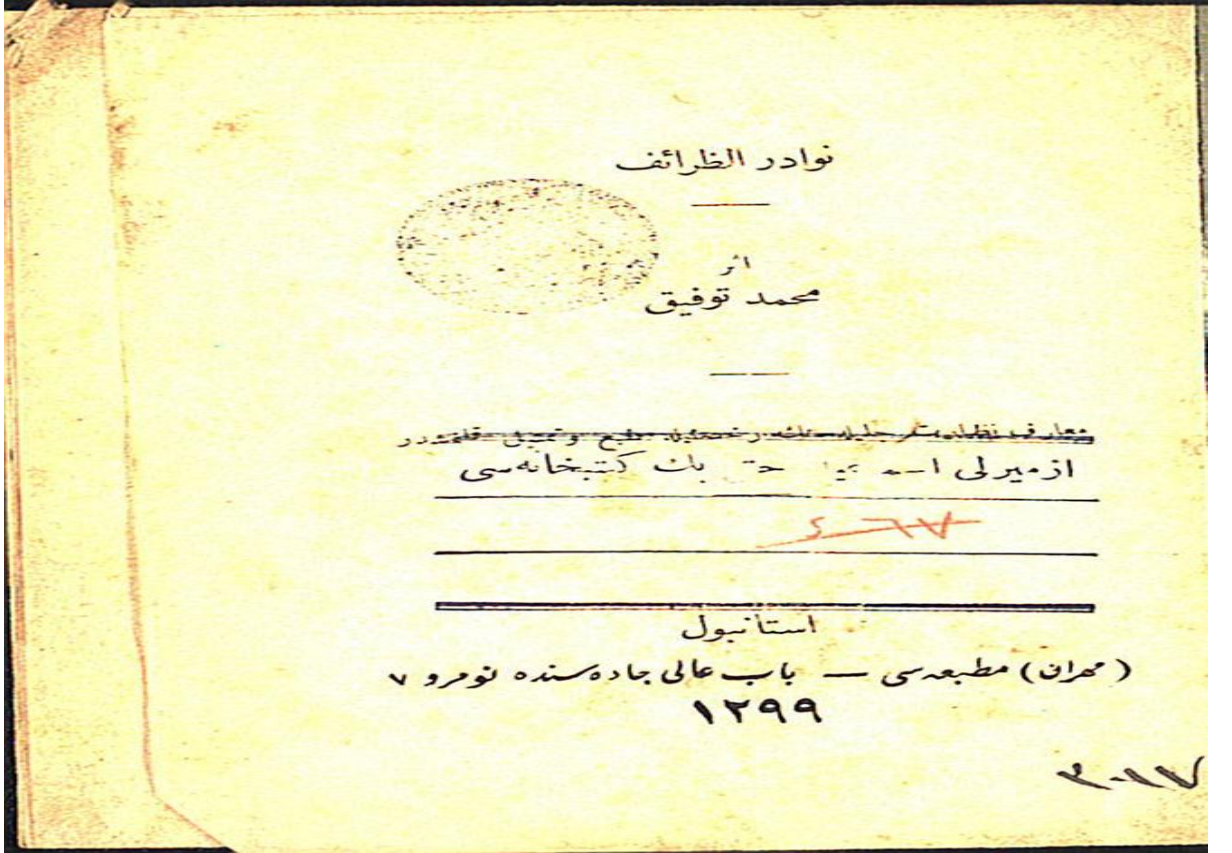
Öncelikle Asar-ı Perişan ismiyle başka eserlerinde var olduğu bilgisini ortaya koymak gerekmektedir. Yaptığımız araştırmalar ışığında Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü Seyfettin Özege Salonu'nda 0107134 Arşiv numarasıyla, 698/SÖ demirbaş numarasıyla kayıtlı Menemenlizade Mehmet Tahir Efendi'nin 1893 senesinde yazmış olduğu 32 sayfalık Arapça olarak yazıldığı ifade edilen ancak orijinal dili Osmanlıca olan bir eser göze çarpmaktadır. Ama Çaylak Tevfik'in hazırlamış olduğu Asar-ı Perişan adlı eser, yine Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonu'nda arşiv numarası 697/SÖ demirbaş numarası 0107133 olup, buradan temin edilmiştir. Yalnız eserin 1. ve 9. sayfalar da dâhil olmak üzere eksik olarak temin edilmiştir. Bu eksik sayfalar dışında 16. sayfaya kadar mevcut olan nüshalar incelendiğinde eserle ilgili eski ve yeni Türk Edebiyatı'ndan seçme metinler dergisi olarak 1881 de yayına hazırlanmış ancak 6 cüz olarak çıkarılabilmıştır. Saral'ın hazırlamış olduğu Mehmet Tevfik'e ait olan *Yadigâr-ı Macaristan Sulatan Abdülhamid Han* adlı eserde yer alan bilgiye göre, *Asar-ı Perişan* 'da tanınmış özel şahsiyetlerle ilgili fıkralar önemli bir yer tutmaktadır.¹⁹

Eserin eksik nüshalarından dolayı, tam anlamıyla ne anlatıldığı noktasında kayda değer bilgiler vermek pek mümkün görünmese de mevcut diğer nüshalara bakıldığında gazellerin ve fıkraların yer aldığı görülmektedir. Gazellerin kime ait olduğu tam olarak belli olmamakla birlikte Çaylak Tevfik'in şiirle de uğraştığı bilgisi üzerine ona da ait olma ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca şekil itibariyle beyitlerden oluşan ama tam anlamıyla kime ait olduğu görülemeyen şiirler vardır. Bunun yanında Nevai adının ana metnin 10. sayfasında yer alması akla, manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil bütün Türk Edebiyatının en önemli isimlerinden olan Ali Şir Nevayi'yi getirmektedir. Yine bu sayfada yer alan bir mısradaki '*Haceb Gülizar kelim kadim, Zebur anvan kelim kadim*' ifadesi akla Hacı Bektaşî Veli'ni Besmele'nin Şerhi/Tefsiri adlı eseri getirmektedir. Bu eserde yer alan bir kasidenin başında '*Gül-i gül-zâr-ı kelâm-ı kadîm Bismillâhirrahmânirrahîm Eyledim yâ Rab senin hamdinle buna ibtidâ Bilmeyince tâ senânı kimse bulmaz çün bekâ.*' şeklinde bir beyit yer almaktadır. Bu *kelam kadim* ifadesi Hacı Bektaşî Veli'yi çağrıştırdığından ve eser de yazılış gayesi itibariyle önemli şahsiyetlere ait fıkralar, gazeller ve hikâyelerden oluştuğu için H.

¹⁹ Saral, 'Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han, s. 56-57

Bektaşi Veli'ye ait olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu gazelin ardından hemen bir Bektaşi fıkrası anlatılmıştır. Ancak gazelin bittiği yerde bir sonlandırma işareti var ancak bir fıkraya geçildiğine dair bir başlık veya benzeri giriş ifadesi yoktur. Bu geçiş süreci, yani gazelden fıkraya geçerken ki süreç, bir metnin genel itibarıyla taşınması gereken -hem şekil hem içerik bakımından- hususiyetleri tam anlamıyla taşımadığına işaret etmektedir. Yani eserde konu bütünlüğü yoktur.

2.2.8. Nevadirü'z Zaraif (1299 / 1881)

Nevadir'üs Zaraif

Eser

Mehmet Tefik

İzmirli İsmail Hakkı Beg Kethüdası

İstanbul

(Mihran) matbaası – bab-1 âli caddesi numro 7

Nevadir'üs Zaraif, Mehmet Tevfik'in eserleri arasında anlamakta ve incelemekte beni en çok zorlayan eser olmuştur. Çünkü eserin adı bazı kaynaklarda '*Nevadiri Zurafa*'²⁰ olarak geçerken bazı eserlerde de '*Nevadir'ül / Nevadirü'z-Zarai / Zeraif*' olarak geçmiştir.²¹

Ömer Faruk Akün ve Emre Saral kaynaklarında bu eserden bahsederken Timur'dan başlayarak Türk ve özellikle Osmanlı hükümdarlarının kendi devirlerindeki şair ve âlimlerle münasebetlerini ele alan ve bu konudaki fıkraları toplayan bir eser olduğu ve ancak bir cüzünün çıkarılabildiğine değinmişlerdir. Esrin orijinaline ulaşmadım. Milli Kütüphanedeki kayda göre: (Nevadirü'z-zürefâ) mecmua-i min nevadirü'l-üdeba ve Âsari'z-zürefâ. Çaylak Mehmet Tevfik. 75 s. Sistem No: 000780794. Dewey No: T818. 21 15 Yer No: 06 Mil EHT A 1028. Mütercimi: Vesilaki adıyla şeklinde bir kayıt bulunmaktadır ve bu isim ile bazı kütüphanelerde daha kayıtlı olduğu gözükmektedir. Ancak edindiğim bazı şifahi bilgilere göre adı geçen eser bizim üzerinde çalıştığımız Çaylak Mehmet Tevfik değil, bir başka Mehmet Tevfik'tir. Bu eserin kime ait olduğuna dair araştırma yaparken, Doç. Dr. Fatma S. Kutlar Oğuz'un çalışma yapmakta olduğunu duymuştum. '*Nevadirü'z- Zara'if*' ismini taşıyan bir çalışmayı Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Doç. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz yapmıştır. Sayın Oğuz, '*Mehmet Tevfik'in Nevadirü'z- Zara'if'i*' adlı makalesi doğrudan çeviri üzerine olduğu için gerek Çaylak Mehmet Tevfik hakkında gerekse adı geçen eser hakkında bir takım bilgiler ve orijinal tespitler göze çarpmaktadır.

Adı geçen eserin Sayın Oğuz'dan edindiğim bilgiye göre Süleymaniye Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Klasik Türk edebiyatında ilk örneği XV. yüzyıla ait olan letâif-nâmeler, XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmış ve XIX. yüzyıl sonlarına kadar "letâif", "letâif-nâme" ya da farklı adlar verilen birçok mecmua düzenlenmiştir. Bunlardan biri, XIX. yüzyılın daha çok gazeteci kimliği ile tanınan, ancak eserleriyle Türk mizahına da önemli katkılarda bulunmuş yazarlarından Mehmed Tevfik'in kaleme aldığı *Nevâdirü'z-Zarâ'if*'ir. Sadece bir cüz halinde H.1299/M.1881-82'de yayımlanmış ve tamamlanmamış 32 sayfalık bu küçük risalenin adı görebildiğimiz kadarıyla letâifler hakkında bilgi veren kaynaklarda anılmadığına değinen Sayın Oğuz'un üzerinde çalıştığı bu risale haliyle bizim

²⁰ İbrahim Alaattin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedi gün Neşriyat, İstanbul, 1948, S.92-93

²¹ Akün, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 48, İst. 1993, s. 243

hareket noktamız olacaktır. Amacımız, bu makale üzerinden bir takım bilgiler ortaya koymaktır.

Sayın Oğuz'un verdiği bilgiye göre²²; bu eser Çaylak Tevfik'in bir araya getirdiği latifeler üzerine kurulmuştur. Bir önsözle başlamış ve eseri tek bölümden ibaret kılmıştır. Hz Muhammed ile Cebrail Aleyhiselam'ın zaman zaman suretine girdiği Hz. Dihye-i Kelbi arasında geçen bir latife ile başlayan Çaylak, Mehmed Tevfik'in meşhurlarımıza ait latifeleri toplamak amacıyla olduğu dikkate alınırsa *Nevâdirü'z-zarâ'if'in esas kısmının Ahmedî ile Timur arasında geçen latife ile başladığını söylemek mümkündür. Murâd-ı Evvel, Emir Süleyman, Çelebi Sultan Mehmed, Fatih, Bâyezîd-i Sâni ve Yavuz Sultan Selim asırlarına göre düzenlenen eserde her döneme ait latife yoktur. Zaman zaman beyit örnekleri de verilerek dönemin edebî ve sosyal durumuna ilişkin kısa değerlendirmelerin yapılması ise bu metni klasik latife mecmualarından ayırmaktadır.*²³ Önemli din ve devlet büyüklerinin latifeye verdiği önem üzerinde durmuştur. Bunlardan örnekler vererek yaşadıkları dönemler hakkında bir takım bilgiler ortaya koymuştur. Böylece *letaifname* özelliği gösteren bu eser insanları güldüren, düşündüren, eğlendiren sanat olarak kabul edilen mizah hakkında da bir kaynak teşkil edecektir. Adı geçen eser üzerine yazılmış makalede Çaylak Mehmet Tevfik'in letaifeler üzerine yazılmış birçok eserde adının geçmemesinin sebebinin eserlerinin genelde tamamlanamamış olmasından kaynaklanabileceğine de değinmiştir.

Eserin önsözünde 'Nevadirü'z- Zara'ifi' yazma sebebinin geçtiğini açıklayan Tevfik, her ülkede her asırda yetişmiş meşhur insanların hem ahlakını hem duruşunu, fikir ve düşüncelerini, sıradan insanlardan ayrılan huy ve özelliklerini ortaya koyarken hafızalarda kalabilmesi için işin mizahi boyutuyla birlikte sunulması ve bu konuda ortaya konulabilecek mizahi her ögeye kaynaklık edebilmesi niyetiyle yazdığını belirtmiştir. Bu tarz eserlerin içinde fıkra, latife vb mizahi her unsurun ortaya konulması Türk Edebiyatı'nda geç kalınmış bir meseledir. Bu duruma da dikkat çekmek istemiştir. Sohbet meclislerinde sadece divanlar tertip eden zihniyetin, latifelere, fıkralara, dini nazar itibariyle karşı çıkışların bir nevi önüne geçmek amacıyla seçkin ve meşhur insanlardan örnekler vererek bu türü meşru kılmak niyeti takdir edilmesi gereken bir husustur. Ki geçmiş itibariyle fıkralar, latifeler için ayıp, günah, yasak vb. caydırıcı söz ve tavırlar olduğu fikri hiç de az değildi. Bu konuda

²² F. .S. Kutlar Oğuz, 'Mehmet Tevfik'in Nevadirü'z- Zara'ifi', s. 217

²³ F. .S. Kutlar Oğuz, 'Mehmet Tevfik'in Nevadirü'z- Zara'ifi', s.218

atılan birçok adım -yazılan eserler, basan matbaalar, yazan yazarlar- bir şekilde sekteye uğramıştır. Ya sansür edilmiş, ya kapatılmış, ya da sürülmüştür. Yazar'ın eserini ortaya koyarken ilk olarak din büyüklerinin arasında geçen latifelerden bahsetmesi o dönem itibariyle keskin bir bakış sahibi ve ileri görüşlü olduğunu ortaya koymaktadır. Makale sahibi Sayın Oğuz, böyle bir tespitin Kortantamer'in yaptığını şöyle aktarmıştır: ‘...mizahın her türlüünü ve gülmeyi reddeden bir anlayış[in] İslam'ın en eski çağlarından günümüze kadar varlığını sürdür[mesinin]’ buna karşın mizahı reddetmeyenlerin onu meşru bir zemine oturtma çabalarının etkisi olmalıdır.’²⁴

İlk olarak Hz Muhammed'i çok seven onu görmemeye tahammül dahi edemeyen efendimizin cemaline âşık olduğundan, her gün huzuruna hediyelerle gelen bir sahabeden, Hz Dıhye bahsedilmiştir. Efendimizi hoş tutmak için latifeler anlatan Hz Dıhye Müslüman olmadan önce de hediyeler ile geldiği ancak hediyesinin kabul edilmediği, Müslüman olduktan sonra kabul edildiği İslami kaynaklarda geçmektedir.²⁵ Dostluğu, samimiyeti ve latifeleriyle hem Hz. Muhammedin hem de sahabelerin gönlünde taht kurmuş bir zattır.

Tevfik, daha sonra, *tarihin gördüğü en büyük askeri ve siyasi dehalardan biri olarak kabul edilen Timur'dan*, bahsetmiştir. Timur'un kan döken ve zalim olduğunu ancak âlimleri ve şairleri hürmet ile andığını da ifade etmektedir. Bazı örneklerde de desteklemiştir. Bu örnekler yapılan çeviriye göre: ‘*Timur ve Hâfız arasında geçer. Kan dökücü ve zalim olsa da Timur, âlimler ve şairleri ağırlamaktan, zariflerle (entelektüel) ülfetten çok hoşlanırmış. Bir gün Şîrâzda Hâce Hâfız huzuruna çağırarak “Vatan-ı melûfum olan Semerkand şehrini ki ancak oranı mamûriyyeti için bu kadar şehirler harâb ediyorum. Sen onu mahbûbuş bir hâline bahş ediyormuşsun.” diye azarlamış, Hâfız da “Kuluşuzu bu hâl-i zarûrete getiren o bahşişler değil mi?” demiş. Timur, bu cevabı beğenerek şaire birçok ihsanda bulunmuş.*

Bir başka örnek de ise cihanı titrettiği rivayet edilen *Timur ile Rûmda İskender-nâme nâzımı ve Hamza-nâme muharririnin birâderi Ahmedî ile bir gün Timur hammâma girer. Esnâ-yı ülfet ü sohbe hidmet eden câriye vü kölelere takdîr-i bahâ eylesini Ahmedî'ye söyler. Ahmedî her birine bir bahâ takdîr eder. Timur, “Ben kaç pâre ederim?” deyince “Seksen akçe kadar edersin.” der. Timur, “Yalnız*

²⁴ F. .S. Kutlar Oğuz, ‘Mehmet Tevfik’in Nevadirü’z- Zara’ifi’,

²⁵ Salik-i İrfan, Gülizar’ı Haccan Dergisi, 2008 Aralık sayısından alınmıştır.

belimdeki peştemâl seksen akçe eder. Bu nasıl bahâ takdîr eylemek?” diye Ahmedîye tarîz edince “Ben de peştemâle takdîr-i bahâ eyledim. Yoksa sen bir akçe etmezsin.” demiştir. Ahmedî'nin böyle bir cevap verebilmesinin sırrı, ancak onun mizahi tarafının ağır basmasından ve ona mukabil korkmadan cevap verebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Timur ile Ahmedî arasındaki geçen diyalogdan sonra I. Murat'tan bahsedilmiştir. *‘Devlet-i Osmâniyyede gerçi ahd-i saltanat-ı Murâd-ı Evvelde Türki bir Şâh-nâme yazılmış ise de kavâfi vü veznce şiir denemeyecek bir yolda olduğundan Sultân Bâyezîd-i Evvel’in imâmı Mevlid sâhibi Süleymân Dede ile Sultân Veled zemân-ı tegazzüle mebde-i add edilmiştir.* En eski Şehname'nin Türkçe çevirisi, belirsiz bir yazar tarafından 1450–51 yılları arasında, Sultan II. Murad'ın (salt. 1421–51) Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılmıştır. Bu şehname çevirisini ‘kavafi’ sözüyle ucuz, bayağı, özenilmeden yazılan, vezin yönünden şiir olarak kabul etmediğini belirten Tevfik, daha sonra Süleyman Çelebi ya da diğer adı ile Emir Süleyman'dan ki kendi devri kısa olduğundan bu şehzadeden de kısaca bahsetmiştir. Emir Süleyman döneminde yaşayan Germiyanlı olduğu rivayet edilen şair, âlim ve kadılık yapmış Ahmed-i Dai'nin, Emir Süleyman'a sunduğu *‘Ferah-name’*den bahsedilmiştir. Gerçi kaynaklar Emir Süleyman'a sunulan eserin *‘Çeng name’* olduğunu söylemektedirler. Daha doğrusu Ahmed-i Dai'nin eserleri arasında *Ferah-name* adlı bir eserden bahsedilmemiştir.²⁶ Ferahname, XIV. yüzyıl şairi Kemaloğlu'nun Süleyman Peygamber'in devleri cezalandırışı vak'ası etrafında gelişen olağanüstü maceraları hikâyeye eden mesnevisidir. Ayrıca Tunca Kortantamer, ‘Ahmedî Da-i ile İlgili Yeni Bilgiler’ adlı makalesinde Ahmedî Da-i eserlerinden olan Divanında Emir Süleyman'a, Mehmed Çelebi'ye, Musa Çelebi'ye II. Murad'a, Ali Paşa'ya ve Hamza Paşa gibi çok sayıda kişiler için yazılmış şiirler bulunduğuna değinmiştir. Belki de Ferah-name Ahmet Da-i'nin Divan'ı içinde bir başlık atında da yazıla gelmiştir.

Ardından *‘Çelebî Sultân Mehmed asrı hilâl-i şî'r ü inşâ derece derece terakkîye başlayıp Husrev ü Şîrîn nâzımı Şeyhî ve Hurşîd ü Cemşîd sâhibi Hümâmî ve Yazıcı-zâdeler takarrüb-i bezm-i şâhî ve manzûr-ı pâdişâhî olmuşlardı.’* Çelebi Mehmet'in şiirini belli safhalarla ilerlettiğini, Şehyhi'nin kaleme aldığı ünlü mesnevisi olan Hüsrev-ü Şirin'i ile Hurşîd ü Cemşîd sahibi olduğu söylenen!

²⁶ Kazım Köktekin, Ahmed-i Dai'nin Camasbnabe Tercümesi ve Dili, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 13, Erzurum 1999

Hümami' kaynaklara göre XV. yüzyılın divan şairlerinden olup, Ahmedî, Şeyhî gibi çağdaşı olan ünlü şairlerle çeşitli tartışmalara girdiği rivayet edilmektedir. Ancak Cemşid ü Hurşid ilk defa İran şairi Selmân-ı Saveci'nin kaleme alıp işlediği bir aşk mesnevidir. Ahmedî de bu mesneviyi genişleterek çevirisini yaptığı ifade edilmektedir. Yani Hümami'ye ait bir Hurşid ü Cemşid'den söz edilmemektedir. Tabii Web ortamındaki kaynaklara göre.²⁷

Fatih döneminden bahsederken *'Şu'arâya müşâhere tahsîs eden Fâtih'dir. Letâ'ife meyl ü ragbetleri ekser-i teravihte mezkûr ve vüzeradan nedim-i hâssı Ahmed Paşa ile olan vekâyi'i meşhurdur. 'Bir gün ricâl-i tarîkdan biri gelip kendilerine Biz mümin değil miyiz? Müminler karındaş değil midir? Çünkü mümin ve karındaşız, pederimizden kalan mirası paylaşalım.' dedikde çıkarıp bir filori verir ve 'Sakan kimseye söyleme öbür karındaşlarımız duyar ise hisseğe bu da düşmez.'* diyen Fatih'in Ahmed Paşa ile yaşamış olduğu hadiseler başka kaynaklarda da geçmiştir. Ahmet Paşa, II. Beyazîd döneminde yetişmiş, Fatih Sulatan Mehmed'in hem hocalığını hem vezirliğini yapmıştır. Saray entrikaları olduğu rivayet edilen bir mesele yüzünden azledilmiş ve sürülmüştür. Meşhur *Kerem* kasidesiyle kendini affettirdiği söylenen Ahmed Paşa, eliyle sakalını yolduğu için Fatih tarafından bu alışkanlığından vazgeçişin diye birkaç günlüğüne elleri bağlanmıştır. Elleri bağlıyken kendisine latifeli bir edayla *'Niçün hükûmetden istignâ ederseniz? Nereni hükûmetini ister isen söyle vereyim.'* der. Paşa, hemân yer öpüp *"Sakalıma icrâ-yı hükûmetimi emr ederseniz kuluñuzu yeni başdan çerâğ ü ihyâ buyurursunuz."* demiştir. Bu latifelerden sonra, şiir örneklerine de değinmek lazımdır.

'Bir gün hazret-i pâdişâh, monlâ ile musâhabet eder iken "İlde ne söz vardır?" buyururlar. Monlâ gâyet fırsat-bîn olmağla "Pâdişâhim geçende Nîl kenârında idim. Asker iskâ-yı mevâşî ederlerdi. İçlerinden biri bu türkîyi çağırdı deyip meşhûr kıtayı okur:

Kıta

[mefâîlün mefâîlün feûlün]

Nemüz kaldı bizüm mülk-i Arabda

Nice biz tururuz Şâm ü Halebde

Cihân halkı bütün îş ü tarabda Gidelüm biz dahi Rûm illerine

²⁷ <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/>, <http://tr.wikipedia.org/> ve <http://www.edebiyatca.com/>

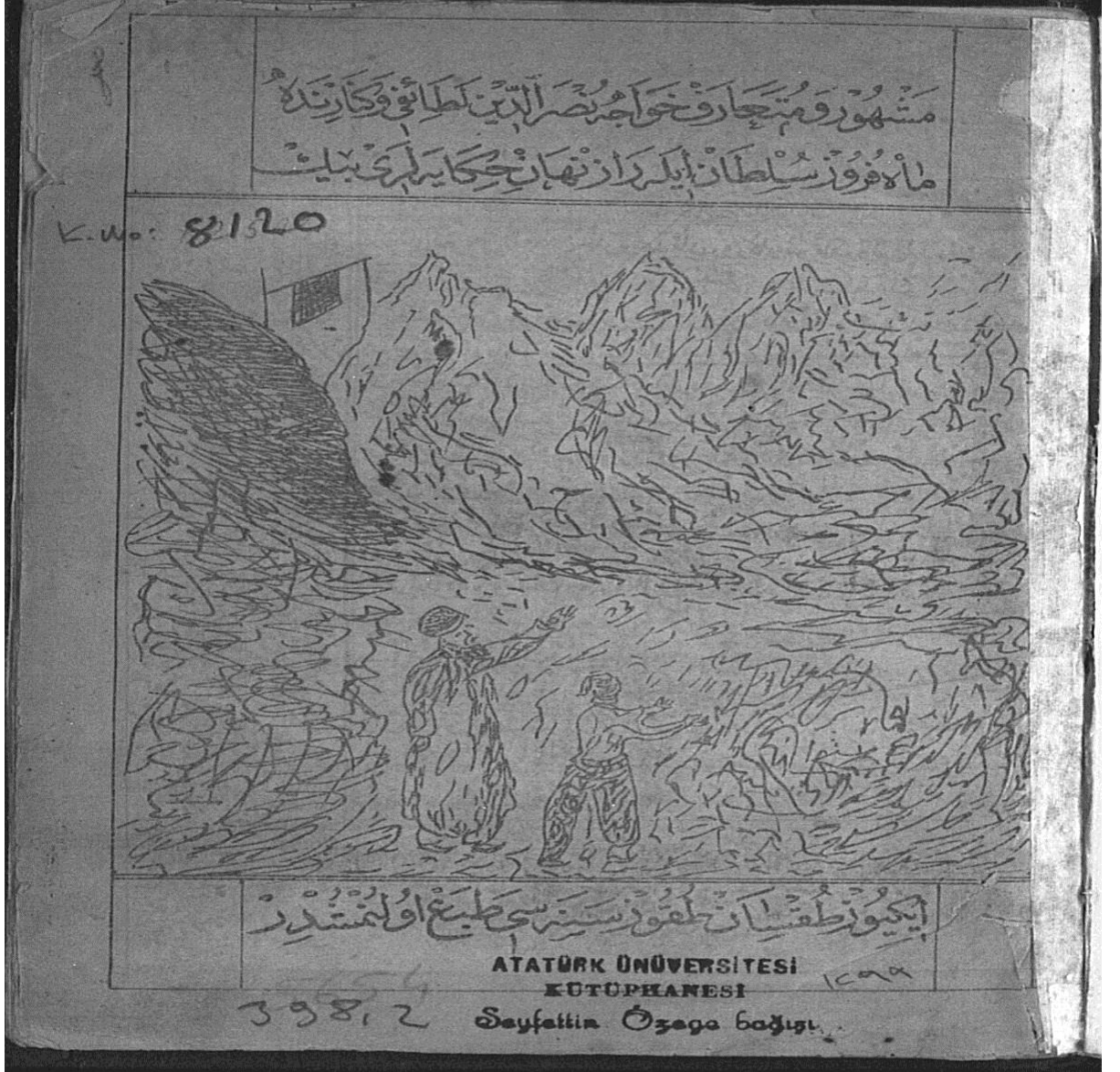
Hazret-i padişah be-gayet arif ü nükte-şinâs olmağla bulunduğu mevki ü hâle bundan istidlâl ve makarr-ı hilâfetlerine meyl-i muâvedetlerini izhâr ederler. Monlâ bu latifeden sonra kendisini toplayarak huzûr-ı pâdişâhîde dâimâ müteyakkız-kârâne bulunurmuş. Bir gün Hazret-i Hüdavendigâr ile esnâ-yı râhda hem-inân-ı musâhabet iken monlâyâ “Mevlânâ Lutfi sizim üstadınız imiş. İlm ü fazlı marûf iken katline sebep ne oldu?” buyurmalarıyla İbn Kemâl “Padişahım, merhum gayet latîf-tab [ü] nâdire-gû idi. Hasûd belâsına uğradı. Katline fetva verdiler. Hatta şuhluğû bir mertebede idi ki ihtirâ eylediği latîfeleri herkes vâki sanırdı.” deyince padişah tekrar “Siz niçün üstadınız gibi latîfe söylemezsiniz?” buyurdularında İbn Kemâl, “Ben nevbeti geçende savdım. Nevbet şimdi yoldaşım duâcınızıdır.” demiş ve pâdişâhıñ “Mısır’da okuduğun kıta ihtirâınız mı idi?” suali üzerine monlâ selâmlayıp avdet eylemiş ve şehriyârı kadr-dân ertesi gün monlâyâ beş yüz flori ihsan eylemişdir.’

Mevlana Lutfi, zamanının 'melikü'l-keîâm'ı (söz padişahı, şairlerin padişahı) olarak bilinmektedir. Dilinin uzun”, ilminin çok ve faziletinin yüksek olması akranı olan bazı ulemânın tepki ve hasedini üzerine çekmiştir. Onun mülhit ve zındık olduğu düşüncesi bazı âlimlerce muhakeme edilmesine sebep olmuş, Şeyhülislâm Efdalüddin'in (ö. 908/1503) aksine, Mevlânâ Hatibzâde (ö. 904/1498) onun öldürülmesine hükmetmiştir.²⁸

Bahsi geçen padişahlar, şairler devlet adamlarından, Hind Asya ve Acem saraylarındaki meşhurlara ait örneklerden sonra eserini özel adlar diziniyle bitirmiştir. Bu meşhur kişilerin ilimden sanattan, sözden kelamdan, latifeden fıkradan belli ölçü ve nizamda anlamları ve bunlara iştirak etmeleri bugüne kadar söylenmesi veya yazılması ağırdan alınmış mizahi geleneğin gün yüzüne ve hak ettiği değere kavuşmasında emeği inkâr edilemeyecekler arasında sayılması gereken Çaylak Mehmet Tevfik'i ön plana çıkarma noktasında atılmış adımlar arasında sayılmak ümidiyle...

²⁸ <http://www.darulhadis.com> adresi ve <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, Lutfi (Herat, 1366 - Herat, 1465) 1Nisan 2013

2.2.9. Letaif-i Nasreddin (1299 / 1881)

Meşhur ve mütaharef Hoca Nusaraddin Letaif-i ve kenarında Mahfuruz Sultan ile Raznihan hikâyeleri bin iki yüz toksan senesi tab olunmuşdur.

Bu eser, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfi Özegen salonundan temin edilmiştir. Eser, demirbaş kayıtlarında 8120 numarasıyla kayıtlı olup, dili Osmanlıca Türkçesi'dir. Eserin isminin 'Letaif'i Nasreddin' olması akla başka isimler ve başka ç.alışmalar getirmektedir. Gerçi Nasreddin Hoca ile ilgili ilk fıkra derlemeleri yapanlar içerisinde Çaylak Mehmet Tevfik'in adı geçmektedir. Hoca Nasreddin ile ilgili resimlerle anlatılan bu eserde resimlerin ifade ettiği fıkralar ve hikâyeler her bir bölümden oluşmaktadır.

Resim 1:

Akşehir hamamında çocukların yumurtlayub Hoca horoz gibi çırpındığın resmidir. Tatsız deyu atar. Hâsıl kelim cümlesin kesüb birazın yer bakısı üzerine işer. Be'dehu odun kesub bir zemandan sonra yine susayub suyu bulmayınca kesilen karpuzların başına urub şuna değmiş buna değmemiş diyerek cümlesin yemiş.(Latife)

Resim 2:

Hocanın mezaristanda köpek ile muharebesinin resmidir. Getürüb boynını ve ayaklarını kesüb bir yere çıkarır. İşte şimdi kuşa benzedib dimiş.(Latife)

Resim 3:

Hocanın mezaristanda katırları ürküddiğidir.

Resim 4:

Hoca Yahudi ile Mahkemeye giddiğidir.

Resim 5:

Hoca eşeğin sırtından semeri alub kendi arkasına kodığın resmidir.

Resim 6:

Hoca Timurleng padişahıyla yemek yediğın resmidir.

Resim 7:

Hocanın çıplak arebeye binüb Sivrihisara uryan gitdiğinin resmidir.

Ayrıca eserin kenarlarında da Hikâye Mahfiruz Sultan ile Raznihan adıyla bir hikâye ve beyitler yer almaktadır. Bu durum her ne kadar nüshalarda geçen sözcüklerin okunmasını zorlaştıran bir durum olsa da metinde geçen hikâyede ne anlatılmak istendiğine vakıf olunmuştur.

2.2.10. İstanbul'da Bir Sene (1299–1300 / 1881-1882)

Mehmet Tevfik'in bu eseri İletişim yayımları tarafından İstanbul Dizisi halinde baskısı İstanbul–1991 yılında Dizgisi Maraton Dizgi evi tarafından tertip edilmiş, kapak kısmı Ümit Kıvanç tarafından hazırlanmış ve iç ve cilt baskısı da Şefik Matbaa tarafından basılmıştır. Eserin 2. Baskısı da yine İstanbul–1995 yılında İletişim yayımları tarafından bu kez yayına hazırlayan tarih araştırmacısı ve Osmanlıca hocası Nuri Akbayar'dır.

Her iki baskı da 86 sayfadan ibarettir. Eserin orijinal dili Osmanlıca olup, eser günümüz Türkçesine göre yer yer sadeleştirilmiş ancak genel itibariyle eserin aslına dokunmadan sadece çevirisi yapılmıştır. Çaylak Tevfik, bu eserin içeriğinde ilk bakışta, önsöz niteliği taşıyan İstitratta(arasöz) yer verdiği bilgiye göre, İstanbul halkının bir yılını genellikle yaz ve kış olarak ikiye ayırmıştır. Bu cihette eserini iki cilt olarak düzenlemiş ve her parçanın bir ayın özelliğini anlatacağını ve altı ayın bir cilt olacağını ifade etmiştir. Ama ne yazık ki yalnızca Tandır başı, Helva Sohbeti, Kâğıthane, Ramazan Geceleri ve Meyhane-İstanbul Akşamcıları başlıklarını taşıyan beş kitabını yayımlayabilmiştir. İşte Tevfik bu yayımlayabildiği metinler İletişim yayımları tarafından bir kitapta toplanmıştır.

Çaylak Tevfik'in, az bilinen yönlerinden biri, sözlü halk kültürü ürünlerini yazıya aktarmadaki çalışmalarına verdiği önemdir. Hakkında az kişinin bildiği bir çalışması var ki o da '*İstanbul'da Bir Sene*' adlı eserdir. Bu eser İstanbul folkloru bakımından son derece dikkate değer bir çalışmadır. Ayrıca kitabın başında yer alan kısa mukaddimesinde tarif ve tasvir edildiği üzere, '*adat ve ahlak-ı kadime-i milliyemizin eğlence kısmına ait şeylerdir ki teceddüdü edvarı zaman ile mahvolup gittiğini görüyoruz*' sözleriyle okuyucuyu bilgilendirmiştir. Bu tabir onun konuya bir folklor derlemecisi gibi yaklaştığının delili olup ve eser yüzyıl geleneklerini yansıtması, halk yaşamına ışık tutması bakımından ayrıca önemlidir diyen Nuri AKBAYIR, eserin bu gözle okunması ve bu açıdan değerlendirilmesine ayrıca dikkat çekmiştir. Eseri aslına uygun ve anlatılanları bir folklor araştırmalarına kaynaklık eden araştırmalardan sayılabilecek şekilde değerlendirmek isabetli olacaktır. Çünkü *Halkbilimi/ Folklor* niteliği taşıyan bu amatör çalışma bu alanayönelik bir çalışma olduğundan önemli ve kıymetlidir. Adı geçen eser her ne kadar eksik kalmışsa da İstanbul hayatını yaz kış ayırıp her bir mevsimi aylar halinde incelenmek üzere tasarlandığından mantıklı ve sağlam temelli bir eser olarak görülmelidir.

İstanbul'da Bir Sene

Birinci Ay

Tandırbaşı

Muharriri: Mehmet Tevfik

Maarif Nezaret-i Celilesi'nin ruhsatıyla

İstanbul, Matbaa-i Aramyan, 1299

Çakmakçılar Yokuşu'nda Agobyhan Hanın'da Numro 13

Tandırbaşı:

1.Kış geceleri tandırbaşı

Bu bölümde Eyüp semtinde esnafların kullandıkları terazi, kantar endaze gibi ölçü aletlerinin ayarlarını kontrol eden dönemin adıyla *Terazicibaşı* olarak bilinen Süleyman Ağa adlı zatın beline bağlamış olduğu kantar ile esnafı kontrol eden bir zabitten bahsetmektedir. Bu zat hme ailesi hem de çevresi tarafından sağlığında ve vefatından sonra bile sevilen, rahmetle anılan biri olarak anlatılmaktadır. Konağında hanımı, kayınvalidesi ve onlara hizmet eden cariyeleri ile mesut bir hayat sürdürdükleri rivayet edilmektedir. Süleyman Ağa'nın vefatı hanımının yüreğinde unutulmayacak yaralar açmıştır. Metinde bu vefat Hadisesine mukabil bir atasözü zikredilmiştir. *'İnsan bu cihan-ı fanide hemcinsiyle o kadar ülfete müptela olmamalıdır, çünkü görüştüğü düşmanı ise ülfeti cana eza, muhibb-i sadığı ise müferakatı bela-ender-beladır.'* Yani; fani dünyada eşlerin veya karşılıklı muhabbet kuran sevgilileri ya da birbirine düşmanlık besleyen kişilerin birbirlerine olan bağlılıklarında da düşmanlıklarında da ölçülü olmalı zira düşmanlarsa hak helalliği olmadığından kişiye ıstırap olur; eş, dost veya sevgili ise bulunmaz bela olur. Bu bela maraza dönüşür anlamına gelmektedir. Yazar, bu ailenin hem aile içi hem de aile dışı, hısım, akraba ve komşuluk ilişkilerini, gündelik hayatlarını, anlatırken tandır başı, kocakarı olarak da bilinen mensur şekilde aktarılan halk hikâyelerinden bahsetmektedir.

Kanuni evvelin birinci gecesi:

Bu bölümden bahsederken şu ibare kullanılmıştır. *'Hasbe'l mevsim harem dairelerinde tandırbaşı âlemleri henüz germiye başlamış idi. Malum a! Kadınlar kış mevsiminin bürudetli ve karlı gecelerinde tandırın etrafına dizilip de hararet vücutlarına yayılarak bir kere çenelerine çekidüzen verdiler mi? Artık saçmanın bini bir pareye! Kadınların kış geceleri bir tandırın etrafında toplanıp, envayı çeşit*

yemişler ve içecekler eşliğinde oyunlar tertip edip eğlenceler düzenledikleri ve ihtiyar kadınların masallar, hikâyeler anlattıkları âlemlerdir.

Kanuni evvel denmesinin sebebi, Arapça ‘kânun’ ocak anlamına gelmektedir. Ocak ayından önceki ay yani aralık ayı. Eskilerin 21 Aralık–30 Ocak arasındaki 40 günlük şiddetli soğukların olduğu *erbain* olarak da bilinen bu dönemin kışın en şiddetli olduğu dönemdir. Süleyman Ağa’da bu kanuni evvele denk gelen havanın şiddetli şekilde bozduğu dışarıda kar kıyametin koptuğu günlerden bir gün, hanımlar tandırbaşında kahvelerini içtikten sonra bütün aile gecenin kasvetini izale için İncili Hanım’dan bir masal dinledikleri anlatılmıştır. Masal, ‘bir varmış bir yokmuş...’ ile başlarken masalın gidişatına göre alenin zaman zaman söz arasına girdiği, hayıflandığı, üzüldüğü, heyecanlandığı anlar, yazarın üçüncü kişi ağzından kaleme dökülmüştür.

İstanbul’da Bir Sene

İkinci Ay

Helva Sohbeti

Muharriri: Mehmet Tevfik Maarif Nezaret-i Celilesi’nin ruhsatiyle

İstanbul, Matbaa-i Aramyan, 1299

Çakmakçılar Yokuşu’nda Agobyan Hanın’da Numro 13

Hikâyenin ikinci cüzü olarak geçen bu bölümde *Helva Sohbetleri ve Mahalle Kahveleri* şehrin kış gecelerinin eski ve önemli eğlencelerinden olduğu rivayet edilmektedir. Bu eğlenceleri vasat insanlardan ziyade önemli cemiyet erbaplarının katıldığı eğlenceler olduğundan dem vurulmuştur. Hatta bu geleneğin Lale Devri’nin sadrazamlarından zevke ve eğlenceye düşkünlüğü ile nam salan Damat İbrahim Paşa döneminde hat safhaya çıktığı anlatılmaktadır. Bir nükte ile devam eden bu bölümde ‘NÜKTE: *Bu helvaya gaziler helvası niçin denir diye bir hâkime sual etmiştim. Bedahetinden kinaye olmak üzere ‘evet pek doğrudur, yiyen adam kurtulur ise gerçekten gazidir’ demiş. Onun için büyük cemiyetlerde gaziler helvası yerine hazmı daha hafif olan irmik helvası yaparlar.*’ helva sohbetlerinin nasıl ve nerede düzenlendiği üzerinde durulmuştur. *Bu cemiyet hangi gece ve kimin hanesinde tertip olunmuş ise ahali-i mahalle o gece yatsı namazından sonra mahalle kahvesinde içtima edip birer kahve içer sonra cumhur cemaat mahallî cemiyete giderler. Mahallenin ihtiyar ve muteber anı bir odaya ve gençleri diğer odaya ayrılıp envai*

oyunlar ve eğlencelerle vakit geçirirler. Böyle cemiyetlere davetli davetsiz mahallenin her sınıf ahalisi ve çoluğu, çocuğu kabul olunur. Hele çocuklar için böyle geceler bir büyük ganimettir. Ardından yüzük, leb oyunları, tura değirmen gibi oynanan oyunlara sadece çocukların değil de büyüklerin de iştirak ettiği görülmektedir. Mahalle kahvelerinde ise bugünkü gibi bir manzaradan bahsedilmemiştir. Bugünkü manzara ise: insanların genel itibariyle çay içip, geyik yaptığı ve iskambil tarzı oyunlar oynadığı yerlerdir. Ancak o dönem itibariyle mahalle kahveleri insanların muhabbet etikleri mekânlar olmanın yanında insanların hayata ve eğitime dair bir şeyler öğrendikleri hayat mektepleri olarak işlevlerini sürdürmüştür. Kahve sahiplerinin belli meslekleri olup, cerrahlık, tercümanlık, sünnetçilik gibi muhtelif işlerle uğraştıkları da görülmektedir. Buraya gelen insanlar sadece avam takımından olmayıp, ilim irfan sahibi, güngörmüş geçirmiş meslek erbaplarının da geldiği burada divanlar, gazeller, teşbihler anlatılmasından anlaşılmaktadır. Bu muhabbetler içinde latifeler, fıkralar ve hikâyelerde anlatılarak eğlenceye renk katıldığı da rivayetler arasındadır. Ayrıca Alman Halkbilimci Teador Menzel, Helva Sohbetleri adlı bölümü bir doktora çalışmasına konu edinmiştir. ‘*Mehmed Tewiq, Ein Jahr in Konstantinopel, Zweiter Mona: Helva Sohbeti*’²⁹

İstanbul’da Bir Sene

Üçüncü Ay

Kâğıthane

Muharriri: Mehmet Tevfik Maarif Nezaret-i Celilesi’nin ruhsatiyle

İstanbul, Matbaa-i Aramyan, 1299

Çakmakçılar Yokuşu’nda Agobyan Hanın’da Numro 13

Kâğıthane, bahar eğlenceleri olarak da anılmaktadır. Bu bölüme bir şiirle renk katan yazar, bahar ayını zamanın en hüsnü anı olarak nitelendirmiştir. Bu aylar bereketlidir, erirken karlar, yağarken yağmur, her şey yeniden canlanır, canlanırken kışın kasveti henüz geçmediğinden yorgundur insanlar. Yazar Cevdet Paşadan yaptığı rivayete göre, o zamanki dönemde eğlencelerde laleazar tertibi eğlencenin gereklerindenmiş.³⁰ Lale bahçelerinin içine salıverilen kaplumbağaların üzerine ışıklı

²⁹ Akün, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 48, İstanbul 1993, s. 243

³⁰ Nuri Akbayar, İstanbul’da Bir Sene, Mehmet Tevfik, İletişim yayınları, İstanbul Dizisi s.83

şemalar dikilirmiş, kaplumbağalar yürüdükçe yanan ışıklar ortalığı ışıklandırdığından seyredenlerin zevkli temaşası olurmuş.

Esere göre Kâğıthane, dönemin eğlence merkezlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bu mesire alanlarında var olan kahvehaneler sundukları kahvelerle meşhurlarmış. Bu yerler halkın rağbet gösterdikleri, hanımların dahi uğrak yerlerindenmiş. Kâğıthane’de en zevkli âlem çağlayanların mehtabı olduğu söylenmiştir. Kâğıthane’ye araba ile kayık ile ve hatta yaya bile gidilebildiği, giderken önce Eyüp’ten nevalelerin tedarik edildiği, sonra Kâğıthane’ye gidildiği, buradan dönüşte ise akşam cümbüşünün envaı çeşidine rastlandığına değinilmiştir. Evvelde seyir yerlerinde gezen çalgıcıların cümbüşler düzenledikleri vakit dışında kemanlarını, çalgılarını, giydikleri cübbe içine sakladıkları da işin edep boyutundan olarak anılmıştır.

Ayrıca avdet yani eğlence dönüşü akşamüzeri saat on sıralarında başlar, on bir buçuğa kadar sürermiş. Kayık avdeti en çok tercih edilen yoldanmış. Bu geri dönüş kayıkların çokluğuyla ayrı bir temaşaya sebep olurmuş. Kayığın son durağı Eyüp semtidir. Herkes gideceği yer oradan ayrılırmış. Kâğıthane avdetini görmek için Kâğıthane’ye gidemeyen civar ahalisinden bazı kadınlar Fener ve Ayak kapısı iskelesi meydanına inerler. Orada müctemian oturup avdet eden kadınları seyredeler. Lisanı avamda buralara bitli Kâğıthane denir.³¹

Eserin Kâğıthane bölümünde bir de hikâye anlatılmıştır. Bütün familyası tüccarlıkla uğraşan Erzurumlu Derviş Efendi ve ailesi üzerine anlatılmış bir hikâyedir.

İstanbul’da Bir Sene

Dördüncü Ay

İstanbul Akşamları

Muharriri: Mehmet Tevfik, Sahibi Kitapçı Arakel

Maarif Nezaret-i Celilesi’nin ruhsatiyle

İstanbul, 1299 Babıâli civarında Ebussuut Caddesi’nde 72 numrolu

Mahmut Bey’in matbaasında basılmıştır.

³¹ Akbayar, İstanbul’da Bir Sene, Mehmet Tevfik, s.83

Yevm-i şekk niyetine şire sıkarken yaran
 Sıkboğaz etti gelüp şahne-i şehri ramazan
 Kadehi düştü siyehkare-i sahba-nuşun
 Sanma kandil uçurur kayyim-i seyyare-feşan

Sabit

Yevmi şekk şabanın otuzuncu günü demek, birde sıkboğaz eyledi derken birden bire bastı, esir aldı anlamında kullanılmıştır. Sabit, bu uçurtma kandilini ramazanın ilanı ile beraber siyahkare-i sabha-nuşun elinden düşen rakı kadehine teşbih etmiştir. Varsın humhane-i hayelde bu da bulunsun, demektedir. Bu eserin girişinde de şiirle başlanmıştır. Ramazan ayından bilhassa bahsedilmiştir. Bu ayın eğlenceleri de bir başkadır. Ramazanı Şerifin ilk gecesinde açığa çıkan ilk işaretlerden olan kandil uçurtması olup sadece cami minarelerine mahsus olmayıp, çocukların teravihten sonra bir iki saat kurdukları eğlencelerdendir. Uçurtma için ip, makara bir de kutulu kandil gerektiğine, ipin ucu evde ise pencereye; minarede ise şerefeye bağlanırmış. Diğer ucu bir yere rapt olunduktan sonra ipe bağlı makara başka bir ipin yardımıyla bir aşağı bir yukarı çekilir indirilirmiş. Minareye bağlanan ip çok uzun olduğundan kandil kutusuna makamı Hüdaya hediye niyetiyle bir şeyler sunarlarmış. Bu gecelere renk katan bir başka husus da camilerdeki mahyalar olduğundan, bu mahyaları seyretmenin zevkinden bahsedilmiştir. Kadir gecesine has minareler baştan aşağı kandil ile donatılmış. Ramazan gecelerinin en lüzumlu ihtiyaçlarından olan fenerler ile oynanan oyunların bu gecelere ayrı bir heyecan kattığından bahseden yazar, çocukların pusuya yatarak elinde fener ile yürüyen birini gördüklerinde düzenledikleri tezgâh ile çalınan fenerin hem gülünç hem de eğlenceli bir oyun olarak hafızalarda yer etmektedir.

İstanbul'da Bir Sene

Beşinci Ay

Meyhane yahut İstanbul Akşamcılarını

Muharriri: Mehmet Tevfik, Maarif Nezaret-i Celilesi'nin ruhsatiyle

İstanbul, Mahmut Bey'in Matbaası, 1300

Babiâli civarında Ebussuut Caddesi'nde numro 72

Beyit

Huccetle senindir biliriz savma zahid
Fermanı şah-ı aşk ile meyhane bizimdir.

Şeyh Galib

‘Şehidi Said Sultan Selimi Salis asrında Galata Mevlevi dergâhı şerifi postnişini Şeyh Galip merhumun levha-i kitaba nakşettiğimiz ‘Sakiname’ sindeki hitap ettiği saki ne o bildiğimiz saki ve istediği şarap bizim anladığımız şarap ne de o meyhane bizim bildiğimiz meyhanedir’ Sakinameyi zıb-i levha-i kitab etmekten maksad ancak erbab-ı mütealayı teşvik ve tehziz etmektir. Burada ahvalinden bahsedilen meyhaneler esamisi zirde beyan olunanlardandır. Mevlevi dergâhının şeyhlerinden olan Şeyh Galib’in bu beyti tasavvufta vahdet-i vücud meselesine ayna tutmaktadır. Klâsik Türk şiirinin temel taşlarından birisi, İslam mistisizmi olarak da tanımlanabilecek olan tasavvuf düşüncesidir. Bu bağlamda insan ve insanın varlık âlemindeki serüveni ele alınırken de tasavvuf ve Vahdet-i Vücûd inancı belirleyici bir role sahiptir. Klâsik şiirin son ve aynı zamanda zirve noktası olarak kabul edilen Şeyh Gâlib’in şiirinde, insanın benliğini dönüştürme süreci şiir sanatının sunduğu imkânlar çerçevesinde şairin sanatçı kişiliği ile postnişinlik makamına kadar yükselmiş bir tarikat erbabı olmasının ortaya koyduğu mistik kişiliğinin mükemmel uyumuyla ele alınmıştır.³²

Bu bölüme meyhanelere farklı anlam ve mana yükleyen dergâh ehillerinden örnekle başlayan yazar bir bakıma içki ve meyhaneyi helal kılmasa da haramda ilan etmemiştir. İstanbul’un eski ve meşhur meyhanelerini hem yer olarak hem de ismen anlatmıştır. Bu meyhaneleri tarif ederken aldıkları isimlerin ve meyhaneleri işletenden tutunda müşteri tiplerine kadar tahlil ve gözlem yapan yazar, mekânın sahip olduğu özellikleri de aktarmıştır.

İstanbul’un Eski ve Gedikli Meyhaneleri:

Galata, Beyoğlu Hasköy, Kadıköy, Üsküdar Kuzguncuk, Boğaziçi’nin daha sair mahallelerinde bulunan ve isimleri tahkik edilemeyen meyhanelerdir. Bu meyhaneler gedikli olup her biri bir ustanın idaresindedir ki bunlara ‘meyhaneci ustası’ tabir olunur. Bu gedikli ve kebir meyhanelerden başka ‘koltuk’ tabir olunur birçok meykedeler ve ayaklı meyhaneler de vardır. Bu ayaklı meyhanelerin bir ustası olup, bu ustada sermaye olarak bir kıyye(okka-1282gr) arak ve ufacık bir de bardak!

³² Fethah Kuzu, Şeyh Galib’in Şiirlerinde İnsanın Dönüşüm Süreci, www.turkishstudies.net/Makaleler. 30 Mart. 2013

İstanbul'da eskiden meyhanelere gitmek iki şeyle olur: Bıçağa güvenmeli, bıyıkları omuzuna kadar burmalı. Öyle zamanımızda olduğu gibi on dört yaşlarında çocukların meyhanelerde görünmeleri! Ne münasebet! Yirmi beş yaşında bir adam değil meyhaneye girmek Tavuk Pazarı'ndan pek güç geçerdi. Genç esnaf kalfaları ve yirmili yaşlarda bulunanlardan henüz rakıya heves edenler olsa da kemal-i ihtirazla bu ayaklı meyhanelere devam ederlerdi.

Meyhanelere gidebilmek için bir takım şartlara haiz olmanın gerekliliğine dem vuran yazar, bıçağın ve bıyığın erlik olarak yansıtıldığı dönemleri hatıra getirmektedir. Bugün böyle bir durum yoktur ancak yaş itibariyle reşit olan her genç meyhane kapsından rahatlıkla girebilmektedir; ancak içen biri ise.

Bu ayaklı meyhaneler, ale'l ekser Ermeni milletinden idi. Bu adamın başında bir şerbetiye, arkasında uzun bir cübbe, omuzunda ayaklı meyhane olduğuna işaret olmak üzere bir peştamal, cübbenin iç cebinde bir kadeh. Rakı ise belindeki bağırsak içinde üç dört kat uzunluğundaki bir kuşakta. Bu bağırsak ayaklı meyhanenin belinde kuşakvari sarılı olup, sebzevatçı dükkânların önünde dolaşırlardı. Uzaktan müşterilerini gördüler mi! Hemen dükkâna girer, müşteri de arkasından girerdi. Burada bahsedilen seyyar ayaklı meyhaneciler toplum kurallarını alenen bozmadan ve dikkat çekmeden muhtemelen meyhaneye gidemeyen genç müşterilerin ve akşam meyhaneye gidecek vakti olmayan insanların ilgi odağı olan bozacı tipindeki sakilerdir. Asıl İstanbul akşamcıları başka, genel de aile sahibi olmayan, sanatı vakti hali buna müsait olan bu tip esnaftırlar.

Ayaklı meyhane ortalığı kolaçan ettikten sonra cebinden kadehi çıkarıp göbeği üzerine getirilmiş olan bağırsağın musluğunu açarak kadehe ısınmış ve rengi sapsarı kesilmiş rakıyı boşaltır, müşteri de aldığı gibi yutar. Buradan hem ayaklı meyhanenin hem de müşterisinin kim olduğu anlaşılmuştur, sanırım.

İstanbul'da Bir Sene adlı eserde bahsi geçen konu ve hikâyeleri başlıklar halinde özetlerken, kaybolmakta olan İstanbul hayatıyla ilgili adetleri zengin bir malzemeyle tespit etmesi bir folklorcu ve etnograf sadakatiyle işlemedeki mahareti, bu eserin onun en kalıcı çalışmaları arasındaki yerini tayin etmiştir.

2.2.11. Bu Âdem (1299–1301 / 1880-1881)

Bu Âdem

– Muharriri –

Mehmed Tefik

6 ıncı cüzi

Bahar cüzi

2 guruşdur

Maarif nezareti celilesinin ruhsatıyla tab olunmuşdur

İstanbul (Mahmud) Bey matbaası – Bab-ı Ali civarında

Ebu'l suud caddesinde numro 17

Çaylak Tefik'in Bu Adam adlı eserinin orijinal nüshalarından Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde farklı sayfalarda ve farklı demirbaş

numaralarına kayıtlı üç ayrı nüsha bulunmaktadır. İlk nüsha, DTC012511 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup eseri neşr ve tasnif eden N K Dimitriev'dir. Eser 1928 basımlı olup, 71 sayfan ibarettir eserin sonunda Osmanlı-Rusça bir lügat bulunmaktadır. Diğer nüsha DTC083436 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup, İstanbul,1352 yılı ve 190 sayfadan ibarettir. Üçüncü nüsha DTC120908 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1302 yılı 195 sayfadan ibarettir. Büyük bir ihtimalle kütüphanede bulunun bu farklı demirbaş numarasıyla kayıtlı ve farklı sayfalarda olan nüshaların içeriği aynıdır, sadece sayfaları eksiktir. Çünkü Atatürk üniversitesi Kütüphanesi Seyfi Özege Salonunda 0108285 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüshasında da sayfalar eksik temin edilmiştir.

Bu eserin bir başka nüshası da Milli Kütüphane 'de bulunmaktadır. Çevirisini eserin künyesi, Bu adam / Mehmed Tevfik. Sistem No: 000992691 Dewey No: 817.42 20 Yes No: EHT 1948 A 1000. Demirbaş No: 001026 İstanbul : [yayl.y.], 1299 [1883] 190 sayfadır. Eserde 226 adet irili ufaklı fıkra bulunmaktadır. Her fıkranın başında *Bu Adam* ibaresi ve kaçınıcı fıkra olduğuna dair bir numara vardır. Kitabın en sonunda '*bir Bab-ı Ali caddesinde Aragil efendinin 46 numaralı kitabhanesinde her nevi kitab ve risailden made hususi olarak ziyade muharri tiyatrosu ve risaleleri feruhat olunmaktadır.*' şeklinde bir not vardır. Bu bilginin akabinde tiyatrosu eserlerinin ve risalelerin isimleri verilmiştir. Ayrıca ilgi çekici bir not daha düşünülmüştür. '*Derdest tab olunan tiyatrosu risaleleri mağdur kalıb. Venedik taciri*' acaba burada Venedikli bir tacirin kastettiği bir mana mı var? Yani basımı yapılan tiyatrosu eserlerinin yayınlandığı için karşılaştıkları sorunlardan dolayı yaşanan bir mağduriyetten mi bahsedilmiş yoksa eserin devamı var da biz mi temin edemedik. Mağduriyetin olması doğaldır çünkü 1299 hicri/ 1883 Miladi yılı II. Abdülhamit dönemine denk gelmektedir. Ki Türk karikatürüne girmiş ve üzerinde ısrarla durulmuş Osmanlı padişahlarından biri Abdülhamit'tir. Otuz üç yıl gibi uzun bir süre tahtta kalmayı başaran Abdülhamit, karikatür ve mizahtan hiç hoşlanmamış ve bu türü ortaya koyanlarla bir şekilde karşı karşıya gelmiştir. Bir devleti ayakta tutmak için -hem de uzunca bir süre- değişmeye ve gelişmeye açık her olgu, yaklaşım ve hareketi kontrol altında tutabilmek ve yön verebilmek için eleştiriye kapalı olduğu rivayet edilen bir padişah olduğu kaynaklarda geçmektedir. Tazminat Dönemi'nin son iki yılında basını ve özellikle de mizah basınına büyük bir baskı

altında tutmuştur. Osmanlı Rus Savaşı'nı bahane ederek başlattığı İstibdat döneminde mizah ve karikatür yayıncılığına izin vermemiştir.³³

Çaylak Tefrik'in, bu eseri tamamen derleme şeklinde bir çalışmadır. Eserde fıkra geleneği ile ilgili her hangi bir tahlil, bir tespit veya unsur yoktur. Bu eserdeki fıkralar üzerinde bir inceleme yapmadan önce Türk edebiyatında fıkra geleneği hakkında bilgi vermek eseri incelememiz noktasında yardımcı olacaktır.

İnsanları bazen güldürmek ve eğlendirmek; bazen de düşündürmek ve ders vermek amacıyla anlatılan, genellikle gerçek olaylara dayanan, kısa nesir şeklindeki halk anlatmalarımızı fıkra diye tanımlanmıştır.³⁴ İnsanların günlük hayatlarında fıkranın yeri ve önemi pek çok kez araştırmalara konu olmuştur. Fıkra geleneğini bir tarihe dayandırmak veya bu geleneğe bir milat koymak doğru değildir; ancak bu türün edebiyat alanında yer aldığı, bilimsel anlamda inceleme ve araştırmalara konu olduğu dönem hakkında bilgi vermek mümkündür. Türkiye'de bu konuda belli insanlar ön plana çıkmıştır. *Fıkranın ayrı bir tür olarak üzerinde bilimsel çalışmaların yoğunlaşması 1950'li yıllardan sonraya rastlar. Bu dönemden günümüze kadar özellikle üniversitelerde yoğunlaşan çalışmalarda fıkralar üzerinde birçok araştırmacı ve bilim adamı çalışmıştır. Pertev Naili Boratav, Şükrü Elçin, Şükrü Kurgan, Dursun Yıldırım, vb. bilim adamı ve araştırmacı zincirinin bir halkası da Saim Sakaoğlu'dur.*³⁵

Sözlü kültürün vazgeçilmez ögesi olan fıkraların, insanları bir arada tutan, güldüren eğlendiren ve bunun yanında insanlara çeşitli dersler, nasihatler veren, bazen alay, bazen zıtlıklar içeren ironi bir yapısı vardır. Sosyal hayatın çeşitli hadiseleri karşısında duyan düşünen gören ve öğrenen geniş hayat tecrübesine sahip, zeki bir milletin halkı arasında bu hayat hadiselerini mizaha almak suretiyle meydana gelmiş, geniş ve şifahi bir *Fıkra Edebiyatı* olması çok tabiidir. Türk edebiyatında fıkra ile ilgili ilk bilgilere Divani Lügat-it Türk adlı eserde rastlanmaktadır. Kaşgarlı Mahmut 'küğ' ve 'külüt' sözcüklerini halk arasında ortaya çıkıp insanları güldüren şey; halk arasında gülünç nesne biçiminde tanımlamaktadır. Fıkra sözcüğüne karşılık Kırım Kazan, Türkmenistan, Özbekistan ve Uygurlar 'latife' sözcüğünü kullanmaktadır. Ayrıca Kazaklarda ertegi, anız ve Türkmenlerde yomak, değişme, şorta söz gibi terimlere de rastlanmaktadır. İslamiyet sürecindeki Türk edebiyatında

³³ Turgut Çeviker, Burun- Abdülhamit Karikatürleri Antolojisi, www.İlknokta.com.tr, 21.Mart.2013

³⁴ Sinan Gönen, Saim Sakaoğlu'nun Fıkra ile ilgili Çalışmalarının Bibliyografisi, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr. 22.Mart 2013

³⁵ Gönen, Saim Sakaoğlu'nun Fıkra ile ilgili Çalışmalarının Bibliyografisi.

tasavvuf yolunda eserlerde kimi düşünceleri açıklamak amacıyla ‘*hikâye, kıssa*’ başlığı altında fıkralara başvurulmuştur. Ancak bunlar öğretici yanı ağır basan küçük anlatılardır.³⁶

Güldürücü nitelik taşıyan fıkralar için kullanılan Latife terimi XVI. yüzyıldan sonra yaygınlık kazanmıştır. Bunların toplandığı eserlere Letaif Mecmuaları veya Letaifname denilmiştir. Fıkraların yazıya geçirilmesi XIX. yüzyıldan itibaren hızlanmıştır.

Daha çok sözlü edebiyatın ürünü olan fıkralar, kısa, yoğun, bir anlatım tekniğine dayanmaktadır. Fıkra ya bir ders verir, bir dünya görüşü belirtir ya da insanı güldürür. Her iki amaç da aynı fıkra içinde bulunabilir. Yaşamda var olan her durum fıkralara konu olabilir. Yönetenler ile yönetilenler arasındaki çelişkiler, inançlar ve dinsel kurallar ilişkin davranışlar, sosyal, ekonomik, siyasal görüş ayrılıklarından doğan çatışmalar fıkraların konularını oluşturmaktadır.

Ayrıntılardan, betimleme ve öyküleme anlatım biçimlerinden yararlanılmadan oluşturulan fıkralar genellikle tek bir olaya dayanmaktadır. Girişte olay ya da düşünce ile ilgili bilgiler sıralanır. Teze karşı tezin çarpışmasını hazırlayan konuşma, tartışma ve savurma ile devam eder. Bitişte nüktenin tüm gücü kısaca çok etkili, anlamlı ve oldukça örtülü anlatımla vurgulanır. En önemli özellikleri çarpıcı bir biçimde sonlanmalarıdır. Cinsel konuların açık saçık bir anlatımla dile getirildiği fıkralar son zamanlara kadar kitaplara geçirilmemekte, dost söyleşilerinde salt dinleyicileri güldürmek için anlatılmakla yetiniliyordu. Suat Batur’un ifadesine göre Pertev Naili Boratav, dünyanın pek çok kütüphanesinden elde ettiği yazma mikrofilmlerini tek tek tarayarak, değişkenlikleri karşılaştırarak oluşturduğu ‘Nasrettin Hoca’ kitabına hocanın bu türden fıkralarını da almıştır.³⁷ Anadolu’da hür düşünceli halk zekâsının birçok karakteristik fıkralarını söyleyenler Bektaşî Tarikatı mensupları olarak bilinmektedir. Bunlar, gerek dini gerek dindışı mevzulardaki fıkra edebiyatına XIII. asırda başladığı tahmin edilmektedir. Ancak Bektaşî fıkralarının bugün herhangi bir adı, belli bir siması mevcut değildir. Bu sebeple Bektaşî fıkraları, halk arasında daha çok ‘Bektaşî’nin biri...’ girizgâhıyla söylenmektedir. Buna mukabil bilhassa dindışı mevzularda söylenmiş çok sayıda ve çok zeki fıkraların kendisine atfedildiği Nasrettin Hoca hakkında, müphem ve eksik de olsa bazı bilgiler

³⁶ Suat Batur, Açıklamalı- Örnekli Türk Halk Edebiyatı s. 571

³⁷ Batur, Açıklamalı- Örnekli Türk Halk Edebiyatı s. 571

mevcuttur.³⁸ Haliyle kadim bir geçmişe sahip olan bu türün bizde Nasrettin Hoca, Bektaşî, Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi Namı-k- Kemal ve sonraki dönemlerde, Temel, Fadime vb özel adlar hep fıkralara konu olmuştur. Özel adlar dışında adamın biri, hocanın-imamın biri yaşlının-gencin biri, doktorun biri, aşğın biri ve adamın biri şeklinde belli meslek ve sıfatları temsil eden fıkralar hala geçerliliğini korumaktadır. Ancak bu fıkralar ağızdan ağıza, yerelden ulusala her coğrafyada az veya çok farklılıklar arz etmektedir. Bu da kültürlerin her coğrafyada mozaikler oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

19. yüzyıl da kaleme alınan *Bu Adam* adlı fıkra çalışması da içerik olarak aynı mantık süzgecinden geçmiştir. Bu Adam belli tipleri temsil etmektedir. Ancak fıkra girişleri günümüz fıkra girişlerinden biraz farklıdır. Şöyle ki: '***Bu Adam 4** sayılı fıkroda, **Daha kadınlar kendisinden kaçacak sene gelmemiş idi.** Komşu kadınları hanesine gelir, buda tuhaf tuhaf söyler hanımlar gülüşürler eğlenirlerdi. Kadınlar ekseriye birbirlerinin yaşlarını sorarlar. Bunun validesinden dahi seneni sordukça on beş- on altı yaşlarında olduğunu söylemiş. Hâlbuki oğlu yedi sekiz yaşına ve sonra on on ikiye geldiği halde validesi on yedi yaşından ileriye gitmediğinden bir gün çocuğun sabra tahammülü kalmayub gözüüm/kuzum valide birkaç sene daha dışını sık birlikte büyüyelim demiş.'*

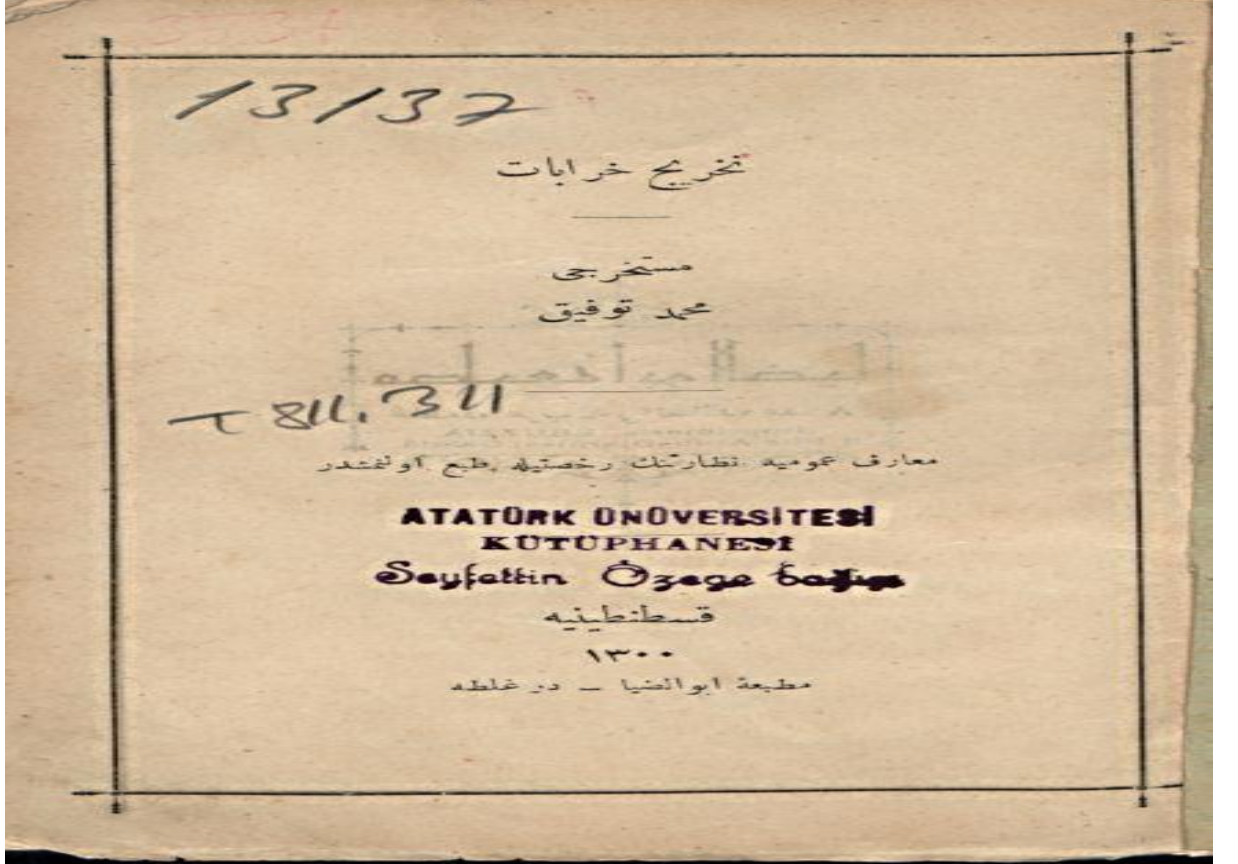
Bu fıkroda kadınların henüz kendisinden kaçacak çağda olmadığından kasıt, bahsi geçen kişinin daha çocuk olduğu, yetişkin birinin olmadığı anlamı çıkmaktadır. Günümüzde fıkralarda bu vb. girişler kullanılmamaktadır. Fıkralar anlatılırken benzetmeler, kinayeler vb. söz sanatları zaman zaman kullanılsa da bu örnekte olduğu gibi bir anlama veya söz sanatına bürünmeden ifade edilmektedir.

Sonuç olarak *Bu Adam* adlı eser bir derleme çalışması olup, fıkra geleneği hakkında bilgi vermekle birlikte günümüz fıkralarıyla mukayese açısından önemli bir eser niteliği taşımaktadır. . Mehmed Tevfik'in yerli hayatı anlatmayı gaye edinmiş bir muharrir olarak halk kültürünü ve milli gelenekleri aksettirmedeki meziyetini, yerli ve yabancı fıkraların varyantlarını ortaya çıkarmadaki gayretini yabancı müellifler çok daha iyi fark etmişler. Onlar tarafından eserlerinin değeri daima işaret edilmiştir. Alman Halkbilimci Teador Menzel, geçmişte kalan Osmanlı kültür ile eski örf ve adetleri tespit ettiği için onun adının daima anılacağını yazmaktadır. *DasAbenteuer Bu Adem's Übersetzer: Menzel, Theodor Aus Mehmed Tevfiks*

³⁸ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı 1 –M.E. B İst 2001 s. 303

Anekdotensammlung „Bu Âdem“ nach dem Stambuler Druck von 1302 Berlin, Mayer&Müller VII, 107 S. 1911 (Türkische Bibliothek, 13) Thedor Menzel'in Almanca yayınladığı bu eser, bizim Mehmet Tevfik'in yerli hayata, halk kültürüne yaptığı hizmeti tam olarak görmediğimiz gerçeğini de ortaya koymuştur.

2.2.12. Tahric-i Harabat (1300 / 1882)

Tahric-i Harabat

Müstehrici

Mehmet Tevfik

Maarif Umumiye Nezaretinin Ruhsatıyla Tab-ı Olunmuşdur.

Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi

Seyfettin Özege başlığı.

Kosdandiniye

1300

Matbaa-i Ebu Ziya – der gade

Mehmet Tevfik, ‘*Harâbat*’ta mevcut Osmanlı şairlerine ait şiirlerden seçtiği beyitleri kafiye sırasına göre düzenleyerek *Tahrîc-i Hârâbat* adıyla bir antoloji oluşturmuştur (İstanbul 1300).³⁹ Öncelikle *Harabat* hakkında kayda değer bilgiler vermek gerekir ki mevcut eserin ortaya koyuş sebebi hakkında fikirler yürütebilirim.

Harabat, Tanzimat’ın birinci döneminin önemli sanat ve fikir adamlarından olan Ziya Paşa’nın (ö. 1880) klasik Türk, Fars ve Arap şiiri için düzenlediği antoloji olarak kayıtlara geçmiştir. Ziya Paşa, *yıllar boyunca seçip topladığı İslâmî edebiyatın üç büyük diliyle yazılmış şiirleri kendisine bütün ikbal kapılarının kapandığı, üzüntü ve hastalıkları ile bir köşeye çekilmiş bulunduğu bir zamanda düzene sokarak üç cilt halinde yayımlamıştır (İstanbul 1291–1292). Eserin başına ayrıca edebî görüşlerini belirten mesnevi şeklinde 795 beyitlik bir manzum mukaddime ilâve etmiştir.*⁴⁰ *Harabat* çift sütuna dizilmiş, büyük ebattaki toplam 1227 sayfalık hacmi ve Türk, Fars, Arap edebiyatlarından bir araya getirdiği seçkin örneklerle Tanzimat’tan sonraki yılların en geniş kapsamlı antolojisi olarak kabul edilmektedir. Ziya Paşa, yerine getirdiği bu hizmetle isminin ebedileşeceğine ve eserinin şiir heveslilerine yol göstereceğine inanmıştır. Hârâbat’ın en önemli yönünü, bir bakıma edebiyat tarihi mahiyetini taşıyan, küçük bir eser kabul edilebilecek kadar uzun mukaddimesi teşkil etmektedir. Ziya Paşa, bu mukaddimesinde Türk Edebiyatı ve şiir sanatı ile ilgili çok önemli tespitler ortaya koymuştur. Çeşitli bölümlerden oluşan bu mukaddime de şiire nasıl başladığına ve nasıl mesafe kat ettiğine, eserine niçin bu ismi verdiğiine değinmiştir. Kendi devrinin önemli şiirleri ve üslupları hakkında bilgiler verdiğini, şiirin gelişme safhaları, Osmanlı şiirinin dünü, bugünü-yani kendi devri- ve yarını hakkında tespit ve değerlendirmelerde de bulunmuştur.

Ziya Paşa’ya göre Türk edebiyatı, Osmanlı edebiyatı anlamına gelmekte ve bu edebiyat da XV. yüzyılda başlamaktadır. Paşa, Osmanlı şiirinin kurucuları arasında Ahmedî, Necâtî ve Zâtî’yi saymaktadır.

Ziya Paşa ‘*Şiir ve İnşa*’ makalesinde *Çöğür Şairleri* arasında deyiş ve kayabaşı tabir olan nazımları bizim şiirimiz olarak öne çıkarırken Köprülü’nün yerinde tespiti ile esas amacı “klasik edebiyat taraftarlarına hücum etmek” olan Şair Ziya Paşa, sırf Avrupa’dan edindiği yeni telakkileri sergilemek için “halk şiiri

³⁹ www.toplumdusmani.net, 14 Nisan 2013

⁴⁰ www.toplumdusmani.net, 14 Nisan 2013

ananelerinden tamamen uzak olan *Tartif Tercümesi*'ni yazar.⁴¹ Mukaddimeden bir örnekle Paşa'nın nasıl bir düşünce taşıdığını ortaya koymak gerekmektedir. *Şiir her kavimde tabiidir, rûy-ı arza ne kadar milel ü akvam gelmiş ise cümlesinin kendilerine mahsus şiirleri var idi. Osmanlıların şiiri acaba nedir? Necati ve Baki ve Nef'i divanlarında gördüğümüz bahr-ı remel ü hezceden mahbûn ü müctes kasaid ve gazeliyât ve kıt'at ve mesneviyât mıdır, yoksa Hoca ve Itrî gibi musikî-şinâsânın rabtı makamât eyledikleri Nedîm ve Vâsif şarkıları mıdır? Hayır, bunlardan hiç birisi Osmanlı şiiri değildir, zira görülür ki bu nazımlarla Osmanlı şairleri şuârâ-yı İran'a ve şuârâ-yı Araplara taklid ile melez bir şey yapılmıştır. Ve bu taklid yalnız uslûb-ı nazımda değil belki efkâr ve maaniye bile sirayet ederek bizim şuârâ-yı eslâf edâ-yı nazm ü ifâdede ve hayâlât ü maanîde Arap ve Aceme mümkün mertebe taklide sâyetmeyi maarıftan addetmişler ve acaba bizim mensup olduğumuz milletin bir lisânı ve şiiri var mıdır ve bunu ıslah kâbil midir? Asla burasını mülâhaza etmemişlerdir. Hayır, bizim tabii olan şiir ve inşamız taşra ahalileri ile İstanbul ahalisinin avamı beyinde hâlâ durmaktadır. Bizim şiirimiz hani şairlerin na-mevzûn diye beğenmedikleri avâm şarkıları ve taşralarda ve çökür şairleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı tabir olunan nazımlardır.*

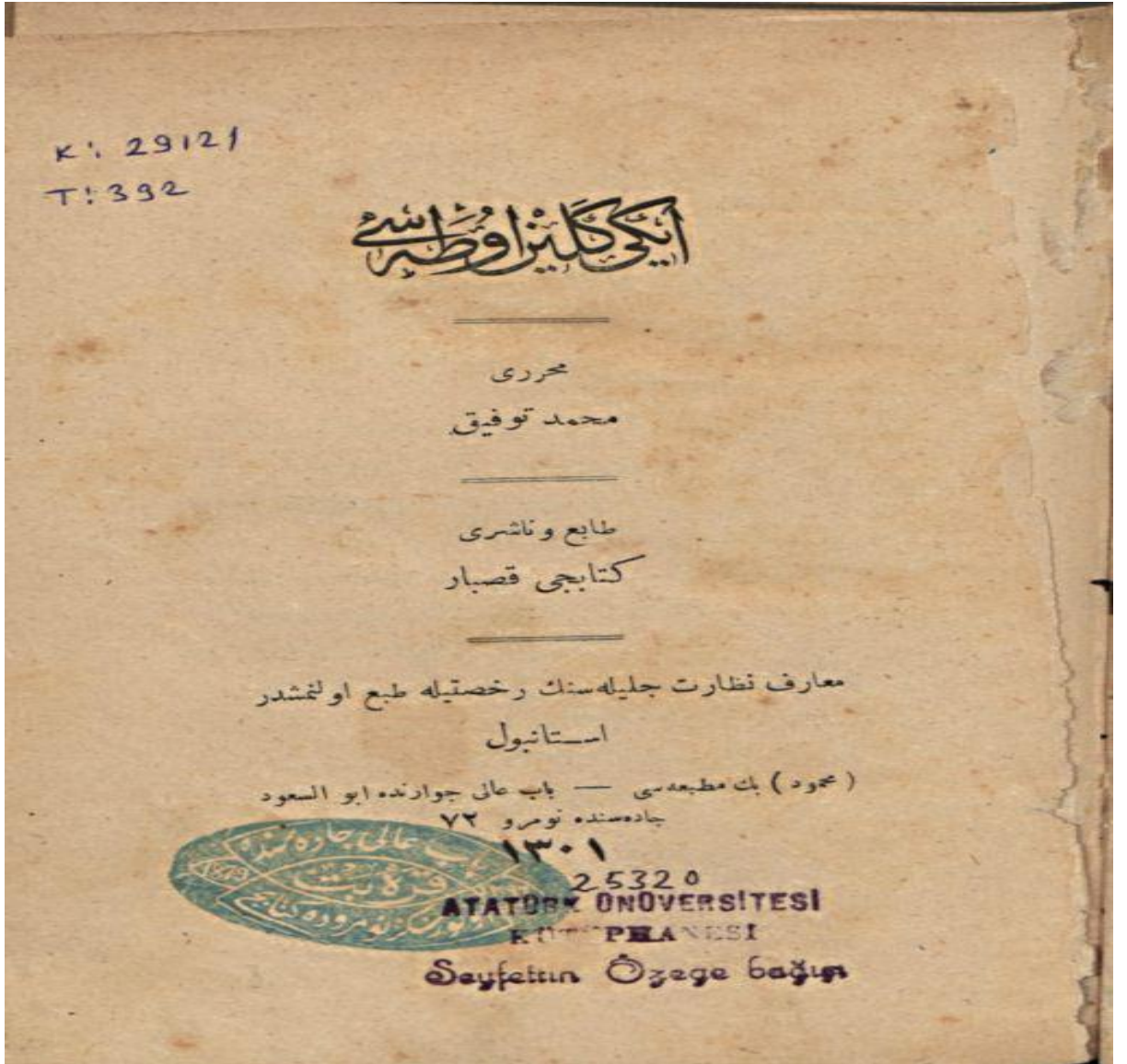
Namık Kemal'in *Harabat* hakkındaki eleştirisi edebi anlamda ilk eleştiri kabul edilmesinin altında yatan en önemli sebep, şüphesiz bir fikrin çatışmasının edebi saha da cereyan etmesinden kaynaklanmaktadır. Namık Kemal'in Ziya Paşa hakkındaki eleştirisini sakat bulan, içindeki hükümlerin büyük bir kısmını yanlış bulan ve bu durumu Tanzimat ile birlikte başlayan yeni şiir cereyanı karşısında eskinin diriltilmesi şeklinde ifade eden Ahmet Hamdi Tanpınar, Namık Kemal'in haklı taraflarının yanında haksız olduğu tarafların daha ağır bastığına değinmiştir.⁴²

2.2.13. Tarih veya Sene 1171 Cinayetleri (1302). Bu eserin her ne kadar adı geçse de fiziksel olarak varlığına ulaşamamıştır.

⁴¹ M. Esat Harmancı, 'Kültür İnşacılığının Evrensel Dili: Edebi Hamaset', /www.turkishstudies.net/Makalele, 14 Nisan 2013

⁴² <http://www.filozof.net/Turkce/turk-edebiyati/13165-harabat-ziya-pasa>. 15.Mayıs. 2013

2.2.14. İki Gelin Odası (1301–1302/ 1882-1883)

İki Gelin Odası

Mahruri

Mehmet Tevfik

Tabi ve Neşri Kitapçı Gaspar

Maarrif Nezaret Celilesinin Ruhsatıyla Tabı Olunmuşdur.

İstanbul, Mahmud Bey matbaası – Bab-ı Ali civarında Ebu El Semud caddesinde numro 15

Mehmet Tevfik, kadınların eğitimlerinin yanında gelenek ve göreneklere dair bir takım adetlerle birlikte içinde folklorik unsurların bulunduğu ve birbiri içinde yer almış birkaç olayın hikâye edildiği ‘İki Geli Odası’ adlı eser, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü Seyfi Özege Kitaplığı’ndan temin edilmiştir. Bu eserin künyesi 0136325 demirbaş numarasında 29121/ SÖ arşiv numarasıyla kayıt altına alınmıştır. Eser fiziksel olarak 179 sayfadan ibaret olup, kütüphanedeki kayıtlara göre orijinal dili Arapça olarak belirtilmiştir. Ama metnin nüshalarına bakınca Arapça olmadığı, Osmanlıca olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu eserde Tevfik, dünyanın bir gecelik sefasını bir ömre tercih edenlerin gelin odasının ne demek olduğunu pek ala bildiklerini işaret ederek başladığı önsözle, gelin odalarının süsleme geleneği üzerinde durduğu ve bunlardan birini hakkıyla tarif etmenin peşinde olduğu görülmektedir. Ve kendince bir soru ortaya koymuştur. ‘İşte soru şu.

- *Sen gelin odalarının yitmiş sene evvelki esbab teziyesini nereden biliyorsun? Çünkü o zaman dünyada değildin. Cevabı da bu. Bir adam dünyanın ve bel husus vatanın metanın yitmiş sene evvelki ahval ve âdetini bilmek için mutlaka yetmiş sene evvel dünyada bulunmak lazım gelmez.*

Yani bir mesele hakkında bir şeyler ortaya koyabilmek için illaki o meselenin zamanına ve mekânına şahit olmak şart değildir. Bu hususta malumatı olanları ve pek nadir bulunsa da bazı malzemeleri temin edip bunları kâğıda döktüğünü ifade etmiştir. Bu eser genel itibariyle gelin odalarının mekân olarak tarifinden tutunda düğün geleneklerine, adetlerine kadar içinde birçok folklorik unsurları barındıran bir eserdir. Bunun yanında beyitler halinde düzenlenmiş şiirler, karşılıklı diyaloglar, düğün öncesi ziyaretler -mezarlık gibi- bu düğün geleneklerine renk kattığı, içinde bolca örnekler sunan bir eser olarak kabul edilmelidir.

İki Gelin Odası adlı eser, dört bab yani dört başlıktan oluşmaktadır.

- . Birinci başlık Gelin Odası
- . İkinci başlık Kabristan
- . Üçüncü başlık Sözşalı İzdivaç,
- . Dördüncü başlıkta Süleyman Efendi ile Zevcesi adıyla hazırlanmıştır. Sırasıyla bu başlıklar ve alt başlıklar çerçevesinde metne vakıf olabilmek için bu başlıkları kendi içinde incelemek gerekmektedir.

Birinci Bab

Gelin Odası

‘ *İşte size bundan yitmiş sene belki yüz sene evvel tezyin edilmiş bir gelin odası*’ şeklinde bir giriş yapan Tevfik, belli bir zaman dilimine ait olduğu tahmin edilen bir gelin odasının bütün ahvalini ortaya koymuştur. Bir gelin odasının şüphesiz en önemli malzemesi tabii ki gelinin çeyizidir. Yaklaşık on iki-üç yaşlarında gerek kendisi gerekse velisi tarafından başlanılan çeyiz hazırlığından bahsedilmiştir. Her ne kadar artık her şeyin hazırımın bulunduğu bir çağda birçok yerde bu çeyiz hazırlığı az veya çok terkedilmeye yüz tutmuştur. Varlığını özellikle de kırsal bölgelerde sürdürmeye çalışmaktadır. Uzunca bir zaman diliminde ortaya konulan bu çeyizler, belli bir emeğin, göz nurunun eseridir. Bunun da serileceği en güzel sergi şüphesiz gelin odalarıdır. Çeyizde bulunan her bir parçanın ayrı bir önemi vardır. En önemli parça olarak gelin odasının döşemeleri gösterilmiştir. Döşemeden kasıt minder, sandalye, konsol vb. değil, hazırlanmış bütün el emeklerinin sarılacağı zemin olarak ifade edilmektedir.

Yazar, bu odadaki şilte renklerinden, yastık sayısından, işlemeli nefis köy halılarından, gümüş şamdanlardan, çiçekli bardaklardan, bakır cezvelerden, pulla işlenmiş örtülerden, sırma ve ipek işlemeli seccadelerden ve bilimum malzemelerden bahsetmiştir. Bu malzemeleri tarif ederken, gerek taşıdığı renge, gerek yapıldığı malzemeye, gerekse üzerindeki motifler değinmesi, mekânı bir bütün içerisindeki parçaların ince ve zarif taraflarına kadar tasvir etmesi, Mehmet Tevfik’in iyi bir gözlemci olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca bir başka hususa dikkat eden Tevfik, ‘ *düğün evinde görülecek ve işitilecek bir şey vardır ki oda geline bakmağa gelen hanımlar gelin odasının ziynetini gelinin güzelliğini cehezin kıymetini ve ehemmiyetini takdir ve tahmin etmeleridir.*’ Bu tespitiyle halen geçerliliğini koruyan bir anlayışa ve adet üzerine gelin odasını görmeye gelen hanımların gelin odasına girdiklerinde ‘rabbim dirlik düzenin versün’ duasıyla köklü bir geleneğe dikkat çekmiştir. Gelin odasını görmeye gelen hanımlar arasında geçen diyaloglardan bahsederek toplumsal bir gerçekliği bütün güncelliğiyle ortaya koymuştur.

2. Kabristan.

Bu bölümde fani dünyaya kapılan insanoğlunun kurduğu hülyalar üzerinden, bir nevi yapılan uyarı sezilmektedir.

İnsan şu hayat denilen alem tehamülünde ne garip garip haller geçirir!
Uyur, rüyalar görür. Metaziz olur metazi olur. Uyanur bir anda geçer.
Uyanık halinde bulunur. Hülyalar kurar. Dünyaya malik olur.

3. Söz Şali İzdivaç

‘Akvam muhtelifinde vuku-i nadir olamadığı gibi Osmanlı kadın ve erkeklerinin en büyük en tehlikeli geçidleri ezdivaç meselesi olub ekseriya mebde-i ezdivacın kavaid akıl ve hikmeti tatbik idilmesinden menead kaçmalarla netice bulunduğu görülüb işdilmektedir.

Asıl şayan teessüf o ailelerdir ki cenabı hak bunları esbab az ve ekbal-ü vesial sadet halin kafasını ihsan ile cemiyet beşeriye içinde bir mevku hoşnuzranıya eysal itmişken noksanı marifet ve terbiye icabetinden olarak bu semah tamatı cenabı mati hakikiden bilmeyecek ve bir takım esbab mecazeneye kapılarak zeval ekbal ve nakl estekballerini kendü amel kapılarıyla tehsise ider.’

Bu kitabı yazmaktan maksat kadınlara başlıca bir ahlak dersi açmak olaydı cevriye hakkında ayrıca bir makale serdine kendimizde bir mecburiyet görürdük. Hikâyenin tertip umumisi böyle bir makale serdinden istina hâsıl ittirircesine bu dersi atabi dahi Mütekeffil olmakla hemen hikâyeye şervi münasip ve maksat aslı ile daha ziyade münasib gördük.

Yazar, bu bölümde kadınlara ahlak dersi vermek niyetinde olmadığını, bir hikâye üzerinden bir takım adetleri dile getirmek niyetinde olduğunu anlamaktayız

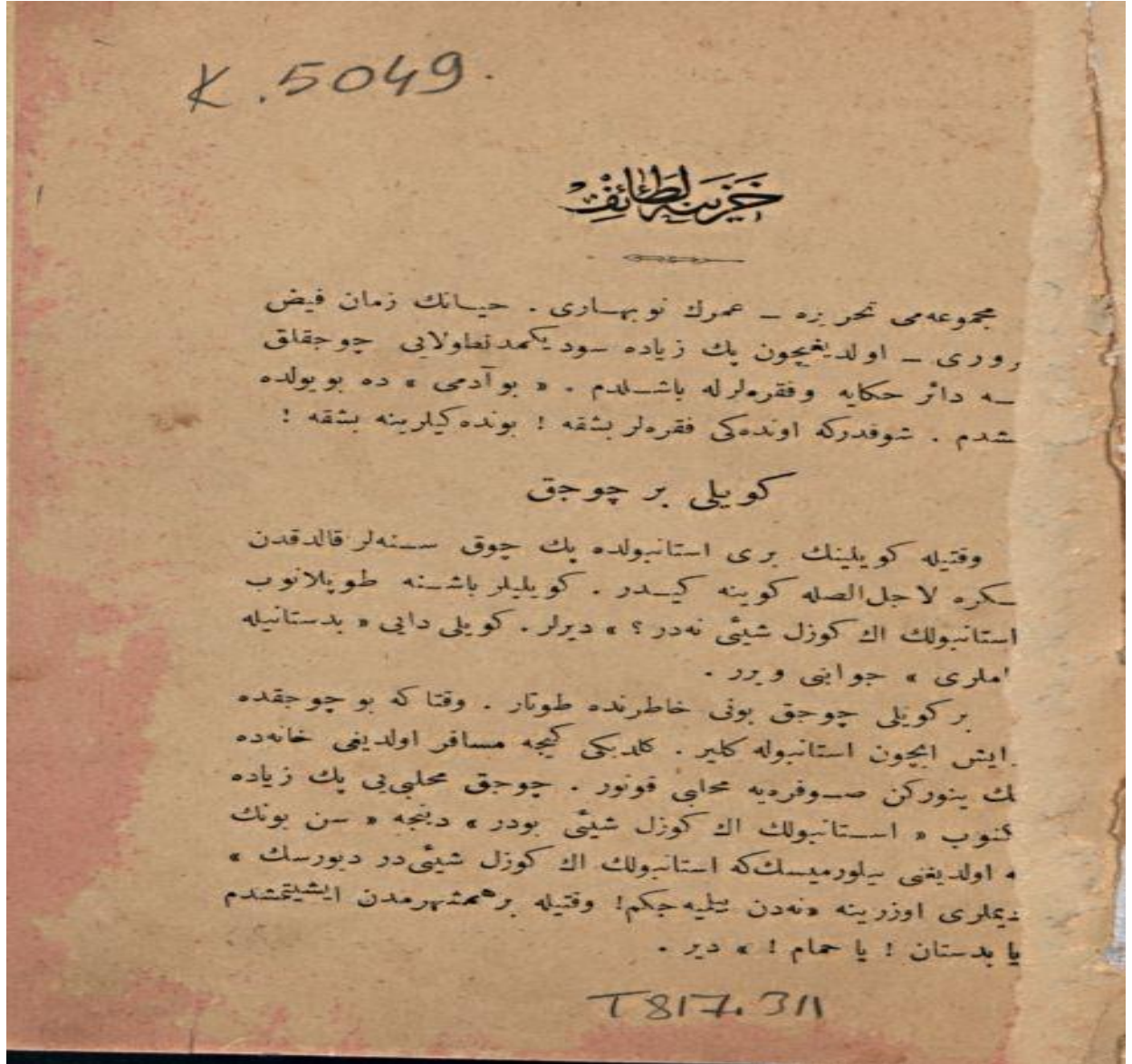
4. Süleyman Efendi ile Zevcesi.

Süleyman Efendi nali begle ailesini her bir emirine tabi olan hanedanı fervagatından bildiği için celal ile merhedal hakkında evde bir başka tasvirde bulanırdı. Efendi bir gice yatsu namazını cemaatle edadan sonra matedadan bir saat evel hareme gitdi. Hâlbuki efendinin bu kadar sene gizran medet içinde munasıbı mekrarı değişmediği gibisini dahi yitmiş tecavüz eylemiş ve tarif devletden hanesinde ikamet itmek üzere takagatlik ehshan buyrılmış idi. Efendi dünyada bir emeli kalmış ise oda celal ile cemalin ta-i halleri keyfiyetinden ebaret bulunmuş idi. O

gice hareme matadadan evel gitmesi haremiyle birinci defa olarak bu işe dair birkaç söz söylemek ve belki bir karar virmek maksadına mebni idi. Haremiyle beyinlerinde gayet mehsurane şöyle bir makamla ceryan eyledi.

Bu bölümde Süleyman Efendi ile zevcesi arasında geçen diyalogdan bahsedilmiştir.

2.2.15. Hazine-i Letaif (1302-1303 / 1884-1885)

Hazine i Letaif adlı eser, Mehmet Tevfik'in fıkra derlemelerinden oluşan bir eseridir. Bu eser, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Salonunda 0112076 demirbaş numarasına K 5049 Arşiv numarasına kayıtlı olup, buradan temin edilmiştir. Eserin künyesinde, İstanbul Matbaa i Ebuziyya 1302-1885 yılında 228 sayfa olarak basılmıştır kaydı

yer almaktadır. Ayrıca bu esere isim benzerliği noktasında bir başka eser daha göze çarpmaktadır. Benzeyen bu eser, Avanzade Mehmet Süleyman'a ait olan Mükemmel Hazine-i Letaif adlı eserdir. Hazine-i Letaif adlı eserle ilgili en kapsamlı çalışmayı Osmaniye Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Cengiz Gökşen 'Mehmet Tevfik Hazine-i Letaif ' adıyla yapmıştır. Cengiz Gökşen, Hazine-i Letaif'i giriş ve iki bölüm halinde tasarlayarak ve eser hakkında bazı incelemelerde bulunarak eserde bahsi geçen fıkraları günümüz Türkçe'sine çevirmiştir. Eseri Beyazıt Devlet Kütüphanesinden temin etmiştir. Eserin orijinaline göre sayfa sayısı 306 olarak belirtilmiştir. İlk sayfa kapak olarak belirtmiş, ikinci sayfa da eserin künyesinden bahsedildiği ifade edilmiştir. İkinci sayfada Mehmet Tevfik'e ait olduğu bilinen ama gün yüzüne çıkmamış eserlerden bahsedilmiştir. Bu eserler: Keçkül-i Fukara, İstanbul Mirasyedileri, 1171 Cinayetleri, Tandırname ve Durub-i Emsal-i Nisvan ve yayınladığı bazı eğlence dergilerinin yer aldığı bilgisi verilmiştir. Eserin, bir mukaddime ile başladığı ve mukaddimedede eserin hazırlanmasının sebebi belirtilerek mukaddimededen sonra Bir İki Söz Daha başlığının yer aldığı ifade edilmiştir. Ardından fıkra metinlerinin rastgele yer aldığı eserde, hangi fıkra türlerinin yer aldığı da bir bilgi olarak verilmiştir. Eserde yer alan başlık görünümündeki ifadelerin yanılta tarafına vurgu yapan Gökşen, her başlığın bir fıkra olarak anlaşılmasını gerektiğine dikkat çekerek bazı başlıkların altında açıklamalar ve şiir parçalarının yer aldığına değinmiştir. Eser üzerine hazırlanmış çalışmada 632 fıkranın çevirisi yapılmıştır. Ayrıca Gökşen, fıkralar ile Latifeler arasındaki nüans farkına işaret ederek fıkraların, laifeler kadar kapsamlı olmadığına her latifenin bir fıkra olabileceğine ama her fıkranın latife olamayacağına vurgu yapmıştır.

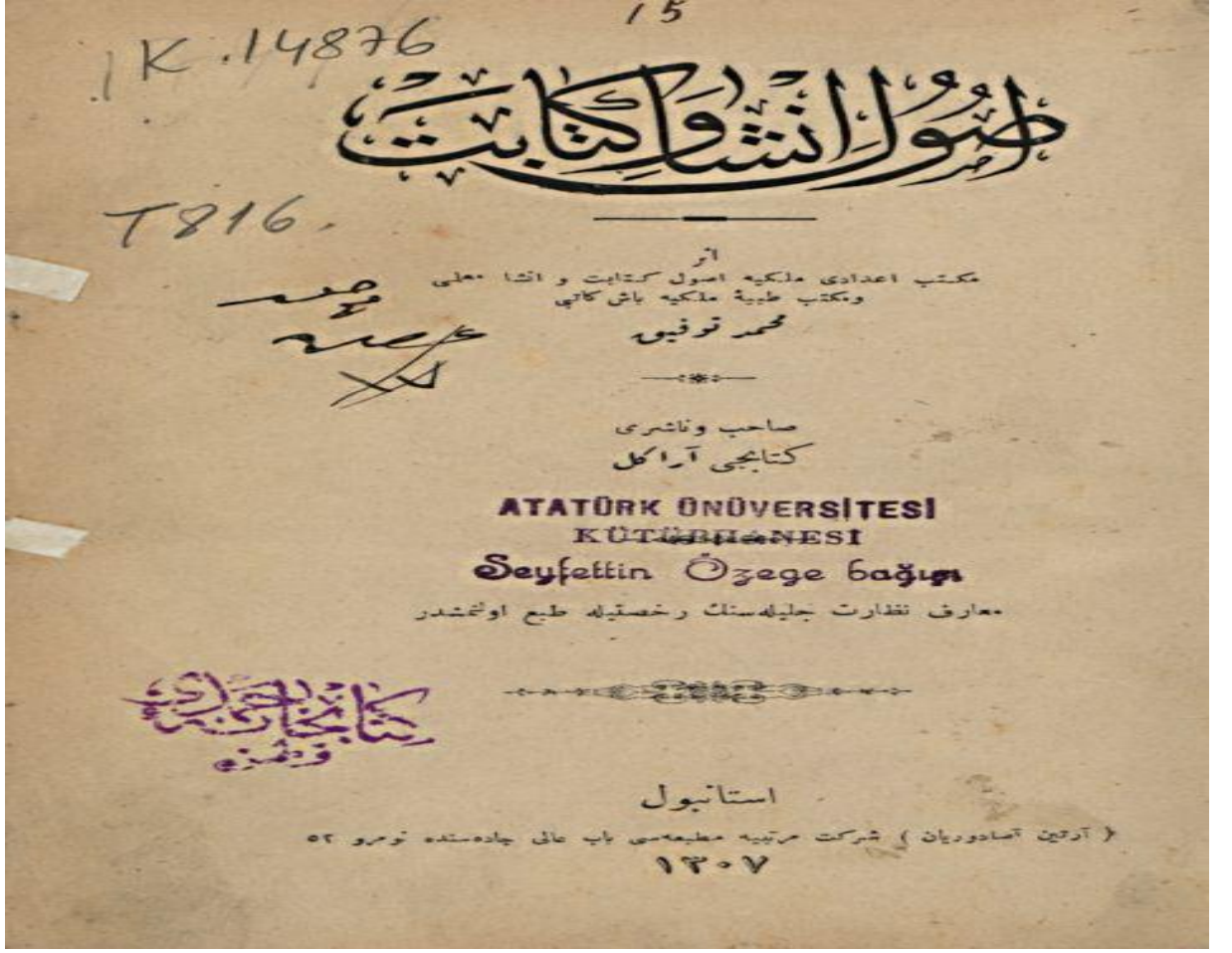
Eserin içeriğine geçmeden önce latifeler hakkında bazı bilgiler vermek icap etmektedir. Latife sözcüğü Arapçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Bu sözcük zamanla değişikliğe uğrayarak bu fıkra adını almıştır. Fıkralar, sözlü gelenek mahsullerinden olup hayatın içinden her alana müdahil olabilecek bir yapı arz etmektedirler. Her dönem canlılığını koruyan şekilden şekile yapıdan yapıya girebilme özelliği vardır. Fıkraların her coğrafyada değişik şekillerde ortaya çıkabilen bir hususiyeti vardır. Cemiyet hayatından örnekler verirken fıkralar vazgeçilmez besin kaynağı olmaktadır.

Hazine i Letaif adlı eser ile ilgili, Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyelerinden Ayşe Yücel'in dikkate değer bir çalışması göze çarpmaktadır. Yücel, bu eserin bir mukaddime ve 637 fıkradan müteşekkil olduğunu

ifade etmiştir. Tevfik'in eserine başlarken, latifelerin önemi ile ilgili üç satırlık bir fıkra ile dikkat çektiğini, özellikle Nsareddin Hoca, Bekri Mustafa, İncili Çavuş, Cuha, Ferezdak, Sultan Mahmut, İzzet Molla Şair Haşmet, Fitnat Hanım ve yabancı kral ve sanatçılardan oluşan fıkraların yer aldığına değinmiştir. Tevfik'in yerli fıkraların yanında yabancı menşe'li (Arap-İran, İngiliz ve Fransız) pek çok fikrayı da neşrettiğine değinmiştir.

Eserde adı geçen tipler, insanların duygu ve düşüncelerine tercüman olmuş doğrudan anlatılamayan her şeyi dolaylı bir şekilde ifade etmişlerdir. Fıkralar sadece güldürü amacı gütmeyen, toplumun kusurlu tarafları eleştiren bir yapı arz ettiğinden bu tipler zıtlıklar içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Âlim ile cahil, zengin ile fakir, uşak ile efendi vb karakterler ile topluma mesajlar verilmiştir. Yücel, Mehmet Tevfik'in eserinde bahsettiği fıkraları kaynak göstermeden neşretmesinin göz ardı edilmesi, ilk derlenen ve neşredilen fıkra kitabı olmasından dolayı kıymetli olduğuna değinmiştir. Sözlü edebiyatın mahsullerinin gelecek nesillerin faydalanması için bu derleme çalışmalarının hızlandırılarak yaygınlaştırılmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır.

2.2.16. Usul-ü İnşa ve Kitabet (1307–1308 / 1889-1890)

Usul u İnşa ve Kitabet

Eser

Mekteb i İdadi Mülkiye Asıl Kitabet ve İnşa Malumu

Ve Mektebi Tıbbiye Mulkiye Baş Kâtibi

Mehmet Tefvik

Sahib ve neşri

Kitapçı aragil

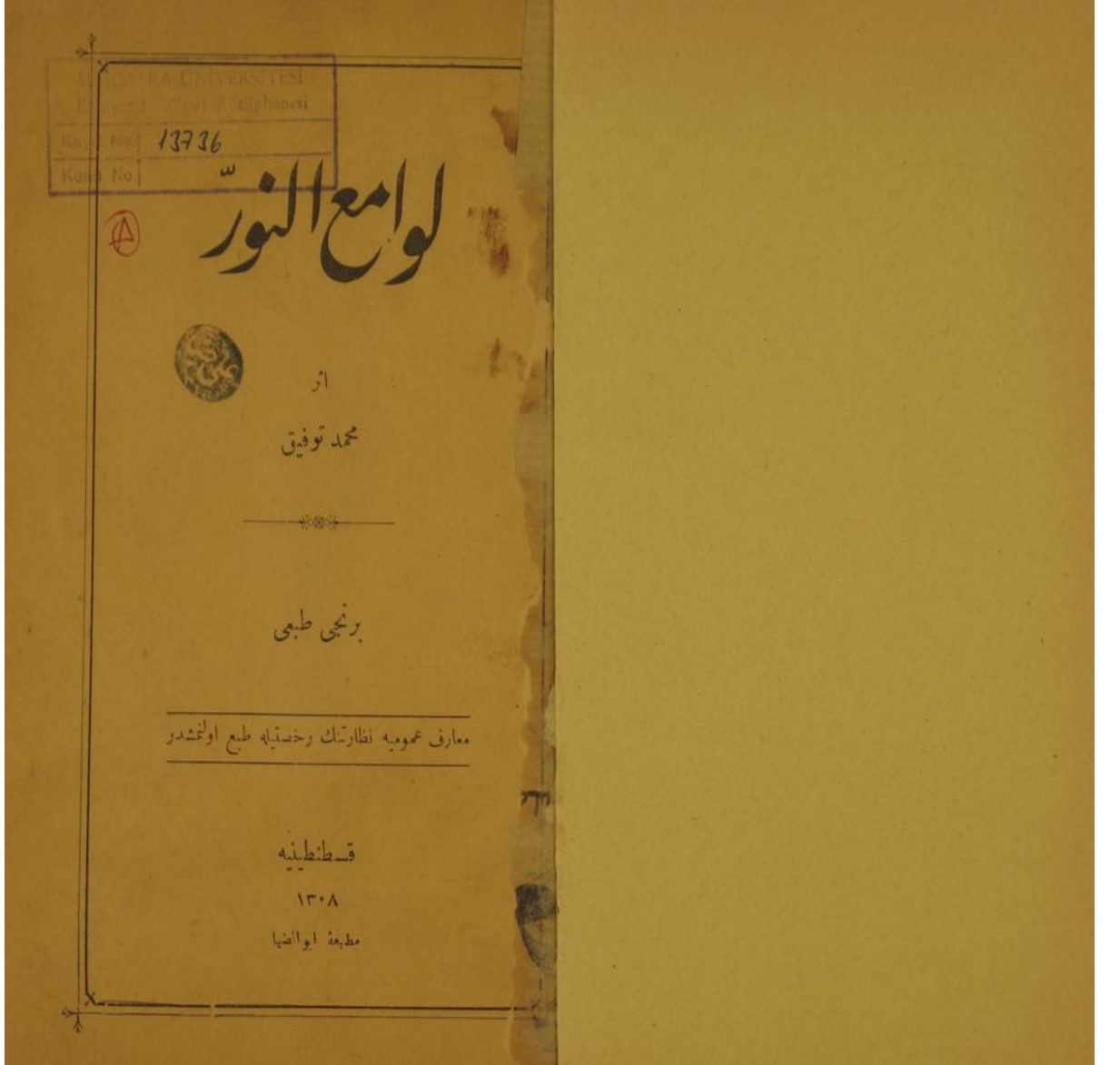
Maarif Nezareti celilesinin ruhsatıyla tabi olunmuşdur.

İstanbul-1307

(Artın Asaduryan) şirket mertebiyeye matbaası bab-ı âli caddesinde numro 52

Eserin çevirisi yapılamamıştır. Ancak hayatının son yıllarında Mektebi-i Mülkiye-i İdadiye'de kitabet ve inşa hocalığı yapan Tefvik, edebiyat ve kompozisyon dersleri vermiş olduğu bilinmektedir.

2.2.17. Levamiu'n Nur (1308 / 1891)

Levami'ul Nur

Eser

Mehmet Tefik

Birinci tabi

Maarif Umumiye nezaretinin ruhsatıyla tabi olunmuştur.

Kostantine 1308 matbuası

Eserin çevirisi yapılamamıştır. Sadece kapak sayfası çevrilen eserde de içerik olarak Peygamber Efendimiz(s.a.v) ve sahabeler hakkında bilgilerin olduğu anlaşılmaktadır.

MEHMET TEVFİK VE FOLKLOR

3.1. Folklorcu Kimliğiyle Mehmet Tevfik

Mehmet Tevfik'in dönemi itibariyle ile ilgili bir şeyler ortaya koyarken kendi döneminde yetişmiş sanatçılar ile kurduğu iletişime bakarak hakkında bazı bilgiler ortaya koymak mümkündür. Tevfik'in, yaş itibariyle Namık Kemal ve Recaizade Ekrem neslinden olduğu bilinmektedir. Başta Şinasi, Namık Kemal Ebuziya Tevfik, Ali Süavi ve Ahmet Mithat Efendi olmak üzere devrin birçok edebiyatçısının pek de ilgilenmediği bir saha olan Türk folkloruna yönelmesi Mehmet Tevfik'i, devrin sanatçıları arasında farklı ve müstesna bir yere oturtmaktadır.

Mehmet Kaplan'ın sosyal ve siyasi kanaatlerin edebi bir ölçü olarak kabul edilebileceğini; ancak bir sanatçıyı bir başka sanatçı ile kıyaslamanın doğru olmayan ve sanatın ilkesine ters düşen bir durum olduğunu ifade etmektedir.¹ Sanatçılar, birbirinden üstün veya aşağı olmaz ancak ayrı olur. Bu düsturdan hareketle amacımız Tevfik'i çağdaşlarıyla karşılaştırmak değildir. Sadece Mehmet Tevfik'in edebi anlamda özellikle de folklor alanında yapmış olduğu hizmetlerin ve ortaya koyduklarının biraz daha gün yüzüne çıkartılarak hak ettiği değere kavuşmasıdır.

Tarihten edebiyata, gezi notlarından eleştiri yazılarına birçok alanda kıymetli eserleri olan Tevfik'in folklorla dair eserleri şunlardır:

1. Letaif-i İnşa(1284–1285/ 1867 – 1868)
2. Letaif-i Hikayet ve Garaba-i Rivayet (1288–1289 / 1871-1872)
3. Asar-ı Perişan (1297 / 1880)
4. Nevadirü'z Zaraif (1299 / 1881)
5. Letaif-i Nasreddin (1299 / 1881)
6. İstanbul'da Bir Sene (1299–1300 / 1881 -1882)
7. Bu Âdem (1299–1301 / 1881 -1883)
8. İki Gelin Odası (1302–1302 / 1884)
9. . Hazine-i Letaif (1302–1303/ 1884 -1885)

¹ Mehmet Kaplan, 'Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1', Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s.256

Mehmet Tevfik'in folklor niteliği taşıyan en önemli eseri '*İstanbul'da Bir Sene*' adlı çalışmasıdır. İstanbul folkloru bakımından son derece dikkate değer bilgiler taşıdığına değinen Nuri Akbayar, bu eserin orijinal Osmanlıca Türkçesine sadık kalarak, eser hakkında bazı tespitler ortaya koymuştur. Alman oryantalistlerinden Theodor Menzel eserin yayımlandığı yıllarda (1299-1300 / 1882-1883) kendi çalışmalarında bu eserden faydalanmış ve eseri Almancaya çevirmiştir.²

Mehmet Tevfik '*İstanbul'da Bir Sene*' adlı eserinin başında, önsöz niteliği taşıyan *istitrat* (arasöz) yer verdiği bilgiye göre, İstanbul halkının bir yılını genellikle yaz ve kış olarak ikiye ayırmıştır. Bu cihette eserini iki cilt olarak düzenlemiş ve her parçanın bir ayın özelliğini anlatacağını ve altı ayın bir cilt olacağını ifade etmiştir. Ancak bilinmeyen bir sebeple yalnızca *Tandır başı*, *Helva Sohbeti*, *Kâğıthane*, *Ramazın Geceleri* ve *Meyhane-İstanbul Akşamcıları* başlıklarını taşıyan beş kitabını yayımlayabilmiştir.

Ayrıca kitabın başında yer alan kısa mukaddimesinde tarif ve tasvir edildiği üzere, '*adat ve ahlak-ı kadime-i milliyemizin eğlence kısmına ait şeylerdir ki teceddüdü edvarı zaman ile mahvolup gittiğini görüyoruz*' sözleriyle okuyucuyu bilgilendirmiştir. Nuri Akbayar, Mehmet Tevfik'in bu tabirine binaen onun konuya bir folklor derlemecisi gibi yaklaştığının delili olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca eserin dönemin geleneklerini yansıması, halk yaşamına ışık tutması bakımından önemli olduğuna değinerek, eserin bu gözle okunması ve bu açıdan değerlendirilmesine önemle dikkat çekmiştir.

Mehmet Tevfik, Mukaddime '*de İstanbul'da Bir Sene*' adlı eseri ortaya koyarken taşıdığı niyeti şu şekilde ifade etmektedir: '*Bu eser değersizliğiyle beraber birçok milli letaif ve hikayati şamil olmağla edebiyat-ı Osmaniyenin bir kısmına dâhil olabilir. Milli letaif ve hikayat tabirimizden ahlak-ı Osmaniyeye muvafıl yeniden hikâyeye tertip tasviri anlaşılmasın, zira bu iktidarımızın haricindedir. Tahrir ve tasvir edeceğimiz adat ve ahlak-ı kadime-i milliyemizin eğlence kısmına ait şeylerdir ki teceddüd-i etvar-ı zaman ile mahv olup gittiğini görüyoruz. Havi olduğu husule gelince İstanbul'da Bir Sene'yi teşkil eden fusül ve cüzleri fusul-i mezkureyi ikmal eyleyen şühur ile mütenasibdir.*'³

Öncelikle Mehmet Tevfik, eserinin değersiz olduğunu ifade etmesi onun alçak gönüllülüğünü ortaya koymaktadır. Milli latife ve hikâyelere yer vermesindeki

² Akbayar, 'Mehmet Tevfik- İstanbul'da Bir Sene', s. 7

³ Akbayar, 'Mehmet Tevfik- İstanbul'da Bir Sene', s.12

amaç, bunların Osmanlı edebiyatına katkı sağlamak niyetiyle yer verildiğini göstermektedir. Ayrıca milli eğlence kısımlarından olan eski ahlaki adetlerimizin zaman içerisinde mahvolup kaybolduğuna işaret eden Mehmet Tevfik, milli unsurlara dikkat çekerek aslında milletlerin kimliğinin oluşmasında, mili kimliğin inşasında folklorun işlevini ortaya koymuştur. Folklorun işlevleri hususunda William R. Bascon'un bir makalesini çeviren Selcan Gülçayır folklorun, *kültürün istikrarlığını sürdürmesi için önemli bir mekanizma* olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca folkloru bir bütün olarak düşünmüş ve şunları ifade etmiştir. *Folklor, gençlikte gelenekleri ve ahlaki standartları telkin etmek, yetişkin olduğunda uygun davrandığında övgüyle ödüllendirmek, yoldan çıktığında küçümseme ya da eleştiriyle cezalandırmak, kurumlar ve adetler sorgulandığında ya da onlarla mücadele edildiğinde akılcılaştırma sağlamak, onlarla oldukları gibi yetinmeyi önermek ve günlük yaşamın zorluklarından, eşitsizliklerinden ve adeletsizliklerinden telafi edici bir kaçış sağlamak için kullanılır.*⁴ Folklorun eski adet ve gelenekler bağlamında hem gençlikte hem yetişkinlikte hem de hayatın son dönemlerinde yani hayatın her safhasında gördüğü işleve dikkat çekmiştir. Mehmet Tevfik'in, kaybolmaya yüz tutmuş adetlerin gün yüzüne çıkarılması ve kayıt altına alınması noktasında bir folklorcu gibi davrandığı görülmektedir. Yine eserinin önsözünde milli letaif ve hikayet tabirinin yer alması ise Tevfik'in ifade ettiği adet, gelenek ve göreneklerin milli hususiyetler taşıdığına bir başka ifadesidir.

Mehmet Tevfik'in folklorcu tarafına vurgu yapabilmek için kendi döneminden önce, kendi dönemi ve kendinden sonraki döneme bakmakta fayda vardır. Bakarken folklor ile ilgili yapılmış çalışmaların kronolojik sırası esas alınarak Mehmet Tevfik'in folklorla dair söylediklerinin hangi döneme denk geldiğini bulmak kolaylaşacaktır. Folklorla dair ilk çalışmalardan kabul edilen *Ahmet Vefik Paşa'nın 'Müntehabat-ı Durub-u Emsal-i(1852), Şinasi'nin Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye'si(1863) ve Ziya Paşa'nın Şiir ve İnşa(1868)' adlı makalesi* kronolojik esasa göre sıraya konulduğunda Mehmet Tevfik'in 'İstanbul'da Bir Sene(1882)' adlı eseri bu çalışmalardan sonraya tekabül etmektedir. Ancak M. Öcal Oğuz, *Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği* adlı makalesinde folklor ile ilgili yapılan ilk çalışmalar kapsamında şu ifadeler yer vermektedir: '*Ziya Gökalp (1876-1924), Fuad Köprülü (1890-1966) ve Rıza Tevfik (1869-1949) tarafından*

⁴ Selcan Gülçayır, 'Folklorun Dört İşlevi' Halkbiliminde Kurallar ve Yaklaşımlar 2 Haz: M. Öcal Oğuz ve4 Selcan Gülçayır, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2010, s. 83

1913 ve 1914 yıllarında kaleme alınan ve başlığında folklor veya ona Türkçe karşılık olarak önerilmiş halkiyat terimleri bulunan yazılar da geleneksel kültürlerin ve popüler edebiyatların millî kimlik açısından önemine ve korunmasına yöneliktir. Türk folklor tarihinde folklorun ilk üç makalesi olarak tanınan bu yazıların açtığı çığır günümüze kadar yapılan folklor çalışmalarının da temelini oluşturmuştur.⁵ M. Öcal Oğuz, folklor ile ilgili bu üç makaleyi folklorun temeli olarak ifade etmektedir. M. Tevfik ile ilgili bilgiler ortaya koyarken eserlerini ortaya çıkardığı döneme bakmak gerekmektedir. M. Tevfik, Tanzimat kuşağında yetişmiş sanatçıların uğraştığı dallar içerisinde en çok edebiyat başta olmak üzere, tiyatro, resim, gazete basın yayın ilişkisi mizah vb. türler içerisinde çıkarılan gazete ve dergiler aracılığıyla bu kuşak edip, şair, sanat ve devlet adamlarıyla tanışma ve çalışma fırsatı bulmuştur. Mehmet Tevfik'in, eserlerinin içeriğine ve çalışma alanına bakıldığında folklorun bir bütün halinde eserlerine ve bakış açısına yansıdığı görülmektedir; ancak folklor kavramını kullanmamıştır. Yani eserlerinde doğrudan olmasa da dolaylı olarak folklorik unsurlar dikkat çekmektedir. Şöyle ki: Mehmet Tevfik, düzenli bir öğrenim hayatı görmediği halde 50 yıllık hayatına sığdırdığı çeşitli çeviri ve sadeleştirilmiş eserler, derleme fıkra, hikâye ve latifeler tarihi ve edebi eserler, gazete ve mecmualarda halkın yaşayışını temele attığı görülmektedir. Eserlerinde yüzyıl geleneklerini yansıtmaları, halk yaşamına ışık tutmaları, kaybolmaya yüz tutmuş geleneklerin gün yüzüne çıkarılması, onun hayata bir folklorcu gözüyle baktığının bir göstergesidir.

'İki Gelin Odası' adlı eserinde şahısları konuşturarak düğün öncesi ve sonrası her türlü adetlerin nasıl gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Çeyiz odalarının tasvirinden, düğün öncesi hazırlığına kadar, damat ve gelin adaylarıyla birlikte hısımların diyaloglarına kadar, kabristan ziyaretlerinin yanında verilen ziyafetlere kadar hâsılı düğün boyunca ifa edilen birçok usulün nasıl gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Düğün gelenekleri ile ilgili verilen bilgiler yaşayan adetleri ortaya koyduğundan ve taşıdığı kültürel unsurları tasvir ettiğinden ötürü dönemin folklorik özelliklerine ayna tutmaktadır. 'İki Gelin Odası' folklor, ifadesi kullanılmadan folklorla dair unsurların yer aldığı bir eser olarak dikkate alınmalıdır.

Mehmet Tevfik, 'İstanbul'da Bir Sene' adlı eserinde ise İstanbul halkının yaşayışını anlatmak için yılın on iki ayını ikiye ayırıp, altı ay kış, altı ay yaz olarak

⁵ M.Öcal Oğuz 'Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği' MiliFolklor 2009,21 sayı 82,s.7

düşünmüş. Her ayı da ayın da kendi içinde ayırarak bir cüz olarak tasarlamış ve mevsimler üzerin halkın yaşayışını tasvir etmek istemiştir. Bu niyetle sadece ilk beş ayı temsil eden ‘Tandır başı, Helva Sohbeti, Kâğıthane, Ramazan Geceleri ve Meyhane-İstanbul Akşamcılarını başlıklarını taşıyan beş kitabını yayımlayabilmiştir. Ortaya çıkardığı bu cüzler incelendiğinde, Tevfik’in folklorla dair ortaya koydukları daha da netleşecektir.

Kış Geceleri Tandırbaşı adlı bölümde; Süleyman Ağa adında terazicibaşılık yapan bir zatın mesleği ve yaşadığı mekân itibariyle bilgiler vererek sözlerine başlamıştır. Terazicibaşılığın, bir memuriyet olduğu, esnafın kullandığı terazi dirhem kantar, kile, endaze, arşun gibi ölçü birimlerinin kontrolünü yaptığı memleketin üçüncü dereceden zabitlerinden olduğu ifade edilmiştir. Kendisinin sevilen bir aile reisi olduğuna temas eden Tevfik, bu zatın daire halkından kimlerin var olduğuna ve bu kimselerin vazifeleri ve gündelik hayatları hakkında bir takım bilgiler ortaya koymaktadır. Kadınların tandırbaşında kış mevsiminin bürüdüğü ve karlı gecelerinde tandırın etrafına dizilip tandırın vermiş olduğu sıcaklığın etkisiyle çenelerinin açıldığı, ‘*çarşamba karısı hikayati, hamamanası, gulyabani rivayeti gibi*’ kocakarı masallarının yanında saçma kabul edilen birtakım hikâyelerin anlatıldığına değinmiştir.⁶ Soğuk kış gecelerinde herkesin evin en yaşlısının etrafında toplanıp masallar dinlenildiği dönemler Tevfik’in dediği gibi edvarı zaman ile kaybolmaya yüz tutmuştur.

Helva Sohbetive Mahalle Kahveleri adlı cüzde anlatılanlara bakıldığında; helva sohbetlerinin, şehrin eski geleneklerin olan eğlenceler üzerine tertip edilmiş adetlerinden olduğu ifade edilmiştir. Mahalle kahvesinde ise yatsı namazından sonra gençlerin ve ihtiyarların toplandığı yüzük, leb oyunları, tura değirmen, gibi oyunların oynandığından bahsedilmiştir. Bunun yanında gençlerin şarkı ve türkü söylediği kahvelerde çeşitli eğlencelerden örneklerin verildiği bölüm olarak tespit edilmiştir. Bu bölümde helva sohbetine geçmeden önce sohbeta katılanlar arasında sözü muteber olanlardan fıkra ve hikâyelerin istendiği de göze çarpan hususlardandır.

Kâğıthane Eğlenceleri adlı bölümde ise baharın gelişiyle her şeyin değiştiği gibi eğlence mekânlarının da değişip şenlendiği anlatılmıştır. Bu bölümde mesire alanlarında cümbüşlerin düzenlendiği, köçeklerin raks ettiği, bu alanlara giderken at arabaları ve kayıkların kullanıldığı, fener alaylarının düzenlendiği bu ve benzeri

⁶ Akbayar, ‘Mehmet Tevfik- İstanbul’da Bir Sene’ s. 22

adetlerin anlatıldığı bölümdür. Kâğıthane eğlenceleri dönemin meşhur devlet adamı İbrahim Paşa'dan kalma eğlence anlayışının devamı olarak anlatılmıştır. O dönem laleleriyle meşhur olunan dönem olarak bilinmektedir. Laleler gündelik hayatın süsleme adetlerine ve tertip edilen eğlencelere kadar malzeme olmuştur. Bu yüzden lalelerin piyasa değeri o gün itibariyle çok değerli olduğu rivayet edilmiştir. Bir çiçeğin bir döneme damgasını vurması, dönemin lüks, ihtişam ve gösterişin hüküm sürdüğünün delili olması, çiçeğe yüklenen anlamın halkın yaşayışına kanıt olması dönemin folklorik anlayışının da kanıtı olduğunu göstermektedir.

Ramazan Geceleri adlı bölümde Mehmet Tevfik, Ramazan ayını, ince ve zarif bir tabirle ‘*Ramazan-ı şerifin hasais-i maneviyyesini yazmak hadd-i hamemizin fevkinde ve saded-i hikayetimizin haricinde...*’⁷ olduğu idrakiyle ifade etmiştir. Bu bölümde meşhur şair Sabit’in meşhur bir kasidesine yer verilmiştir.

‘Yevm-i şek niyyetine şîre sıkarken yârân
Sıkboğaz itdi gelüp şahne-i şehr-i Ramazân’

Sabit

‘Yevm- i Şekk’ tabiri şüpheli gün olarak bilinmektedir. Bu hususta Sedit Yücel’in ‘Eski Edebiyatımızda Ramazan’ adlı makalesindeki verdiği bilgiye göre: *Eskiden ramazanlar ramazan yeni ay'ının (hilâlinin) görülmesiyle başlardı. Yakın zamanlara kadar bütün İslâm ülkelerinde-Türkiye dâhil-bu yöntem uygulanmıştır. Ancak, batı ufku, her zaman, yeni ayı açık, seçik görecekt kadar berrak olmazdı. Bulutlu, puslu havalarda yeni ay görülemeyince Şaban (Ramazandan bir önceki ay)'ın otuza tamamlanmasıyla ramazan başlamış sayılır. Buna rağmen, ramazan'ın olup olmadığı üzerinde ortak bir yargıya varılamaz tartışmalar sürüp giderdi. "Yevm-i şek-şüpheli gün" işte bu tartışmalardan doğmuştur. Zaman olmuş ramazanın ilânı öğle saatlerini bulmuş, herkes ağzını çalkalayıp oruca niyetlenmiştir. Şairlerimizin bir kısmı Ramazâniyelerinin ilk beyitlerinde "yevm-i şekk" tartışmalarına yer vermişlerdir, Bu beyitlerde, özellikle, ramazanın bu "tepeden inme"si karşısında "ehl-i keyfin telâşlı davranışı pek eğlenceli bir şekilde dile getirilmiştir.”⁸ Ramazan ayı için yapılan hazırlıklardan tutunda süslenen cami mahyaları, yakılan kandiller ve çocukların oynadığı uçurtma uçurma ve fener kapmaca oyunlarına kadar ramazan boyunca gerçekleşen tüm adetlerin de ayrıca anlatıldığı bölümdür.*

⁷ Akbayar, ‘Mehmet Tevfik- İstanbul’da Bir Sene’ s. 128

⁸ Sedit Yüksel, ‘Eski Edebiyatımızda Ramazan’ <http://dergiler.ankara.edu.tr>, s. 36, 15 Haziran 2013

Son olarak *Meyhane yahut İstanbul Akşamcılar* adlı bölümde ise yine meşhur şairlerden Şeyh Galip'in 'Sakiname' adlı kasidesine yer verildiği göze çarpmaktadır. Mevlevi Dergahı'nın şerifi postnişinlerinden -tekke şeyhi- olan Şeyh Galip'in şiirinde bahsettiği sakinin bizim bildiğimiz saki olmadığı, şarap ve meyhanenin de bizim anladığımız şarap ve meyhaneden olmadığı bilgisini ortaya koyması daha sonra bahsedeceği meyhane ve şarap ilişkisinin zeminine işaret etmektedir. İstanbul'un Galata, Beyoğlu Hasköy, Kadıköy, Üsküdar Kuzguncuk, Boğaziçi gibi semtlerinde bulunan eski ve gedikli olarak bilinen hem müstakil hem de seyyar olarak çalışan meşhur meyhanelerden bahsedilmiştir. '*İstanbul'da eskiden meyhanelere gitmek iki şeyle olur: Bıçağa güvenmeli, bıyıkları omuzuna kadar burmalı. Öyle zamanımızda olduğu gibi on dört yaşlarında çocukların meyhanelerde görünmeleri! Ne münasebet! Yirmi beş yaşında bir adam değil meyhaneye girmek Tavuk Pazarı'ndan pek güç geçerdi. Genç esnaf kalfaları ve yirmili yaşlarda bulunanlardan henüz rakıya heves edenler olsa da kemal-i ihtirazla bu ayaklı meyhanelere devam ederlerdi*'⁹ Ayrıca meyhane adetlerinden bu hususa özellikle vurgu yapılarak içki âlemlerinin kaide ve kurallarına değinmiştir.

Mehmet Tevfik'in 'İstanbul'da Bir Sene' adlı esrinden sonra '*Letaif-i İnşa*(1284–1285/ 1867–1868), *Letaif-i Hikayet ve Garaba-i Rivayet* (1288–1289/1871-1872) *Letaif-i Nasreddin* (1299 / 1881), *Bu Âdem* (1299–1301 / 1881 - 1883), *Hazine-i Letaif* (1302–1303/ 1884 -1885)' adlı eserlerinde ise genel itibariyle fıkra, hikâye, latife ve garip rivayetlere yer verildiği göze çarpmaktadır.

Boratav, Nasrettin Hoca'nın fıkraları ile ilgili Türk asıllı toplumlarda ilk derlemeci olarak Mehmet Tevfik'i gösterir. Onu Bahâî, Kunos ve diğerleri takip eder.¹⁰ Fıkralar, her milletin gizli ve açık yönlerini, his ve düşüncelerini ortaya koyduğundan ve halka mal olduğundan folklor ile ilintili bir tür olarak kabul edilmektedir. Haliyle adı geçen eserlerde de folklorik unsurlar bulunmaktadır. Örneğin *Bu Âdem* adlı eserinde bir tip ortaya koymuştur. Bugün halen sosyal hayatta anlatılan fıkra ve hikâyelerde 'hocanın biri, adamın biri, kralın biri, kölenin biri' gibi ifadeler yerine '*Bu Âdem*' ifadesi farklı bir tabir olarak göze çarpmaktadır. Bu bakış açısı onun farkını ortaya koymaktadır.

⁹ Akbayar, 'Mehmet Tevfik- İstanbul'da Bir Sene' s. 158

¹⁰ Boratav, Pertev Naili, Nasreddin Hoca, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 95

Yine *Bu Âdem* adlı eserinde bir fıkradan bahseden Tefvik, fıkra girişinde ‘Daha kadınlar kendisinden kaçacak sene gelmemiş idi’¹¹ tabiri bahsi geçen kişinin henüz çocuk olduğu anlamına gelmektedir. Bu ifade farklı bir fıkra girişi ve anlatımı olarak anlaşılmaktadır.

Bir fıkra derlemecisi olan Mehmet Tefvik, sadece Türk fıkralarını derlemekle kalmamış Arap-İran, İngiliz ve Fransız menşeli pek çok fıkrayı da neşrederek tanıtmıştır.¹² Bahsi geçen fıkralar konu itibariyle toplumun olağan hadiselerini teşkil etmektedir. Mizahı, fıkra ile birleştiren Türk toplumun farklı tipler ortaya koyabilme maharetine değinen Yücel, toplumun bu mahareti uluslar arası alan taşıdığını da belirtmiştir. Bunun en önemli örneği şüphesiz Nasreddin Hoca’dır. Toplum her türlü her türlü sosyal meseleyi Nasreddin Hoca’nın ağzından vermeyi bilmiştir. Hocanın şahsına münhasır kabiliyeti, ifade yeteneğiyle birleştirilince ortaya bir zekâ küpü, bir tarihi ve sosyal tip çıkmıştır. Topluma mal olan bu şahsiyet ile ilgili ilk fıkraların derlenmesinde Mehmet Tefvik’in adı geçmektedir.

Fıkra ve mizahın yanın da başka meşguliyetleri de olan Mehmet Tefvik, yazın hayatına 1867 yılında Diyarbakırlı Filip Efendi’nin kurduğu Muhbir Gazetesi ile başlamıştır. Mehmet Tefvik’in Ali Süavi Namık Kemal, Ziya Paşa gibi dönemin heyecanlı edip ve şairleri bu Muhbir Gazetesi’nin ilk sayfalarından itibaren çalıştığı ifade edilmektedir.¹³ Bunların yanında maliye ile ilgili bazı vergi işlerinde yardımcılık işinde iken devlet adamlarının dikkatine çeken M. Tefvik, bazı bürokratik memuriyetlere yükseltilmiştir. Bu esna da yine gazete işleriyle uğraşmış ve bu yolda görevlendirildiği de olmuştur. Mevcut işleriyle birlikte fıkra ve sosyal hayat üzerine yapılan çalışmalar, derlemeler, tarih ve edebiyat üzerine ortaya koyduğu eserler, mecmua ve gazetelerde yazılar yazmıştır. Mehmet Tefvik, her ne kadar folklor kavramını kullanmadan çalışmalar yapmış ise de ortaya koyduklarından hareketle *Folklorcu Bir Duruş* sergilemiş ve bu alan hizmet etmiş olarak kabul edilmelidir.

¹¹ Mehmet Tefvik, *Bu Adam*, Milli Kütüphane, Demirbaş No: 001026, 4 numaralı fıkra, İstanbul Yayınları 1299, s.3

¹² Ayşe Yücel, Mehmet Tefvik ve Hazine-i Letaif Fikrî ve Felsefî Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Türk Dil Kurumu, Teterl Yer No: Fil/12527, Akşehir, 1990 s.44-48

¹³ Akün, TDV. İslam Ansiklopedisi 48, İstanbul 1993, s. 240

3.2. Çeşitli Yönleriyle Mehmet Tevfik(Çaylak)

3.2.1.Toplumsal Yönü

Çaylak Tevfik'in, bu yönüyle ilgili bir şey ortaya koyabilmek için öncelikle babasının sahip olduğu soysal çevreye bakmak lazımdır. Babası Mustafa Ağa gençliğini yeniçerilik âleminde sonraki yıllarını ise Mahmut Paşa'daki sahip olduğu dükkânı (kahveci/berber) vesilesiyle birçok şair, devlet adamı ve edebi şahsiyetlerin uğradığı bir sosyal çevrede geçirmiştir. İşte Tevfik, devrin edip ve şairleri yakından görmüş ve böylelikle yerli hayata ait değerleri yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Çaylak Tevfik, günü gününe yaşayan, yaşamı olduğu gibi kabul eden, yüreğinde kimseye kötülük beslemeyen tipik bir İstanbul çocuğudur.¹⁴

Eğlence mekânlarına düşkün olduğu gerek tahlillerinde gerekse katıldığı meclislerde anlattığı hikâye, latife ve fıkraların tesiriyle dönüsen içki muhabbetlerinden anlaşılmalıdır. Hatta sarhoşlar kaflesinin büyük bir bölümünü yazarlar, şairler ve sanatçıların oluşturduğu gerçeğini ifade eden Dursun Gürlek, 'Tam şuurlu olanlar, tam şair olmazlar' sözüne hak vermiş gibi, Tevfik'inde içki ile bütünleştiğine değinmektedir.¹⁵ Mizah edebiyatımızın önemli isimlerinden olan ve bu konuda değerli eserler kaleme alan Çaylak Tevfik de bu içki müptelalarından biridir. Bağdat eski valisi Akif Paşa ile Bosna'ya beraber gittiğinde Saray Sancağı Tahrirat Müdürü olarak göreve başlamıştır. Oradaki müdürlüğü sırasında bir anısını anlatırken, içkinin nasıl akıllarını başlarından aldığına örnek teşkil eden bir olayı kendi üslubuyla anlatmaktadır. Olayı kısaca özetlersek memur arkadaşlarıyla hem romatizma tedavisi hem de eğlenmek için kasabada bulunan kaplıcaların kenarlarına yılın belli ayında belirli süreyle kurulan banyo barakalarına gitmişlerdir. Ancak henüz kurulmamış olan kaplıca banyo barakalarını beklemek için bir kır kahvesine geçmişler. Barakaların kurulması 2-3 gün çekeceğinden, gittikleri kahvede yiyip, içip eğlenmeye ve kalmaya karar vermişler. İçki meclisine kendilerini kaptıran bu memur kafadarlar, barakaların kurulduğunu duyunca kendilerini içki sofrasından alamamışlar. Kahvecinin tahammül sınırı aştığından olsa gerek hesabı istemiştir. İlk geldikleri gün ile en son kendilerine geldikleri gün arasından tam on altı gün

¹⁴ Saral, 'Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han', s. 23

¹⁵ Dursun Gürlek, Meçhul Meşhurlar, Çaylak Tevfik, Türk Edebiyatı Dergisi, s.62

geçtiğinden, barakaların toplandığını duyduklarında ise şok olduklarından bahsetmektedir.¹⁶

Çalışma hayatında çok hızlı ve seri olduğu, dergisinin yazılarını ve resimlerini bir çırpıda oturup hazırladığı ifade edilmektedir. Aslında bu aceleci tavır, ama soğukkanlı bir şekilde mizahi insanların birçoğunda görülebilen bir hususiyettir. Bununla birlikte bu zatın dış görünüşünün bir gazeteci edası taşımadığı, hatta her yerde hazır olmaya çalışan, olup biteni hemen öğrenmeye çalışan aceleci heyecanlı gazeteci tiplerinden olmadığı, mütevazı, bir eda arz ettiği rivayet edilmektedir. Olup bitenleri dikkatli izleyen sonrasında notlar alan sakin bir duruşu olduğuna değinen Saral ve beraberindekiler, onun bu duruşunun Macar kaynaklarında yer aldığına ve hatta Macar gazetecilerinin bile bu mütevazı ama verdiği malumatlarla kendinden emin duruşuyla dikkatleri çektiğine de değinmişlerdir. Toplumsal meselelere kayıtsız kalmayan Çaylak düşünce ve duygularını bir takım mizahi unsurlarla besleyerek insanlara aktarmaktadır. Bu bakış açısı toplumsal ve sosyal yönü güçlü ve dolu olan Tefvik'te başlı başına bir müstakil duruş halini almıştır. Çaylak Tefvik'in duruşu en çok çıkardığı Çaylak adlı mecmularda görülmektedir. Bu mecmualarla ilgili bazı bilgiler ilerleyen bölümlerde verilecektir.

Çaylak vatansever ve milliyetçi olduğu, devletin ve toplumun onurunu korumaya çalıştığı, özünü yitiren, batı yaşantısını taklit edenleri hicveden, hicvederken bile kullandığı mizahi unsurları yerli hayattan seçen ve süsleyen bir milletsever olduğu görülmektedir.

3.2.2. Edebi Yönü:

Düzenli bir eğitim hayatı görmeyen Çaylak Tefvik'in yetişme ortamı deyim yerindeyse hayat okuludur. Babasının saray işlerinde padişahın hizmetinde bulması, yani çuhadarlık yapması; bir dönem gümrük tahsildarlığı ve sonraki dönemlerde -rivayet-hem berberlik hem de kahvecilik yapması sosyal ve siyasal ortamların belli çerçevede içinde bulunması, oğlunun hayat okulunda yetişmesi için bir vesile olmuştur.

Gerek babasının sunduğu ortam ve şartlar gerekse annesinin okuma ve yazma bilmesi onun resmi okullarda öğrenim görmeden edebiyat dünyasına atılması ve adından söz ettirmesi hem düşündürücü hem de takdire şayan bir gerçektir. Gerçi Macar Dr. Erödi Bela'nın '*Çok Yaşa*' Türk Heyetinin Ziyaretinden Hatıra

¹⁶ Saral, 'Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han', s. 23

Kitabı'nda Tefvik'in ilkokuldan sonra rüştüye giderek özellikle Arapça, Farsça ve Edebiyat dersleri aldığı ifade edilmektedir. Bu ve vb. bilgilerden hareketle Tefvik'in resmi olarak bilinen eğitimi 1853'te girdiği Beyazıt Rüştüyesi'dir. Bu okulda dört sene okumuştur. Rüştüyeler bugünkü ortaokul kısmına denk geldiğine göre, Osmanlı klasik döneminin Sıbyan mektepleri olarak bilinen ve ilköğretime denk gelen iptidai olarak adlandırılan okul hayatını ya görmemiştir ya da gördüyse kaynaklara geçmemiştir. Düzenli bir öğrenim hayatı sadece dört yıldan ibaretse kendi kendinin yetiştirmeyi bilmiş ender insanlar arasında anılmayı hak etmektedir. Anne ve babasından hayat dersini aldıktan ve rüştüyedeki dört yıldan sonra devam etmiş olması gereken bir sonraki öğrenim basamağının memuriyet hayatına atılmıştır. Çeşitli kalemlerde görev almıştır. Bu kalemlerde müssevid yani yazıcı ve ilçelerde resmi yazışmaları yapan yani tahrirat müdürlüğü yapabilmesi resmi dile, Osmanlıcaya hâkim olduğunu göstermektedir. Tabi resmi dile hâkim olanın edebi yönü de güçlüdür demek doğru değildir ancak onu güçlü ve etkili kılan hazırcıvaplığı, herhangi bir olay veya olgu karşısındaki mizahi bakış açısı ve toplumun gündelik hayatında yer alan her türlü malzemeyi işleyebilmesini bilen bir nüktedanlığıdır. Çaylak Tefvik'in mizahi yönü başka bir başlık altında inceleneceği için eserlerinde kullandığı dili üzerinde durmak daha doğru olacaktır.

Fıkra, hikâye ve latifeleriyle meşhur insanların, ahlaki tavır ve fikirlerini sıradan insanlarla ayrılan yönlerini mizahi üslupla vermeye çalışmıştır. Folklor üzerine yazdığı eserinde ise 'İstanbul'da Bir Sene ' sıradan insanların, gündelik hayatlarını ince ve zarif taraflarını adet, gelenek ve göreneklerini şahsına münhasır bir üslupla ifade etmiştir. Edebiyat ve kompozisyon dersleriyle bir dönem edebiyat hocalığı yapan Tefvik, usul ve adap noktasında da bir takım kaideler ortaya koymuştur.

Hem tarihi, hem sosyal hem dini hem de edebi türde eserler veren Tefvik halkın sosyal yaşamını tahlil edebilen iyi bir gözlemcidir. Bu tahlilleri eserlerine yansıtıran fıkraların verdiği mesajları, siyasetin topluma vermiş olduğu rahatsızlığın tercümanlığını yapabilmesi, gezi ve seyahatlerde gördüklerini olduğu gibi yansıtmayı bilmesi kullandığı dile belli ölçüde hâkim olduğunu göstermektedir. Nasreddin Hoca fıkralarını kendi adıyla ilk derleyen kişi olması, fıkraların toplumun bir aynası olduğu gerçeğini kavramış bir aydın olduğunu da göstermektedir. Ayrıca şairlik yönünün de kısmen olduğuna değinen Doç. Dr. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz, Mehmet Tefvik'in zikredilen eserleri dışında yazmış olduğu şiirlerinin de bulunduğu

değirmiştir. *'Osmanlı Müelliflerinde erbab-ı şi'i ü inşadan ve leta'if-nüvisandan olduğu söylenen Tevfik'in letaif'e meyli bulunduğu bu yolda çok eser yazdığı, tarih ve teracim-i ahvale de meraklı olduğu ifade edilmektedir.'* Gerçi Mustafa Nihat Özön'ü kaynak göstererek, Tevfik'in önceleri bazı mizahi yazılar ve şair tercüme-i halleriyle yazı yazmağa başladığını ve teknik bakımından çok zayıf olduğunu, ama tasvir yapma hususunda başarılı olduğunu da ifade eden Sayın Oğuz'un bu tespiti genel itibariyle eserler incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü sözün tesiri üslubundan gelir anlayışına katılarak bir metni ortaya koyarken şekil bakımından düzenledikten sonra konu bütünlüğü ve üslup özelliklerine dikkat etmek gerekmektedir. Tevfik eserlerini tasarlarken tasarladıkları ile ortaya çıkan eserler arasında fiziksel ve konu itibariyle tutarsızlık görülmektedir. Fiziksel anlamda ki tutarsızlık metni oluşturan nüshaların ya eksik oluşundan ya da yaşadığı halde neden tamamlayamadığına dair bir ihtara rastlanılmamaktadır. Konuların tutarsızlığına gelince birbirleriyle alakasız fıkra ve hikâyeler, latifelerin peşi sıra gelmesi, yarım kalan hikâyelerin oluşu okuyucu da soru işareti bırakacak türden olunca anlatılmak istenen her ne ise tam anlamıyla yerine ulaşamamaktadır. Tabi bu tespit eksik veya hatalı olabilir ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde edebi anlamdaki gayretleri rahmetle anılmayı hak ettirmektedir.

3.2.3. Dini Yönü

Tevfik'in dini yönü üzerinde durabilmek için elimizde pek de bilgi yoktur. Ancak, yazmış olduğu, Nevâdirü 'z-zarâif (1881–82) ve Levâmiu 'n-nûr (1890–91) adlı eserlerde Hz Muhammed (s.a.v.), halifeler ve sahabelerden bahsetmesi ve yine o dönemde geçen son peygamber ile Dihye (a.s) arasında geçen latifelere dikkat ettiğimizde bir nebze olsa Tevfik'in dine bakışı hakkında yorum yapabilmek mümkündür.

Cumhuriyet kurulmadan önce doğmuş olan Çaylak Tevfik, muhafazakârlıktan ziyade ilerici ve yenilikçi olduğu Saral tarafından ifade edilmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Osmanlı aydınların kullanmış olduğu en önemli basın yayın organlarından gazeteyi, mizahı ustaca kullanmıştır. Hatta Sultan Aziz'in 1867 Avrupa seyahatinden sonra benimsenen yeniliklere karşı olan muhafazakârlarla devamlı savaşmıştır. Bu ifadeler Tevfik'in dönemin hastalığını tespit ettiğinin bir göstergesidir. Şöyle ki; medeniyetin her türlü imkân ve şartlarını kullanmayı mubah sayan bir çevre ile tamamen Batının esiri olan bir taklitçilik sevdası bir öykünme hastalığı bu iki kompleksin esiri olmamıştır. Tevfik, ta evvelden beri mizahın her

türlüsünü ve gülmeyi reddeden bir anlayış ile fıkra ve gülmecelerin, latifelerin ısrarla varlığını sürdürdüğü anlayışın var olduğu bir coğrafyada dinin latifelere karşı olmadığını dini motiflerle süsleyerek ortaya koymuştur. Örneğini de âlemlerin peygamberi ile bir sahabe arasındaki geçen diyalog ile perçinlemiştir.

3.2.4. Tarihi Yönü

Çaylak Tevfik tarih eser olarak yayımladığı, Meşahir-i Osmaniyye Teracim-i Ahval-i Kapudan-ı Derya Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros (İstanbul 1293), Yadigâr-ı Macaristan-Asr-ı Abdülhamid Han (İstanbul 1294) ve mevcut adlı eserlere baktığımızda sağlam bir tarihi bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Tarih veya Sene 1171 Cinayetleri adlı eserin orijinali elimizde olmadığı için hakkında bilgi verememekteyiz ancak bu eserin Osmanlı'nın kuruluşunun kaynağı ve ortaya çıktığı dönemin şartlarının belirtildiği, Osman Gazi'den Çelebi Mehmet'e kadar tahta geçen padişahların ve devirlerinin genel bir değerlendirmesinin yapıldığı eser olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁷ Gerçi, derleme tarzında hazırladığı Kafîle-i Şuara adlı tezkiresinde Osmanlı Sultanlarının ve çok sayıda ismin şairlik yönlerine temas etmesi için en azından isimler üzerinden hem tarihi hem coğrafi hem de edebi bilgiye sahip olduğuna delil sayılabilir.

Tabi olay ve hadiselerle bir tarihçi gibi eğilme iddiası olduğuna dair bir emareye vakıf değiliz. Başta Nevadî'üz Zara'if olmak üzere, Levamî'u Nur, Kaptan-ı Derya Meşhur Gazi Hayreddin Paşa Barbaros adlı eserlerinde hem coğrafi mekânlar hakkında hem de bu mekânların tasvirlerini yaparken adı geçen şahısları doğum yerleri ve hayatlarıyla, bahsi geçen yer adları hakkında bilgiler ortaya koymaktadır. Mesela *Kafîle-i Şuara* adlı -her ne kadar tamamlayamasa da- ortaya koyduğu bu eksik eserde şairler hakkında bilgi verirken şairin nerede doğduğuna, kimlerin yanında yetiştiğine ve nasıl bir şair olduğuna kadar az veya çok bir tarihi bilgiye ihtiyaç duymuş ve bunu ortaya koymuştur.

Bugünün şartların da herhangi bir tarihi olay, olgu hadise veya kimliği ortaya koymak en azından bilgi sahibi olmak, bilgisayarın bir tuşu kadar yakın ve kolay iken o dönemin şartlarında ciddi anlamda bir gayret ve çalışmayı gerektiren bir durumdur. Hele hakkıyla yapılması gereken bir öğrenim hayatından uzaksa. Barbaros Hayrettin Paşa ile ilgili yazdığı eserinde kayak olarak neyi gösterdiği belirtilmemiştir. Bugüne kadar Barbaros Hayrettin Paşa ile ilgili ilk eser kendi döneminde Kanuni

¹⁷ Saral, 'Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han', s. 23

Sulatan Süleyman'ın emriyle Seyyid Muradi'ye yazdırılmıştır. '*Gazavat-ı Hayrettin Paşa*' Türk Edebiyat tarihinin ilk otobiyografi denemesi olarak adı geçmektedir.¹⁸ Paşa hakkında yazılan eserlerin birçoğu günümüze yakın tarihlerde bu otobiyografisinden istifade edilerek yazılmıştır. Örneğin, M. Ertuğrul Düzdağ'ın kaleme aldığı 'Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları' adlı eserin ilham kaynağı Seyyid Muradi'nin yazdığı otobiyografidir.

Mehmet Tevfik ise Hayrettin Paşa'nın soyu, kardeşleri esaret yılları hakkında bilgiler ortaya koyarken başvurduğu bir kaynak veya kaynaklar vardır her ne kadar bahsi geçmese de bir roman veya hikâye yazılırken kurguyu oturtmak için bile bir takım gerçek veya gerçekleşmesi mümkün şeylerden yola çıkılır. Barbaros'u anlatırken kurgudan dolayı bazı abartmalar göze çarpsa da tamamen hayal ürünü bir metin olmadığı görülmektedir.

3.2.5. Mizahi Yönü

Basın tarihimizde mizah yazarlarının ağabeyi olarak kabul edilen Tevfik, imtiyazı kendine ait olan Asır adındaki gazetede yayımladığı haftalık eğlence nüshaları ile Türk mizah basınının öncüsü ve kurucusu olarak kabul edilmiştir.¹⁹ Çaylak Tevfik'in, latifeleri bir hayli manalı olmakla birlikte, nüktedanlığıyla hafızalarda iz bırakmış farklı bir duruş sergilemiş tiptir. Çıkarmış olduğu Çaylak Dergisi'nde bu mizahi unsurları ustaca yansıtmış olduğu görülmektedir.

Macar kaynaklarında bu dergi hakkında bazı tespitlerin yer aldığına değinen Saral bizdeki mizah ile Macarlardaki mizahi unsurların ve bakış açılarının farklılığına değinmektedir. Şöyle ki: 'Çaylak'taki nükteler oldukça alaylı ve iğneleyici, fakat genellikle bizimkilerden çok farklı bir nitelikte. Onların nüktelerinde şahıslara o kadar yer verilmiyor daha ziyade şahıslar kabil olduğu kadar kapalı tutularak, nesnelere, kurumlar ve fikirler alaya alınıyor. Çok özgün bir insan, konuşmasında bolca kullandığı nüktelerini gazetesinde daha açık ve seçik biçime getiriyordu.'²⁰

Macarların bu tespiti hem Tevfik'in duruşu hem de bizde ki mizah anlayışı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Tanzimat Dönemi itibariyle Şark ve Garp arasında tercih yapanlar ve de mevcut durumu korumaya çalışan statükocu anlayışlar basın yayım organlarının, gazete ve dergilerinin dilinden, nüktelerinden, alaycı ve

¹⁸ Gazavat-ı Hayrettin Paşa, <http://tr.wikipedia.org/> 22.Şubat. 2013

¹⁹ Akün, TDV. İslam Ansiklopedisi 48, İstanbul 1993, s. 241

²⁰ Saral, 'Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han', s.23

iğneleyici resim ve yazılarından nasiplerini almışlardır. Bu rahatsızlık boyutuna varmış olmalı ki devleti idare eden kesim tarafından ya sansüre uğramışlar ya da kapatılmışlardır. Bu dönemde hazırlığının çoğunu kendi yaptığı Çaylak Gazetesi'nde eleştirmek istediğini cesur bir tavırla eleştirmiştir. Bu gazetede topluma ait bozukluklar sert bir dille tenkit edilmiştir. Ki zaten Çaylak, Saral'ın ifadesiyle, dilinin bir hayli sert oluşuyla ve halka hitap eden bir gazete oluşuyla ön plana çıkmıştır. Ayrıca edebi yönü zayıf olmakla beraber, Çaylak'ta siyasi tenkitler ve hicivler başarılı olup, bütün manası ile edebi vasfına layık kıymetli mizah gazetesi olarak ifade edilmiştir. Sahibine verilen Çaylak lakabı da gazetenin şöhretine bir delil olarak gösterilmiştir. *O yıllarda Avrupa'da hâkim olan düşünceye göre Türk, ' ağız var olup dili olmayan, başına vurulan, kendini koruyamayan' olarak algılandığına bu tutum Türk Kafası olarak simgeleştiğine, buna karşı Mehmet Tevfik de bir misillime yaparak 'Ecnebi/ Frenk Kafası' şeklinde karşı bir tarif bulmuştur. Bu durum Saral'ın eserinde şu şekilde yer almaktadır: ' Bu kafa mı? Onu dış görünüşüne aldanmayınız: o, üstü alay, altı kalay bir kafadır, insaniyet diye konuşur, insanlığı yoktur medeniyet diye konuşur, medeniliği yoktur. Onu tek düşüncesi kendi keyfi ve sonsuz hırsını tatmin etmektir. Kılı titremeden yalan söyler. Asl-ı neslini bilme ihtiyacı içinde de değildir. Kendisini öteki insanlardan üstün görür. Başkalarını uşağı zanner. Kaba ve küstahtır. Kırk türlü çehresi vardır. Gülerken içinden sırtlan misali dişlerini gösterir. Karını vatanına tercih eder. Kendi memleketinde riyakâr bilhassa memalik-i Osmaniye'de mağrur ve tecavüzkârdır. Asla merhamet ve insaf sahibi değildir. Ey... Şimdi diyeceksiniz ki böyle şerri hayrına galip, zararından gayri faydası olmayan eşhasın aramızda işi ne? Aman aman yavaş söyleyin... Hemen sefaret kavasları önde tercümanlar arkada, sefirler baba-ı Aliye dayanır, imtiyazat var, muahede var, ferman var, var oğlu var diyerek biçare hokkabaz Çaylak bendenizi perişan ettirirler. Eh, perdeyi kapıyorum amma, siz bu cins kafa'yı yinede unutmayın, tanıyın, salgın hastalık gibi ondan uzakta durun... ' ,²¹*

Devletin batıya yüz çevirdiği bir dönemde Avrupa'yı bu denli tenkit edebilmek, ederken de bir taraftan alaya almak, diğer taraftan da tembih ve ikazlar da bulunmak Mehmet Tevfik ve gazetesini bu cihetle önemli ve değerli kılmaktadır.

²¹ Saral, 'Yadigâr-ı Macaristan Asr-ı Abdülhamid Han' , s. 23

3.2.6. Örnek Çaylak Dergisi.

« نغمه‌سی | غروشدر »

شماره
۶۰

سنة لى دن تىق ايش
ياشلى ايش كچه يهدر

برسدن بوسته اجرتيه
ايكس كچه يهدر

بزرگ وريلا مكنوبه
تون اولار ورج اولوبان
ورنگل اناده ايدر

مصوى
ع . ف

شماره
۱

طبخه و عمل ادره سي
باب عالي چاه سنده
صورت نطبه سي

عفتد اولوج و عفتد اتم
اولور

اعلانگر سطره ن
يش غروش اتم

محررى
م . ن

بازار ايش

۱۳۴۲ سنه ۲۷ ايلول

۱۳۴۳ سنه ۲۱ رمضان

عتمليلر غدار ايش . اما يك ايش ككدار ايش . واه
صر بنور ناچار ايش .
يزوره صانمشيق . مكر شمالي روزگار ايش
كچيك نه و طيفه سي !

عتمليلر ك عادتق . ترك ايشوب خواب و راحتق . كلديبي وقت
و صاستق .

طافنده كورد يكي طاروشاي . عرب به اولورمن !
كچيك نه و طيفه سي !

پرباش محرر وار ايش . استقال بازار ايش . قصاله هم
اذكار ايش .

كوزل كوزل فكرلري . حريتمدن چالار ايش !
كچيك نه و طيفه سي !

كللي آغويلي كين ييل . يويل اولوب ترانخافسل . كل
سن بو كا ايردر صقل .

قرمقللري كورد كچه . فاشلر يني چانار ايش .
كچيك نه و طيفه سي !

كوسه كچه با عالم ايش . عالم اما طالم ايش . هر شيبزدن
سالم ايش .

انسان بوا هيچ خوشلازم . قاريزدن قاييلار ايش !
كچيك نه و طيفه سي !

كچيك نه و طيفه سي
اوپراقوميق

انتازارده يزقروارمن . هر كس آي ايشلاز ايش .
كللي اغويله قرقاش بو حاله . بلققرار ايش .

خيال به استمالك ايشي كويي صراوا ايش !
كچيك نه و طيفه سي

مبلان نه مبلان ايش . قرائل بلان ايش . ير نسي بان ايش .
چرنايك كچه كوخز . ايشي حردن قرار ايش !
كچيك نه و طيفه سي !

انكلر لرك ارقندي . تركار ك بوهر . ديه ايرمن فريادي .
كچه ييلور كيم غلادستون . فذهق بلققرار ايش .
كچيك نه و طيفه سي .

حقيقت ميداندا يكن . بلققراره معلوم دين . طور ميوب
مضمون سويلان .

قراسنده و قنور هوغو . شاعر هرزه خوار ايش !
كچيك نه و طيفه سي !

تدر استمالك حال . عواوا سي كيندي خيال . هر كالان
يزولان .

ديز ديه انا بزدق . مثل روزگار ايش !
كچيك نه و طيفه سي !

SONUÇ

Folklor adına bugüne kadar ortaya konulmuş her çalışma, bu disiplinin bağımsız bir hal almasına az veya çok hizmet etmiştir. Türkiye’de folklorun ilk zikredildiği dönemlerde farklı algılanmalar, derme çatma toplanmış mahsuller bugün yerini derli toplu bir zemine bırakmış ve böylece folklor, sınırı çizilmiş, kaynağı belirlenmiş bir çerçeveye oturmuştur. Eskiye ait ne varsa folklordur diyen anlayış değişmiştir. Yerini daha mantıklı ve tutarlı sayılan bir anlayışa bırakmıştır. Kültürle yoğrularak nesilden nesile aktarılan ve toplumların kimliğiyle bütünleşen mahsullerin folklor sayılması gerektiğine inanan anlayış kabul görmüştür.

Türkiye’de folklorun başlangıcıyla ilgili çalışmalar, Mehmet Tevfik’in folklorcu yönü adlı bölümde bahsedildiği üzere, da İbrahim Şinasi 1863 de Osmanlı atasözleri olarak bilinen *Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye* adlı Paris’te basılan eser daha sonra Ziya Gökalp ve M. Fuat Köprülü’nün makaleleri gösterilmektedir. Ancak İbrahim Şinasi’nin atasözlerinden oluşan eserinden, Mehmet Fuad Köprülü ve Ziya Gökalp’e gelinceye kadar olan kısımda Mehmet Tevfik ve eserlerinden bahsedilmemiştir. Tam bu aradaki süreçte ortaya çıkan Mehmet Tevfik’in edebiyata bakışı ve ortaya koymuş olduğu eserleri folklorik unsurlar taşımaktadır. Mehmet Tevfik’in hayatı ve eserleri incelendiğinde yaşadığı dönemde folklor adına çalışmalar yaptığı görülmektedir

Netice itibariyle Mehmet Tevfik, Tanzimat Döneminde yaşamış, dönemi itibariyle hem eski geleneklerin yavaşça terk edildiği hem yeni inkılâpların inşa edilmeye çalışıldığı bir dönemin tanığı olmuştur. Latife ve hikâyelere olan ilgisi onu toplumun içinde olan biten olay ve olguların mizahi bir tarafına vurgu yapmaya itmiş olacak ki mizah basınının ilk kurucularından gazetecilik mesleğinin de ilk duayenlerinden kabul edilmektedir. Folklor alanına hizmet etmiş ilk insanlardan anılması gerektiğine inandığımız Çaylak Mehmet Tevfik, düzenli bir eğitim ve öğretimden geçmediği halde gerek aileden gerekse çevresinden öğrendikleriyle mizahi üslubunu birleştirerek folklorik sayılabilecek eserler vücuda getirmesi bu şahsiyetin yerini ve kıymetini ortaya koymaktadır. Uzunca bir çalışmanın neticesiyle hazırlanmış bu tezin *Halkbilimine-Folklor*a hizmet etmesi ümidiyle.

KAYNAKLAR

- Metin Ekici, ‘Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri’ Geleneksel Yayıncılık, 2007, s.6
- Erhan Aktaş, ‘Mehmet Fuat Köprülü’de Folklor ile Halk Edebiyatı Algısı ve Bunlar Üzerine Yaptığı Çalışmalar’ Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XIII/1 (Yaz 2013), s.152
- M.Öcal Oğuz, ‘Çukurova Türkoloji Folklor ve Kültürel Mekân’, www.millifolklor.com, 05Aralık 2012
- İngeborg Weber-Kellerman ve Anders C. Bimmer, ‘II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Halkbilimi’ ‘Dünya Halkbilimi Çalışmaları, Çevirmen: Ali Osman Öztürk Milli Folklor Yay. Ankara 2003 s. 16
- M. Öcal Oğuz ‘Dünya Halkbilimi Çalışmaları’ Milli Folklor Yay. Ankara 2003, s.
- Fancis Le Utley, ‘Folklorun Tanımı’ Çev: Tuba Saltuk Özkan, Millî Folklor, 2005, Yıl 17, Sayı 65 s. 130
- Saim Sakaoğlu, ‘Halk Edebiyatı Kavramının Sınırlarını Nasıl Çizebiliriz?’ Çukurova Türkoloji Makale Bilgi Sistemi. 06.Aralık.2012
- İsa Sarı, ‘Halk Edebiyatı Ders Notları’, Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2005-2006
- Frances Gıllmor, ‘İspanya’da folklor Çalışmaları’ , Dünya Halkbilimi Çalışmaları, Çevirmen: Umay Günay. Milli Folklor. Ankara 2003 s. 47-48
- William E. Simone, ‘İtalyan Folklor İlim Adamları’ Dünyada Halk Bilimi Çalışmaları, Çev: Umay Günay s: 65-66
- Bonnet-C.Oliver, Carbonel, ‘Fransız Yüksek eğitiminde Folklor-Etnografya-Tarih İlişkisi’, Dünyada Halk Bilimi Çalışmaları Çev: R. Bahar Akarpınar, s:29-30
- Felix J. Omas,‘Rusya’da Folklor Faaliyetleri’ Dünyada Halk Bilimi çalışmaları Çev: Umay Günay s:108-109
- Halil İbrahim Şahin, ‘Türkmenistan’da Kültürel Kimlik ve Folklor’ Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Journal of Turkish World Studies, XII/1 (Yaz 2012) s:286

- M. Öcal Oğuz, Türk Edebiyatı El Kitabı, s.13
- Volkan Özteke, , 'P. Naili Boratav ve İlhan Başgöz'ün Türk Kültürü Üzerine Olan Araştırmalarının Sosyal Antropoloji Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi' adlı Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, 2010 s.53
- Szilárd Szilagy, 'Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü' adlı doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007
- Bahriye Çeri, Ahmet Vefik Paşa ve Atasözlerimiz, Milli Folklor, Sayı 33, Bahar 1997 s.22
- Ali, Donbay, Tanzimat Dönemi Tenkit Anlayışı Çerçevesinde: Ziya Paşa'nın Şiir ve İnşa Makalesi, s:184
- M. Öcal Oğuz, 'Türkiye'de Mit ve Masal Çalışmaları veya Bir Olumsuzlama ve Tek Tipleştirme Öyküsü' Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85, s. 39
- İlhan Başgöz, , Türkiye'de Folklor Çalışmaları ve Milliyetçilik, çev: Serdar Uğurlu, Turkish Studies s. 1536
- Edebiyatı Yazarlar ve Eserler: www.ege-edebiyat.org, 23.Aralık.2012
- Abdulhalim Aydın, Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 17 / Sayı: 2 / s. 105-131
<http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2012
- <http://dusunurgenc.wordpress.com> , 25 Aralık 2012
- Dursun Yıldırım, Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri, Milli Folklor Cilt:3 Yıl:6 Sayı: 21, Bahar 1994
- M. Çadırcı, 'Namık Kemal'in Sosyal ve Ekonomik Görüşleri', s.40
<http://dergiler.ankara.edu.tr> 22 Aralık 2012
- Talat D. Halman, 'Halk Özünün Dehası', Milli Folklor Yıl:14 Sayı: 55
- Saim Sakaoğlu, Türk Halk Edebiyatı'nın Namık Kemal'deki Akisleri,
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/dergi/sayi1> s. 45
- Rıza Tevfik Yaşamı, Sanatı, Engin Yayıncılık Türk Klasikleri Dizisi, İst 1997 Sf. 100
- Orhan Türkdoğan Halk Kültürü-Kitle Kültür Farklılaşması,
turkoloji.cu.edu.tr/ s: 101, 15.Aralık. 2012
- <http://www.makale.gestasarim.com>, 15 Aralık 2012
- İlhan Başgöz, , Türkiye'de Folklor Çalışmaları ve Milliyetçilik, s.1538
- Fevziye Abdullah Tansel, 'Memleketimizin Acı Kaybı-Nekroloji' -
www.dergiler.ankara.edu.tr. 22.Aralık 2012

- Nilgöl Aytuzlar, '1913–1933 yılları arasında Türkiye'de Türk Halkbilimine Emek Verenlerin Hayatları ve Yayınları 'Gazi Üniversitesi, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi s. 47. www.belgeler.com.tr 22 Aralık 2012
- <http://www.e-sosyoloji.com>, 22.Aralık 2012
- Kaybettiklerimiz, Millî Folklor, 2008, Yıl 20, Sayı 80 s.92
- <http://www.pdfindir.com/şükrü-elçin-pdf-1.htm>, 12.Şubat.2013
- Şükrü Elçin, Folklor ve Halk Edebiyatının Milli Birliğin Oluşmasındaki Rolü Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1986, S.52
- Evrim Ölçer Özünel, 'Prof. Dr. İlhan Başgöz'ün Özgeçmişi ve Yayınları', Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85 s.13
- Serdar Öztürk, İletişim Bilimi ile Halkbilimini Buluşturan Bir Bilim İnsanı: İlhan Başgöz, http://turkoloji.cu.edu.tr/Halkbilim/serdar_ozturk_ilhan_basgoz.pdf , 01 Ocak.2013
- Mahir Şaul, 'İlhan Başgöz'ün Halk Edebiyatı Araştırmalarına Katkısı', Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85 <http://www.millifolklor.com> 01Ocak 2013
- Abdülsemel Arvas, ' Folklor Üzerine Yazılara Dair', Millî Folklor, 2010, Yıl 22, Sayı 85, <http://www.millifolklor.com>, 01.Ocak.2013
- P. Naili Boratav ve İlhan Baş göz'ün Türk Kültürü Üzerine Olan Araştırmalarının Sosyal Antropoloji Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi' adlı Doktora Tezi.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, 1993 İstanbul, s.368
- Ömer Faruk Akün, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 48, İstanbul 1993, s. 240–244
- Ana Britannica Cilt 6 Ana Yayıncılık, İst. 2004, s. 351
- <http://www.turkcebilgi.org>. 15.03.2013
- Rıdvan Bayer, 'Usûlü'l-Hikem Fî Nizâmi'l-Âlem' Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme, Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Temmuz – Aralık 2011, Yıl: 4, C: 4, Sayı: 8, s. 131 – 145
- İsmail T. Saral, Fahri Sezer, Emre Saral, Çaylak Mehmet Tefvik, Yadigârı Macaristan Asrı-ı Abdülhamid Han, Türk Macar Dostluğu Derneği Yayını No: 7 s.35

- Filiz Kılıç, Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları, Şair Tezkireleri, Türkî Araştırmaları Literatür Dergisi, Güz 2007, sayı 10, s.543–564
- Ali Yılmaz, "Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, [http://dergiler. Ankara.edu.tr.com](http://dergiler.Ankara.edu.tr.com), 18 Mart 2013
- Fatma S. K. Oğuz, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, 'Kafî-i Şu 'ara' , Mehmet Tevfik, Edebiyat Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012 s.33
- www.wikipediaorg.orhangazi, 03 Şubat 2013
- Mecmua-yi Tevârih-i Osmanî: Çimpe Kalesi, <http://ercaninal.blogspot.com/2013/03/cimpe-kalesi.html>, 06 Şubat 2013
- İbrahim Alaattin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedi gün Neşriyat, İstanbul, 1948, S.92–93
- F. .S. Kutlar Oğuz, 'Mehmet Tevfik'in Nevadirü'z- Zara'ifi',s. 217
- Salık-i İrfan, Gülizar'ı Hâcegan Dergisi, 2008 Aralık sayısından alınmıştır.
- Kazım Köktekin, Ahmed-i Dai'nin Camasbnabe Tercümesi ve Dili, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 13, Erzurum 1999
- <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/>, <http://tr.wikipedia.org/> ve <http://www.edebiyatca.com/>
- <http://www.darulhadis.com> adresi ve <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, Lutfi (Herat, 1366 - Herat, 1465) 1Nisan 2013
- Nuri Akbayar, İstanbul'da Bir Sene, Mehmet Tevfik, İletişim yayınları, İstanbul Dizisi s.83
- Fettah Kuzu, Şeyh Galib'in Şiirlerinde İnsanın Dönüşüm Süreci, www.turkishstudies.net/Makaleler. 30 Mart. 2013
- Turgut Çeviker, Burun- Abdülhamit Karikatürleri Antolojisi, www.İlknokta.com.tr, 21.Mart.2013
- Sinan Gönen, Saim Sakoğlu'nun Fıkra ile ilgili Çalışmalarının Bibliyografisi, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr. 22.Mart 2013
- Suat Batur, Açıklamalı- Örneklî Türk Halk Edebiyatı s. 571
- Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı 1 –M.E. B İst 2001 s. 303
- www.toplumdusmani.net, 14 Nisan2013
- M. Esat Harmanlı, 'Kültür İnşacılığının Evrensel Dili: Edebi Hamaset', [/www.turkishstudies.net/Makalele](http://www.turkishstudies.net/Makalele), 14 Nisan 2013
- <http://www.filozof.net/Turkce/turk-edebiyati/13165-harabat-ziya-pasa>. 15.Mayıs. 2013

- Mehmet Kaplan, 'Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1', Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s.256
- Selcan Gülçayır, 'Folklorun Dört İşlevi' Halkbiliminde Kurallar ve Yaklaşımlar 2 Haz: M. Öcal Oğuz ve4 Selcan Gülçayır, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2010, s. 83
- M.Öcal Oğuz 'Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği' MiliFolklor 2009,21 sayı 82,s.7
- Sedit Yüksel, 'Eski Edebiyatımızda Ramazan' <http://dergiler.ankara.edu.tr>, s. 36, 15 Haziran 2013
- Boratav, Pertev Naili, Nasreddin Hoca, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 95
- Mehmet Tevfik, Bu Adam, Milli Kütüphane, Demirbaş No: 001026, 4 numaralı fıkra, İstanbul Yayınları 1299, s.3
- Ayşe Yücel, Mehmet Tevfik ve Hazine-i Letaif Fikrî ve Felsefî Yönüyle Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, Türk Dil Kurumu, Teterl Yer No: Fil/12527, Akşehir, 1990 s.44-48
- Dursun Gürlek, Meçhul Meşhurlar, Çaylak Tevfik, Türk Edebiyatı Dergisi, s.62
- Gazavat-ı Hayrettin Paşa, <http://tr.wikipedia.org/> 22.Şubat. 2013
-

ÖZGEÇMİŞ

- 1982 Kars ili Sarıkamış İlçesinde doğdu.
- 1992 Sarıkamış Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu'nu bitirdi.
- 1996 Sarıkamış Merkez Orta Okulu'nu bitirdi.
- 1999 Hasanoğlan Atatürk Anadolu Öğretmen Lisesi'ni bitirdi.
- 2007 On dokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu.
- 2010 Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrencisidir.
- Evli ve bir çocuk babasıdır.